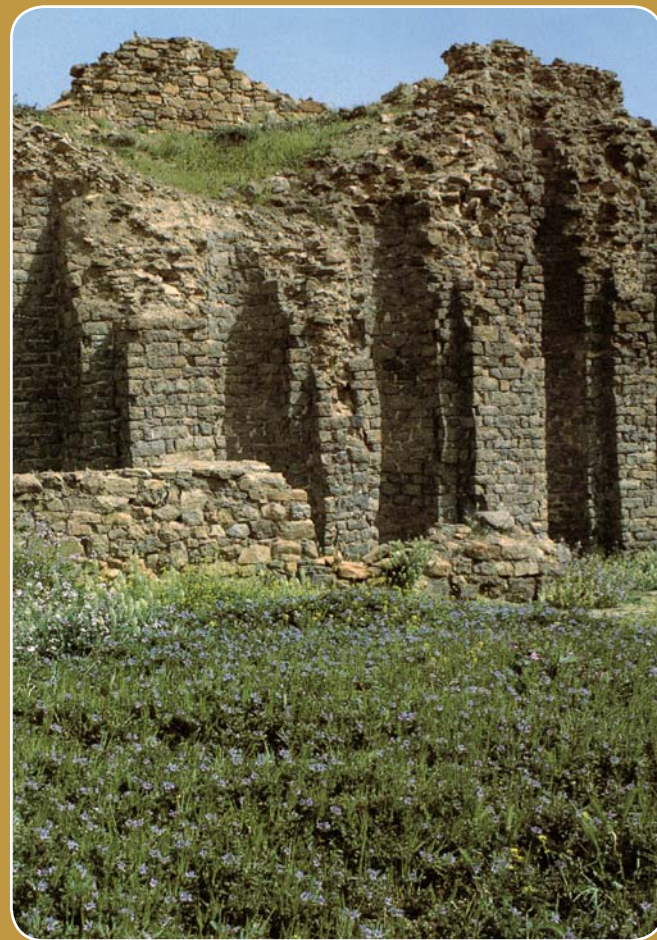

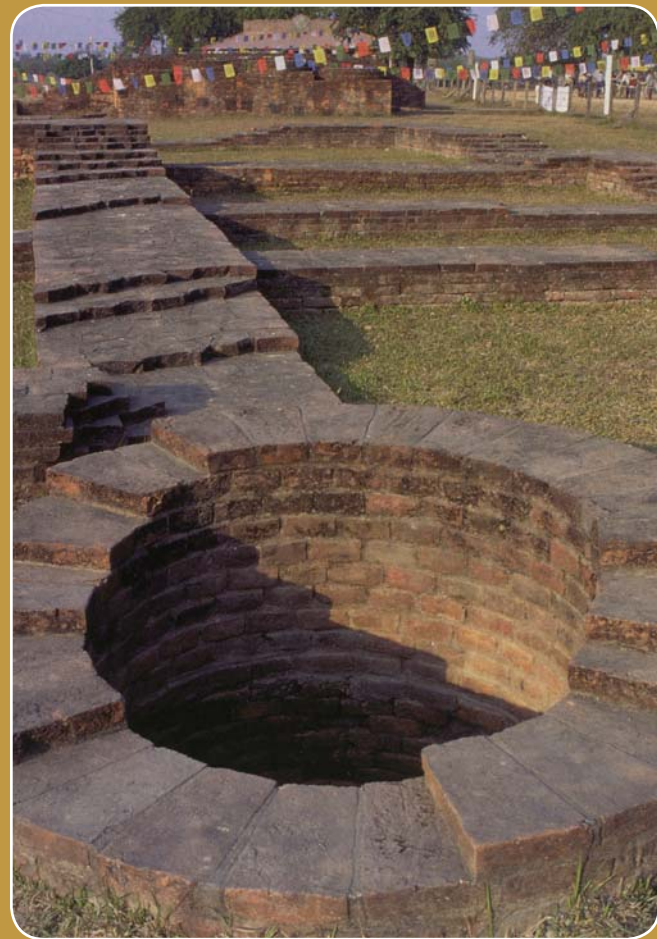
El Fuerte de Samaipata (Bolívia)

Al Qal' v Beni Hammade (Alžírsko)

Abu Mena (Egypt)

Rodisko Buddhu – Lumbini (Nepál)

ENVIROMAGAZÍN

Ročník 14/2009

www.enviromagazin.sk

0,66 € / 20 Sk

2

**OCHRANA A MANAŽMENT SLOVENSKEJ KRAJINY JE
PRE NÁS PRIORITOU A SPOLOČENSKOU VÝZVOU**

MNOHORAKÁ TVÁR VINOHRADNÍCKEJ KRAJINY

DOHOVOR Z FLORENCIE V PIEŠŤANOCH

9 771335 187001

Z obsahu

- 4 Implementácia Európskeho dohovoru o krajine**
- 6 Dohovor o krajine je dohovorom patriacim ľuďom**
- 8 Dohovor z Florencie v Piešťanoch**
- 10 Rada Európy prepája územné plánovanie, kultúrne dedičstvo a krajiny**
- 12 Európsky dohovor o krajine je želaním samospráv Európy**
- 14 Premeny európskych krajín – výzvy pre krajinnú ekológiu a manažment**
- 16 Biele karpáty – krajina bez hraníc**
- 19 CE.ZA.AR 2008**
- 20 Mnohoraká tvár vinohradníckej krajiny**
- 22 Súčasná krajina: história, zmena a budúce scenáre**
- 24 Rozvoj regiónu Pomoravia**
- 25 Predstavujeme vám Združenie urbanistov a územných plánovačov**
- 26 Nové projekty na podporu mestského životného prostredia**
- 27 Po stopách dedov v Klokočove a jeho okolí**
- 28 Zelený rozvoj Kórey**
- 30 Žaby stoja za záchranu**
- 31 Pripomeňme si Medzinárodný deň biologickej diverzity**
- 32 Historické základy environmentalizmu a environmentálneho práva (XXXI.)**

Plus Príloha

Na obálke: Krajina pod Plaveckým hradom (foto: Jozef Klinda)

Enviromagazín - časopis o tvorbe a ochrane životného prostredia, XIV. ročník, druhé číslo, apríl 2009, vydáva Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky a Slovenská agentúra životného prostredia, www.enviromagazin.sk. Adresa redakcie: SAŽP, Tajovského 28, P. O. Box 252, 975 90 Banská Bystrica, tel./fax: 048/4230694, e-mail: enviro@sazp.sk.
Zodpovedný redaktor: doc. Ing. Stanislav Štofko, CSc., redaktorka: Mgr. Alena Kostúriková, predseda redakčnej rady: RNDr. Jozef Klinda, členovia: Ing. Emília Boďová, RNDr. Peter Bohuš, Ing. Ľuboš Čillag, RNDr. Zita Izakovičová, RNDr. Vlasta Jánová, Ing. Pavel Jech, prof. RNDr. Mária Kozová, CSc., Ing. Zuzana Lieskovská, Ing. Ľuboslav Mika, Mgr. Pavlína Mišíková, Ing. Marta Slámková.
Nakladateľ: EM DESIGN, Zvolen. **Písomné objednávky prijíma redakcia**, cena 0,66 eura/20 Sk. Celoročné predplatné (6 čísel) 3,98 eura/120 Sk. Reg. MK SR č. EV 636/08, ISSN 1335-1877.
Nevyžiadané materiály redakcia nevracia.

Vytlačené na ekologickom papieri Magnostar. Výrobca má certifikovaný EMS podľa medzinárodnej normy ISO 14001. Papier spĺňa environmentálne kritériá nordického ekolabelingového systému podľa verzie 1.4. Je ocenený nordickou environmentálnou značkou Biela labuť.

Spoločnosť Rožmberk, o. p. s. a jej lokálni, národní a medzinárodní partneri organizujú pri príležitosti 30. výročia založenia CHKO Třeboňsko, 60. výročia založenia Rady Európy a Českého predsedníctva v Európskej únii projekt

2009: Juhočeská krajina v Európe

Projekt zahŕňa viaceré akcie, ktoré sa vzťahujú k týmto historickým európskym udalostiam, do ktorých budú aktívne vstupovať aj zástupcovia Slovenskej republiky.

Hlavné podujatia

- **1. európska konferencia na tému Miestna realizácia Európskeho dohovoru o krajine (Nové Hradky, 27. - 30. mája 2009)**
Zámerom konferencie je vytvoriť komunikačný priestor pre kľúčových hráčov z oblasti predstaviteľov miestnej samosprávy, neziskových organizácií, ekomúzeí a pre všetkých, ktorí chcú participovať na miestnej praktickej realizácii Európskeho dohovoru o krajine. Rokovacím jazykom bude angličtina.
- **Český národný seminár k Európskemu dohovoru o krajine (Nové Hradky, divadelná sála Buquovský palác, 27. mája 2009)**
Tento seminár ponúkne niekoľko kľúčových príspevkov, tematických workshopov a exkurzií, ktoré sprostredkujú české skúsenosti s procesom implementácie dohovoru, a rôznych nástrojov ku skvalitneniu tohto procesu, predovšetkým na miestnej úrovni. Rokovacím jazykom bude čeština.

Spríevodné podujatia

Pre sprostredkovanie úzkeho kontaktu s regiónom sú naplánované tieto podujatia:

- **Slávnosti a aktivity v Nových Hradoch**
V sobotu 30. mája 2009 sa budú v Nových Hradoch konať celodenné oslavy, na ktorých budú spolu s kováčskymi dielňami a prezentáciou tradičných remesiel a produktov prezentované informácie o Európskom dohovore o krajine, Rade Európy a o českom predsedníctve v Európskej únii.
- **Výstavy o krajine (30. mája 2009)**
Spoločnosť Rožmberk pripravuje v regióne prevádzku dvoch expozícií: historického kováčstva v Nových Hradoch a Vidieckeho múzea Kojákovice. Tieto dve centrá súčasne plnia funkciu informačných stredísk o zaujímavostiach regiónu a aktivitách mimovládnych organizácií. Súčasťou týchto aktivít budú dve nové výstavy na tému Florentského dohovoru. Výstavy budú súčasťou plánovaného náučného chodníka o krajine. Výstava v Nových Hradoch, ktorá bude na začiatku náučného chodníka, bude otvorená v sobotu 30. mája 2009 v rámci osláv a slávnostného záveru konferencie.
- **Náučný chodník o krajine**
Chodník o krajine je vzdelávacou trasou spájajúcou Třeboňsko a Novohradsko. Jeho cieľom bude prezentovať návštevníkom a miestnym obyvateľom túto unikátnu, človekom pozmenenú krajinu a zároveň vysvetliť záväzky plynúce z Európskeho dohovoru o krajine.
- **Deň pre krajinu (21. júna 2009)**
V nadväznosti na aktivity talianskych partnerov zo siete *Local Worlds*, bude 21. júna usporiadaný *Deň pre krajinu*, zahrnujúci exkurzie na náučnom chodníku o krajine a po ďalších regionálnych a miestnych zaujímavostiach.
- **Publikácie a internetové stránky**
Výstupom konferencie a sprievodných aktivít bude zborník a brožúra venovaná dohovoru, rôzne informačné letáčky určené k propagácii náučného chodníka a výstav v troch jazykoch. Všetky aktivity budú prezentované miestnymi, regionálnymi a celoštátnymi médiami. **Ďalšie informácie:** Robert Dulfer, www.landscape-conventionconference.com, ruze.ekomuzeum.cz, www.rozemberk.org

Ochrana a manažment slovenskej krajiny je pre nás prioritou a spoločenskou výzvou

Vážení čitatelia,

v ostatných rokoch naša republika pristúpila k väčšine záväzkov vyplývajúcich z multilaterálnych medzinárodných dohovorov s environmentálnym zameraním. Takým je aj Európsky dohovor o krajine, ktorý Rada Európy zverejnila v roku 2000 vo Florencii a na Slovensku nadobudol platnosť v roku 2005. Podpisom dohovoru sme spolu s ostatnými štátmi uznali, že krajina je základom európskej identity a zároveň spoločným priestorom pre vytváranie miestnych kultúr. Podpisom dohovoru Slovenská republika potvrdila, že krajinu považuje za významnú súčasť európskeho prírodného a kultúrneho dedičstva. Zaviazali sme sa k zabezpečeniu ochrany, manažmentu a plánovania všetkých typov krajín, nielen chránených území. Na základe usmernenia Rady Európy pre implementáciu dohovoru v členských štátoch predpokladáme schválenie Národného programu implementácie dohovoru o krajine na Slovensku, podľa ktorého sa bude postupovať pri zabezpečovaní jednotlivých úloh, ku ktorým nás vyzvala Rada Európy. Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky pri plnení záväzkov bude spolu so všetkými rezortmi a partnermi spoločne pracovať na uplatňovaní spektra následných opatrení - mať jasnú environmentálnu politiku využívania krajiny, ku krajine pristupovať systémovo a prierezovo, prijať špecifické opatrenia pre ochranu rôznych typov krajiny, pomenovať identitu krajiny, zaviesť participáciu verejnosti pri rozhodovaní o krajine, integrovať krajinu do regionálnych a sídelných politík a plánovania a spolupracovať v medzinárodných politikách a programoch. V súčasnom období považujeme za dôležité aplikovať agendu starostlivosti o krajinu i na pôde Európskej komisie.

Dohovor je na medzinárodnej úrovni, na úrovni členských štátov Rady Európy, riadený sekretariátom

Rady Európy v Štrasburgu. Jeho úloha pri koordinovaní členských krajín je naďalej veľmi potrebná a nezastupiteľná. Na podporu implementácie dohovoru vznikli tri medzinárodné siete. Slovenská republika víta vznik podporných medzinárodných sietí, ktorými sú UNISCAPE - Medzinárodná sieť univerzít na podporu implementácie Európskeho dohovoru o krajine, CIVILSCAPE - Medzinárodná sieť mimovládnych organizácií na podporu Európskeho dohovoru o krajine a ENELC - Medzinárodná sieť miestnych a lokálnych autorít na podporu implementácie Európskeho dohovoru o krajine. V spolupráci s ostatnými členskými štátmi Rady Európy v nich vidíme príležitosť spojiť sily prostredníctvom rôznych cieľových skupín pri napĺňaní jednotlivých záväzkov dohovoru.

Implementačný proces sa na Slovensku uskutočňuje na niekoľkých úrovniach, a to podporou inštitucionálneho zabezpečenia implementácie dohovoru, aktivitami v oblasti medzinárodnej spolupráce a výmeny skúseností, propagáciou a zvyšovaním informovanosti verejnosti, prezentáciou hodnôt krajiny, jej charakteristických črt a hodnotením charakteristického vzhľadu krajiny. S cieľom podporiť ochranu, manažment, plánovanie krajiny a prispieť k európskej spolupráci v tejto oblasti, realizujeme postupné kroky a opatrenia pri tvorbe novej legislatívy, prípravy participácie verejnosti pri ochrane lokálne významných typov územia, výmeny skúseností v oblasti ochrany a tvorby krajiny medzi partnerskými štátmi. Pokračuje práca na informačnej kampani dohovoru, príprava a realizácia vzdelávacích programov, propagácia a organizácia národných konferencií, overovanie odborných štúdií na modelových územiach, konajú sa školiace moduly o hodnote krajiny prostredníctvom Školy obnovy dediny. Financovanie úloh zabezpečujeme zo štátneho rozpočtu a Environmentálneho fondu. Úlohou Ministerstva životného prostredia Slovenskej republiky je v starostlivosti o krajinu presadzovať ekologicky citlivé využívanie krajiny. Jedinčný a neopakovateľný ráz slovenskej krajiny je pre náš rozvoj obrovskou devízou. Medzi nástroje environmentálnej politiky štátu i samosprávnych orgánov patrí krajinné plánovanie ako súčasť územného plánovania a integrovaného manažmentu krajiny. Práve integrovaný manažment krajiny môže pomôcť pri účinnejšom presadzovaní záujmov ochrany krajiny a prírodných zdrojov, podpore regenerácie zanebaných plôch a zvyšovaní úrovne systému ekologicky stabilnej krajiny.

Krajinná ekológia, ako interdisciplinárna vedná disciplína, má pri manažmente krajiny nenahraditeľné postavenie. Na Slovensku sa najmä za posledné štyri desaťročia vypracovali krajinnno-ekologické metódy, ktoré tvoria teoretickú východiská pre krajinné plánovanie a pre ochranu a manažment krajiny a jej zložiek. Slovenskí krajinní ekológovia, geografi, environmentalisti a ďalší špecialisti sa aktívne podieľajú na uplatňovaní krajinnno-ekologických princípov v rámci tvorby environmentálnej politiky. Významnou mierou ovplyvnili zásadné environmentálne dokumenty a dokumenty týkajúce sa udržateľného rozvoja, koncepcie využívania územia,

environmentálneho vzdelávania a environmentálnej legislatívy.

Pred 16 rokmi Slovenská republika prijala členstvo v Rade Európy. V roku 2008 malo Slovensko po prvýkrát v histórii česť byť predsedníckym štátom Rady Európy. Pri tejto príležitosti sme boli poctení možnosťou zorganizovať spolu s Radou Európy významné medzinárodné podujatie. Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky oslovilo ďalších partnerov - Slovenskú agentúru životného prostredia, Slovenskú asociáciu pre krajinnú ekológiu, Trnavský samosprávny kraj a mesto Piešťany, aby spolu pripravili 7. stretnutie k workshopu Rady Európy pre implementáciu Európskeho dohovoru o krajine.

S vedomím dôležitosti a mimoriadnej aktuálnosti v problematike starostlivosti o krajinu sme pripravovali sprievodné podujatie týkajúce sa témy „Krajina v plánovacích dokumentoch a riadenie: smerom k integrovanému priestorovému manažmentu“. Na jednej strane vnímame stupňujúci sa tlak využívania krajín rôzneho typu, na strane druhej cítime potrebu adekvátnej odpovede v podobe riadenej organizácie priestoru. Táto téma, ktorá v súčasnosti rezonuje v celej Európe, ako aj v jej srdci na Slovensku, bola pre široké spektrum účastníkov z členských štátov Rady Európy priestorom na prijatie podnetných záverov a odporúčaní pre riešenie na rôznych stupňoch riadenia.

Poznanie krajiny nie je mysliteľné bez kvalitného vedeckého poznania a bez aplikácie vedeckých poznatkov do praxe, bez spolupráce s verejnosťou. Pri presadzovaní environmentálnych zásad sa preto Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky snaží v čo najväčšej miere uplatňovať vedeckú a odbornú argumentáciu, spolupracovať so samosprávami, získať podporu verejnosti. Pritom by som chcel vyzdvihnúť vynikajúce dielo slovenských vedcov a odborníkov - Atlas krajiny Slovenskej republiky, ktorý gestovalo Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky. Oceňujem tiež významné výsledky, ktoré krajinní ekológovia dosiahli na medzinárodnej úrovni, najmä v oblasti rozvoja krajinného plánovania a ochrany krajinnnej diverzity.

Milí čitatelia, ochrana, manažment a plánovanie využívania rôznych typov slovenskej krajiny, ktoré sú na Slovensku tak rôznorodé, je pre nás prioritou a spoločenskou výzvou. Želám si, aby Slovensko využilo tento potenciál pri rozvoji cestovného ruchu a na tomto základe naďalej zohrávalo veľmi aktívnu úlohu pri presadzovaní cieľov vytýčených Radou Európy v Európskom dohovore o krajine.

Jaroslav Jaduš
štátny tajomník MŽP SR

Inštitucionálne a odborné zabezpečenie implementácie, propagácie a osvetu v rezorte životného prostredia

Implementácia Európskeho dohovoru o krajine

Cieľom implementácie Európskeho dohovoru o krajine je na Slovensku trvale podporovať a zabezpečiť ochranu, manažment a plánovanie krajiny a aktívne organizovať a zapájať sa do európskej spolupráce pri implementácii jednotlivých článkov dohovoru. Zavádzanie princípov starostlivosti o krajinu do praxe vyplýva zo záväzkov Slovenskej republiky, ku ktorým pristúpila podpísaním Európskeho dohovoru o krajine (EDoK) na konci roku 2005. Implementácia do-

Zadrôtovaná krajina s tradičnými hajlochmi, vinárskymi domčekmi v pravom hornom rohu fotografie z Levíc. Európsky dohovor o krajine prináša nový, moderný koncept nielen vnímania, ale najmä starostlivosti o krajinu. Aj Slovensko patrí medzi krajiny, ktoré potrebujú novú, progresívnu legislatívu zavádzajúcu do praxe princípy ochrany, manažmentu a plánovania všetkých typov krajiny, nielen území chránených zákonom (foto: Erika Jauschová, 2008)

hovu sa uskutočňuje v súlade s konceptom Národného programu implementácie Európskeho dohovoru o krajine v SR schváleným ministrom životného prostredia v roku 2006. Aktivity prebiehali v koordinácii medzi MŽP SR (sekcia ochrany prírody a krajiny, sekcia environmentálnej politiky a zahraničných vecí) a SAŽP (Centrum starostlivosti o vidiecku životné prostredie, Banská Bystrica), avšak v úzkej spolupráci s vedeckými, vzdelávacími, odbornými, verejnými a dobrovoľnými organizáciami.

Oblasť inštitucionálneho zabezpečenia implementácie

Programom stretávania pracovných skupín bolo napĺňanie úloh vyplývajúcich z I-EDoK a rozpracovanie Programu implementácie EDoK v SR, s cieľom integrovania myšlienok implementácie Európskeho dohovoru o krajine do všetkých relevantných odvetví, priebežná odborná príprava prezentácií na tému propagácie na Slovensku, prepájanie návrhov metodiky s novovznikajúcimi návrhmi legislatívy a začlenenie postupov hodnotenia krajiny do legislatívy. Medzi najdôležitejšie patrili práce na tvorbe legislatívy rezortu MŽP SR. V rámci prípravy nového právneho predpisu sa pripravovalo nové znenie návrhu „zákona o ochrane prírody a starostlivosti o krajinu“, konkrétne tvorba paragrafových znení časti zákona týkajúcej sa starostlivosti o krajinu, zabezpečujúceho transpozíciu Európskeho dohovoru o krajine do navrhovaného zákona. Súčasťou bola aj tvorba téz a návrh paragrafových znení *vykonávacích vyhlášok k charakteristickému vzhľadu krajiny a k dokumentácii starostlivosti o krajinu*. Proces prípravy nového znenia zákona bol však po medirezortnom pripomienkovom konaní, vzhľadom na množstvo zásadných pripomienok k celému zákonu, pozastavený.

Oblasť propagácie, výchovy a vzdelávania

V oblasti propagácie, výchovy a vzdelávania sa uskutočnila najmä redakčná a technická príprava podkladových materiálov a samotných propagačných materiálov s cieľom šírenia informovanosti odbornej a laickej verejnosti o hodnotách krajiny Slovenska podľa princípov obsiahnutých v dohovore. Ďalej bola táto oblasť zameraná na publikovanie príspevkov a prednášok na konferenciách a seminároch s tematikou EDoK, tvorba vzdelávacích prezentácií, realizácia vzdelávacích programov pre jednotlivé cieľové skupiny, aktualizácia a priebežné napĺňanie webových stránok, tvorba plagátov z edície propagujúcej hodnoty slovenskej krajiny. V rámci podujatia Dni vidieka v NR SR sa uskutočnila propagácia dohovoru na pôde parlamentu. Pre účely veľkej celoslovenskej informačnej kampane boli spracované podklady pre prípravu projektu Pocta Karpatom. V rámci XIV. medzinárodného festivalu filmov o životnom prostredí ENVIROFILM 2008 sa uskutočnila národná konferencia Krajina – človek – kultúra na tému *Nový pohľad na starostlivosť o krajinu*. Uskutočnila sa medzinárodná krajinárska exkurzia v rámci 7. workshopu Rady Európy k implementácii Európskeho dohovoru o krajine do Bielych Karpát. Pre účastníkov konferencie Rozvoj regiónu Abova sa uskutočnila prezentácia dohovoru v Košiciach, podobne na konferencii Trvalo udržateľný rozvoj vidieka na Stavebnej fakulte STU v Bratislave.

Publikačná činnosť zahŕňala prípravu anglickej mutácie brožúry *Európsky dohovor na Slovensku*, jej vydanie a distribúciu v zahraničí, v členských štátoch Rady Európy.

Realizovala sa tlač prezentačných posterov k implementácii Európskeho dohovoru o krajine a k Programu rozvoja vidieka SR 2007 – 2013 a ich prezentácia na výstave Agrokomplex 2008. Bolo zhotovené množstvo multimediálnych prezentácií, permanentná aktualizácia fotografických a textových podkladov na tvorbu propagačných materiálov. Prebehla reedícia informačného materiálu s oficiálnym znením Európskeho dohovoru o krajine a bola vydaná prezentačná karta EDoK na Slovensku. Mimoriadne monotematické číslo Enviromagazínu bolo vydané pri príležitosti workshopu Rady Európy na Slovensku. Boli zozbierané podklady na zostavenie plagátov propagujúcich slovenskú krajinu vo vytypovaných regiónoch (krajina Stredného Spiša a Ostrôžky). Vzdelávanie expertov znamenalo realizáciu seminára pre krajiny Západného Balkánu „Implementácia medzinárodných multilaterálnych dohôd v oblasti ochrany biologickej a krajinej diverzity: skúsenosti Slovenskej republiky“. Bol zostavený študijný program pre dve skupiny starostov zameraný na ochranu vidieckej krajiny a nástroje tvorby krajiny. Tento program bol realizovaný v spolupráci s našimi dlhoročnými partnermi Škola vesnice Modrá v Českej republike. Vo Svätom Jure prebehol vzdelávací kurz prispievajúci k ochrane, využivaniu a rozvoju kultúrnych a prírodných kvalít organizovaný organizáciou Academia Istropolitana Nova.

Oblasť spolupráce na medzinárodnej a národnej úrovni

Táto oblasť je zameraná na šírenie a výmenu poznatkov pri implementácii medzinárodného dohovoru. Spolupráca na medzinárodnej úrovni znamenala nielen účasť na aktivitách Rady Európy, ale aj konkrétne aktivity organizované slovenskou stranou. Najvýznamnejším podujatím v minulom roku bola organizácia prestížneho 7. workshopu Rady Európy k implementácii Európskeho dohovoru o krajine, ktorý sa konal v Piešťanoch (podrobnejšie v samostatnom článku). Iste aj vďaka jeho úspešnému priebehu slovenskí zástupcovia zasadli po prvýkrát do lavíc novokonštituovaného *Riadiaceho výboru pre kultúrne dedičstvo a krajinu* na pôde Rady Európy. Aktívna bola aj účasť a prezentácia pozície SR na 1. Toskánskom bienále o krajine vo Florencii a štartovanie spolupráce s Medzinárodnou sieťou miest-

Jedna z množstva viacerých pracovných skupín. Pracovníci MŽP SR, SAŽP a TU Zvolen na pracovnom rokovaní k príprave časti zákona o starostlivosti o krajinu (foto: Ladislav Sisák, 2008)

Ochrana krajiny začína jej pochopením. Tomáš Kušík (prvý zľava) pri výklade o krajine Devinskej kotliny pre účastníkov balkánskeho seminára Implementácia medzinárodných multilaterálnych dohôd v oblasti ochrany biologickej a krajinnéj diverzity: skúsenosti Slovenskej republiky (foto: Pavlína Mišíková, 2008)

Medzinárodná spolupráca bola organizovaná i pri inštalácii geoglyfu pod Spišským hradom.

Spolupráca na národnej úrovni bola napĺňaná odbornými prezentáciami a účasťou na mnohých vedeckých a popularizačných fórach, kde boli prezentované a prerokované základné procesy implementácie Európskeho dohovoru o krajine na Slovensku, základné princípy starostlivosti o krajinu a ďalšie vízie a úlohy pre napĺňanie Národného programu implementácie EDoK-u. Pokračovala permanentná spolupráca

nodušený metodický postup, ktorý by bolo možné zapracovať aj do všeobecne záväzného právneho predpisu. Na základe doterajších výsledkov a stretnutí pracovných skupín vyplynula nutnosť rozdelenia metodického postupu na časť teoretickú a časť pozostávajúcu z popisu krokov na identifikáciu znakov, ich hierarchické zaradenie a vyhodnotenie atribútov znakov a ich kontextu v krajine. Realizovala sa pilotná štúdia pre podporu a overenie metodiky CHVK na Ostrôžkach, pracovalo sa na príprave odborných materiálov ako podkladu k propagačným, výchovným, vzdelávacím a cezhraničným aktivitám, spracovanie základných charakteristík krajinného obrazu vybraných geomorfologických jednotiek, vrátane typológie ľudovej architektúry, tvorba podkladov k školiacim modulom, organizácia odborného seminára k problematike nástrojov pre tvorbu krajiny v nadväznosti na I-EDoK.

Uskutočnil sa krajinársky prieskum v CHKO Biele Karpaty, ktorý bol súčasťou úlohy *Prehodnotenie chránených území Slovenska*. Prieskum sa realizoval v spolupráci so Správou CHKO Biele Karpaty a TU Zvolen, bol zameraný na definovanie prístupov k hodnoteniu a ochrane krajiny, k problematike charakteristického vzhľadu krajiny Bielych Karpát, hodnôt krajinného rázu a definovaniu prírodno-krajinárskych hodnôt územia v kultúrnohistorickom kontexte. Zároveň bol prípravou pilotnej štúdie pre podporu a overenie metodiky CHVK.

V spolupráci s Pieninským národným parkom (PIENAP) sa uskutočnila konfrontácia prístupov hodnotenia krajinárskych kritérií a metodík hodnotenia charakteristického vzhľadu krajiny pohraničia SR a PR na území tohto národného parku.

Od roku 2008 je SAŽP nositeľom projektu *Charakter a typ krajiny – podmienka začlenenia do ekologickej siete NATURA 2000* vo výške 38 mil. Sk z nenávratného finančného príspevku v rámci Operačného programu životné prostredie.

V budúcnosti plánujeme zintenzívniť spoluprácu hlavne prostredníctvom už konštituovanej medzirezortnej komisie pre implementáciu EDoK a rozšíriť ju o ďalšie odborné subjekty zúčastnených rezortov.

Pavlína Mišíková, MŽP SR, misikova.pavlina@enviro.gov.sk
Anna Kršáková, SAŽP – Centrum starostlivosti o vidiecke životné prostredie, Banská Bystrica, anna.krskova@sazp.sk

Budovanie vzťahu a zodpovednosti ku kultúrnej krajine si na Slovensku bude vyžadovať ešte mnoho času. Dohovor o krajine je aj o potrebe vytvorenia systematického vzdelávania zameraného na úctu k hodnotám krajiny a jej vnímania ako dedičstva (foto: Peter Oleksák)

nych a lokálnych autorít na podporu EDoK. Uskutočnilo sa prijatie delegácie z Ministerstva životného prostredia Švédskeho kráľovstva, aj vzhľadom na to, že Švédci preberajú po Slovensku organizáciu ďalšieho workshopu. Na medzinárodné sympóziu CEMAT *Priestorová dimenzia ľudských práv pre novú kultúru územia* v Arménsku si Rada Európy vyžiadala slovenského moderátora. Slovensko sa aktívne zúčastňovalo prípravných rokovaní pracovnej skupiny pre komunikáciu Rady Európy s Európskou komisiou v Paríži. V komunikácii s UNEP vo Viedni sa začali úvahy prepojenia aktivít EDoK s Karpatským dohovorom. Tradične prospešná bola medzinárodná spolupráca s ČR, konkrétne s obcou Modrá, pri skúsenostiach v oblasti ochrany a tvorby krajiny, ale aj pri spoločnom krajinárskom výskume Bielych/Bílých Karpát na území SR a ČR. Uskutočnili sa stretnutia s Poľskou komorou architektov a diskusie o vnímaní a postupoch tvorby metodík hodnotenia krajiny.

s TU Zvolen na stretnutiach k problematike nástrojov pre tvorbu krajiny. Uskutočnilo sa rokovanie MŽP SR, MVR SR a MK SR k potenciálnej spolupráci pri organizovaní krajinných výstav na Slovensku. IALE-SK organizovala konferenciu *Súčasný stav krajinnéj ekológie na Slovensku*, kde bola nadviazaná ďalšia spolupráca pri implementácii EDoK vo vedeckých projektoch a praxi. SAŽP spolupracuje s Ministerstvom kultúry SR a Národným osvetovým centrom na koncepcii starostlivosti o tradičnú ľudovú kultúru v oblasti hmotného kultúrneho dedičstva týkajúceho sa vidieckych sídel a krajiny. Zástupcovia rezortu životného prostredia boli prítomní v hodnotiacej komisii Blokového grantu – Ekopolis – oblasť ochrany životného prostredia. Aktívna účasť a diskusia o princípoch starostlivosti o krajinu prebehli na národnej konferencii k implementácii Karpatského dohovoru, ďalej na konferencii *Manažment poľnohospodárskej krajiny*, na vedeckom seminári *Environmentálne aspekty analýzy a hodnotenia krajiny: Identifikácia a stanovenie indikátorov (a indexov) na báze prieskumov krajiny a údajov DPZ v Bratislave (VÚPOP)*. Nadviazanie spolupráce s Výskumným ústavom trávnych porastov a horského poľnohospodárstva Banská Bystrica, s Trnavským samosprávnym krajom, Združením urbanistov a územných plánovačov Slovenska, Združením miest a obcí a ďalšími subjektmi prinesú v budúcnosti iste nové podnety a spoločné projekty.

Oblasť odbornej podpory implementácie

Odborná podpora I-EDoK pokračovala v rozvíjaní metódy hodnotenia charakteristického vzhľadu krajiny (CHVK), ktorá vychádza z metodiky *Diferenčná metóda identifikácie na identifikáciu krajinného obrazu a hodnotenie krajinného rázu*, s cieľom vytvoriť z vedeckého postupu zjed-

Závazky dohovoru sa týkajú všetkých typov krajín, aj tých obyčajných, ktoré, „človek vidí z vlastného okna“. Kvalita mestskej krajiny ovplyvňuje kvalitu bývania, tá ďalej zasa pôlyva na kvalitu života. Za celým by malo stáť kvalitné územné plánovanie. Ako to je v prípade Devinskej Novej Vsi? (foto: Erika Jauschová, 2008)

Rozhovor s anglickým profesorom Michaelom Dowerom o tom, čo predchádzalo vzniku Európskeho dohovoru o krajine, čo sa s ním dnes deje a aká budúcnosť ho čaká ...

Pán profesor, prečo bolo potrebné, aby na medzinárodnú scénu prišiel ďalší multilaterálny dohovor?

Dôvodom bola potreba ochrany a starostlivosti o nádherné európske dedičstvo rozmanitých typov krajín, ktoré sú dennodenným prostredím života ľudí. S takým cieľom neexistovala žiadna medzivládna dohoda. Skutočne, toto je prvý medzinárodný dohovor zameraný výsostne na krajinu.

Akým spôsobom a za akých podmienok vznikol Európsky dohovor o krajine?

Dohovor sa zrodil na základe dvoch odlišných iniciatív v severnej a južnej Európe v období rokov 1990 – 1992. Severná iniciatíva sa začala formovať na seminári organizovanom Národným trustom s názvom *Európa zachovaná pre Európu*, ktorý sa konal v anglickom Yorku v roku 1990. Pri tejto príležitosti členovia 4 organizácií – *the Countryside Commission, the Landscape Research Group, the European Federation of National and Nature Parks* (teraz sa nazývajú *Europarc*) a *the European Council for the Village and Small Town (ECOVAST)* – začali diskutovať o myšlienke dohovoru na ochranu európskych vidieckych krajín. To viedlo ku *Konferencii o krajine v novej Európe: jednota a diverzita*, konanej vo francúzskom Blois v októbri roku 1992. Bola to spoločná iniciatíva anglickej organizácie *the Landscape Research Group* a francúzskej organizácie *Paysage et Aménagement*, kde Adrian Phillips (IUCN) zdôvodnil potenciálne východiská pre takýto dohovor. Spolu s Adrianom sme potom túto myšlienku prezentovali Rade Európy.

...a čo južná iniciatíva? Kroky, ktoré podnikla, boli podobné tej vašej?

Profesor Dower naďalej sleduje vývoj so snahou ovplyvniť situáciu v Európe. Na snímke počas rozhovoru na konferencii Rady Európy s členskými krajinami o stave implementácie Európskeho dohovoru o krajine v Štrasburgu v marci 2009 (foto: P. Mišíková)

Južná iniciatíva bola zameraná na krajiny Stredomoria. Tri regióny – Andalúzia (Španielsko), Languedoc-Roussillon (Francúzsko) a Veneto (Taliansko) pracovali spolu na znení Stredomorskej charty o krajine, ktorej koncept bol prezentovaný na konferencii v Seville (Španielsko) v júni 1992. Finálna verzia charty bola odsúhlasená na Prvom medzinárodnom kongrese o stredomorskej krajine v Montpellier (Francúzsko) v júni 1993. V zmysle toho v marci 1994 orgán Rady Európy – Stály výbor konferencie miestnych a regionálnych autorít prijal uznesenie č. 256 (1994), ktoré odporučilo Kongresu miestnych a regionálnych autorít (nasledovník výboru) *vypracovať na základe Stredomorskej charty o krajine rámcový dohovor o manažmente a ochrane všetkých typov prírodných a kultúrnych krajín Európy*.

Akú odozvu našli tieto iniciatívy na pôde Rady Európy?

Výsledkom spomenutých prístupov bolo, že v roku 1994 Kongres miestnych a regionálnych autorít Rady Európy zriadil pracovnú skupinu na prípravu Európskej charty alebo dohovoru o krajine. Pracovná skupina sa okamžite dohodla, že dohovor bude mať väčšiu váhu ako charta, že sa bude vzťahovať na všetky typy krajín a že opatrenia by mali byť vyžadované tak od obyvateľov, ako aj od vlád. Dostalo sa mi tej pocty, že som bol poradným expertom tejto skupiny a spolu s Yvesom Luginbuhom (Francúzsko) a Florenciom Zoidom (Španielsko) sme pripravili prvú verziu dohovoru. Riccardo Priore (Taliansko) bol ako pracovník Rady Európy tajomníkom pracovnej skupiny. Nakoniec, po mnohých debatách, bol dohovor podpísaný vo Florencii (Taliansko) v októbri roku 2000. Nasledovali podpisy a ratifikácia jednotlivých štátov do momentu, kedy v roku 2004 dohovor vstúpil do platnosti. Počet rastu ratifikácií pokračuje, dnes je to číslo 29.

Aké záväzky vyplývajú pre vlády jednotlivých štátov, ktoré dohovor ratifikovali?

Štáty sa zaviazali krajinu právne uznať v zákone a krajinu integrovať do všetkých relevantných dokumentov a koncepcií. Je to náročná úloha. Je relatívne ľahké presvedčiť ministrov poľnohospodárstva a lesníctva zakomponovať do ich politik krajiny, napríklad v rámci členských štátov EÚ v osi 2 vidieckych rozvojových programov. Ale výzva je dostať krajinu do koncepcií týkajúcich sa oblastí dopravy, zásobovania vodou, energiou, pobrežnou ochranou a rozhodujúcim spôsobom do priestorového plánovania. Nakoniec, toto bola hlavná téma workshopu v Piešťanoch minulý rok.

Aké ďalšie opatrenia je potrebné zabezpečiť v prospech tzv. každodennej krajiny?

Najviac je potrebná aktivita štátnych a verejných orgánov, ale v úzkej spolupráci so všetkými zúčastnenými. Dohovor požaduje identifikovať typy krajín, čo znamená opísať ich charakter a spoznať typické prvky, ktoré ich charakterizujú; hodnotiť typy krajín, to znamená analyzovať, čo prispieva a čo uberá z ich kvality

Michael Dower – autor Európskeho dohovoru o krajine

a osobitosti; a potom definovať ciele pre dosiahnutie kvalitnej krajiny, a to po konzultácii s verejnosťou. Tieto ciele by mali tvoriť rámec pre hlavné fyzické procesy zosobnené v 3 ďalších slovesách – *chrániť*, čo by malo byť zachránené; *starať sa* o to, čo potrebuje manažment za účelom uchovania; a *plánovať* v zmysle dohovoru. Menovite vyvinúť progresívnu aktivitu na zlepšenie, obnovu a tvorbu krajiny. Okrem toho, verejné orgány by mali monitorovať to, čo sa v krajinách deje, v zmysle zmeny a jej vplyvu na charakter krajín a na základe dosiahnutia alebo nedosiahnutia určených cieľov. Pre mňa sú tieto pojmy jadrom dohovoru.

Aké zručnosti sú potrebné pri práci s krajinou?

Úlohy, ktoré som opísal, nie sú ľahké. Politika a aktivity ľudí sa vyvíjajú. Krajiny a procesy, ktoré ich ovplyvňujú, sú také odlišné a zložité, takže prepojiť cyklus prírody a požiadavky ľudí, vyžaduje vzájomné porozumenie, a to je hlavnou interdisciplinárnu výzvou. Kvôli tomuto dôvodu dohovor vyzýva vlády podporovať vzdelávanie o krajine. Je to veľká príležitosť pre univerzity, odborné združenia a školy v Európe. Sám pôsobiac v akademickej oblasti som rád, že v poslednom období vznikol UNISCAPE, medzinárodná sieť zoskupujúca univerzity, ktoré sa zaväzujú prispieť k implementácii dohovoru.

A čo verejnosť? Akú má v oblasti starostlivosti o krajinu úlohu?

Verejnosť má podstatnú úlohu, to je dôvod, prečo dohovor vyzýva k úsilí *podnietiť verejnú povedomie a participáciu*. Sú na to 3 dôvody: *demokracia* – lebo krajina patrí všetkým; *spoluzodpovednosť*, čo znamená, že každý občan, vlastník územia, každý, kto krajinu užíva a využíva, môže ovplyvniť jej stav v dobrom alebo zlom; napokon *riadenie* – vláda pri takomto prístupe musí dbať na názory verejnosti pri realizovaní jej záväzku. Asi musíme prejsť ešte dlhú cestu na zvýšenie nielen verejného povedomia o krajine, ale i aktívneho verejného angažovania sa za veci týkajúce sa krajiny. Myslím, že toto je ohromná úloha pre verejné orgány na všetkých úrovniach, ale aj pre mimovládne organizácie. Som veľmi rád, že vznikol CIVILSCAPE, zoskupenie mimovládnych organizácií, ktoré sa zaviazali aktívne dohovor podporovať.

Ako koncept krajiny, o ktorom sa rozprávame, súvisí s priestorovým plánovaním?

Spomenul som, že vyjadrenie cieľov pre kvalitu krajiny je rozhodujúcim krokom v celom procese. Tieto ciele musia byť založené na identifikácii a hodnotení krajín, čo je podstata myšlienky 'charakteru krajiny'. Môžeme to volať interným procesom. V ňom identifikujeme znaky krajiny, ktoré potrebujú ochranu, starostlivosť alebo plánovanie, na základe toho stanovujeme naše ciele. Toto je v skutočnosti hlavný proces pri chránených krajinách. Ale väčšina krajín je ovplyvnená externými potrebami, ako sú nároky na rozširovanie miest alebo produkciu obnoviteľných zdrojov energie, alebo externými silami, ako je klimatická zmena. Vyjadrenie cieľov a úloh musí vziať do úvahy tieto externé potreby a sily, ako aj internú logiku charakteru krajiny a musí sa usilovať viesť ich do súladu tak, aby prípadná zmena krajiny viedla k zlepšeniu a nie k oslabeniu jej osobitného charakteru. Toto je závažný stretávací bod medzi krajinou a priestorovým plánovaním. Sú to politici a priestoroví plánovači, nie krajinári, ktorí rozhodujú, kde sa externým potrebám vyhovie a ako.

Veľa z existujúcich politík, ktoré krajinu ovplyvňujú, je riadených Európskou úniou. Vidíte tam nejaký súvis?

Hybnou silou hlavných politík a koncepcií nie je záujem o krajinu, ale politické požiadavky ako Lisabonská agenda EÚ (zameraná na cieľ urobiť Európu 'najviac konkurenčnou a dynamickou, vedomostne poháňanou hospodárskou sústavou sveta') a jej záväzok k 'súdržnosti' napr. nápravou hlavných disproporcií na úrovni príjmu a zamestnanosti medzi regiónmi únie. Masívne finančné zdroje prúdia do rozvoja prostredníctvom EÚ programov a aj cez ďalšie multinárodné zdroje, ako sú UNDP či Svetová banka. Krajina sa neobjavuje medzi cieľmi týchto hlavných finančných podopôr. V EÚ nie je žiadny ekvivalent pre krajinu v smerniciach pre vtáky a biotopy alebo v programe Natura 2000. Dokonca ani politika únie pre trvalo udržateľný rozvoj, Gothenburgská agenda, nemá žiadnu hlavnú zmienku o krajine: ich priority sú boj proti klimatickým zmenám, zaistenie trvalo udržateľnej dopravy, venovať sa hrozbám verejného zdravotníctva a zodpovedné využívanie prírodných zdrojov. Len Teritoriálna agenda EÚ hovorí o 'nenahraditeľných hodnotách európskych ekologických štruktúr a kultúrneho a prírodného dedičstva, špeciálne kultúrnych krajín'.

Aký vplyv má absencia krajiny v európskych politikách na prax?

Zoberme si napríklad hlavné cestné ťahy. EÚ vydáva veľkú sumu peňazí na TERN (Trans European Transport Network). Malo by byť zabezpečené, že záujem zlepšiť krajinu alebo minimalizovať poškodenie krajiny je tu prítomné, ako aj v hodnotení vplyvov pre hlavné cestné ťahy. Keď projekt výstavby každej takejto infraštruktúry príde na stôl, EÚ a vlády členských štátov by mali zaistiť, že detailné trasovanie a konečný návrh vezmú do úvahy charakter krajiny, ktorou cesta pôjde (spolu napríklad s výsadbou stromoradií lemujúcich trasu). Alebo uvažujeme o veterných turbínach. Veľa národných vlád si želá podporiť nárast počtu veterných turbín, avšak tie majú na krajinu významný vplyv. Usmerniť výstavbu v tejto oblasti a zaistiť najlepší výsledok v zmysle vplyvu na krajinu, si vlády môžu odsúhlasiť a publikovať jasnú smernicu

o umiestnení veterných elektrární. Takéto usmernenie môže potom vytvoriť bázu pre miestne plánovacie authority a úrady, aby si zvolili detailný plán pre umiestnenie veterných parkov. Ako tretí príklad si všimnime novú bytovú výstavbu. Zodpovednosť za umiestnenie a návrh novej výstavby a plánovanie rozširovania existujúcich miest je obvykle na ramenách regionálnych a miestnych autorít. Mali by s krajinou zaobchádzať ako s hlavným faktorom pri rozhodovaní o vhodnom rozdelení územia, spoločne s takými faktormi ako je stabilita územia, náchylnosť k povodniam, kapacita pre infraštruktúru. Odsúhlasenie rozsahu a lokalizácie nového bývania by malo byť nasledované detailným návrhom, v ktorom je vzatý do úvahy charakter krajiny a je krok za krokom hodnotený v zmysle dohovoru – konkrétne identifikovaný a hodnotený podľa cieľovej kvality krajiny.

Kto je zodpovedný za dodržanie tohto procesu?

Zodpovednosť leží na pleciach všetkých úrovní rozhodovania. Tieto tri príklady, ktoré som uviedol, nám ukázali rozhodujúce dve úrovne konania – tvorbu vhodnej

Michael Dower s jedným z jeho príspevkov obohacenia a zároveň vnímania krajiny. Štvormetrová socha vytvorená recyklovaním zvyšku bridlice umiestnená v jeho vlastnej záhrade (foto: archív M. Dowera)

politiky a územné plánovanie a jeho manažment. Obe úrovne sú nevyhnutné. Miestny úrad môže chcieť chrániť alebo zlepšiť stav krajiny pri výstavbe nových ciest, veterných parkov či nového bývania, ale nebude schopný to urobiť, ak európska, národná alebo regionálna politika ignoruje krajinu. Naopak, vláda alebo regionálne orgány so záujmom o ochranu kvality krajiny môžu byť negované, ak plány na miestnej úrovni vynechajú alebo zneužijú ciele krajiny.

Čo by ste teda odporučili ako ďalšie kroky pri medzinárodnej spolupráci v dohovore?

Po prvé, dúfam, že všetky členské štáty Rady Európy podpisujú ratifikujú dohovor: v zozname chýba napr. Nemecko, ktoré už robí veľa v prospech ochrany krajiny. Po druhé, očakávam, že sama EÚ sa stane zmluvnou stranou a

že vo väčšej miere včlení krajinu do svojich politík, koncepcií a programov. Po tretie, je tu obrovský priestor na výmenu názorov a skúseností medzi vládami a mnohými organizáciami vo všetkých krajinách tak, ako sme to zažili v Piešťanoch. Avšak privítal by som silnejší systém spoločného monitoringu toho, čo sa v Európe deje s krajinami, pretože patria nám všetkým.

Hovoríte o európskych krajinách. Ako tento prístup nazerala na krajinu začleníť do svetovej scény?

Rád by som videl uplatnenie princípov dohovoru na každom kontinente, v každom štáte. Rôznorodosť krajín je jednou z impozantností tohto sveta. A táto veľkoleposť a krása by mali byť zveľaďované, nie zmenšované. To, čo sa deje v súčasnosti, je presný opak, pretože globalizácia má sklon pretvárať krajiny tak, že sa začínajú navzájom podobať. Uvažujúc o vábivom vplyve toho, čo vidíme v televízii – imidž všetkých tých amerických domov v South Fork v 'dallasových programoch': koľko desiatok tisíc ľudí v regiónoch celej Eúpy snívajú o novom dome odmietajú "staromódny" typ tradičného bývania v ich lokalite! Alebo si zoberme moderné mrakodrapové bloky kancelárií, dramatické letiskové budovy, veterné parky a mosty moderného sveta. Ich dizajn je obvykle viac zameraný na prestíž alebo efekt, ako na ich súlad s okolitou krajinou.

Čo by ste povedali, v súvislosti s krajinou, že je politickou výzvou dneška?

Proces, ktorý som opísal, predstavuje obrovskú výzvu, ale zároveň aj obrovskú príležitosť pre tých, ktorí majú o krajinu záujem. Krajiny sa nevyhnutne menia. Veľa krajín má priemernú hodnotu a zničený charakter, a preto potrebujú zlepšenie. Všetky krajiny potrebujú vhodnú starostlivosť a správny manažment. Takže tlak rozvoja a financie, ktoré sú k dispozícii by mohli byť využité na 'ochranu, manažment a plánovanie' krajín, ak si to želáme a ak máme všeobecnú a politickú vôľu dohovor realizovať. Financie môžu pochádzať z EÚ či iných zdrojov, ale rozhodnutia o ich využití a množstve, lokalizácii a kvalite rozvoja ležia značne na národnej, regionálnej a miestnej úrovni, v súlade s princípom subsidiarity. V mnohých štátoch veľká miera zodpovednosti príslušnej politiky ovplyvňujúcej krajinu, a predovšetkým koncepcie priestorového plánovania, sú v rukách regionálnych a miestnych autorít. Je veľmi výstižné, že predchodkyňa, Stredomorská charta o krajine, bola iniciovaná 3 regiónmi a že dohovor bol napísaný pracovnou skupinou Kongresu miestnych a regionálnych autorít. Preto osobne veľmi vítam vznik Európskej siete miestnych a regionálnych autorít na podporu implementácie dohovoru RECEPT/ENELC, ktorá má dnes 49 členov.

Prečo nazývate tento dohovor „dohovorom patriacim ľuďom“?

Pretože všetci obyvatelia Európy „spoluvlastnia“ krajinu, v ktorých žijú. Vlády samy osebe, na akomkoľvek stupni, nemôžu dosiahnuť zlepšenie starostlivosti o krajinu, o čo sa dohovor usiluje. Ľudia musia chcieť konať, musia požadovať činy a sami prispievať svojimi aktivitami. My všetci musíme využiť všetky príležitosti na získanie verejnosti k aktívnej spolupráci.

Profesor Dower, ďakujem za rozhovor, za vaše námety aj pre prácu u nás doma, na Slovensku. Veľa úspechov v pokračovaní obhajovania pozície krajiny a všetko najlepšie k vášmu životnému jubileu!

Pavína Mišíková

7. workshop Rady Európy na Slovensku: implementácia Európskeho dohovoru o krajine – smerom k integrovanému priestorovému manažmentu

Dohovor z Florencie v Piešťanoch

Od roku 2002 organizuje Rada Európy workshopy pre implementáciu Európskeho dohovoru o krajine, ktoré sa detailne venujú rôznym praktickým aspektom starostlivosti o krajinu. Sú fórom pre výmenu skúseností a myšlienok, ale zároveň poskytujú príležitosť na prezentovanie nových konceptov a úspešných realizácií vo vzťahu k myšlienkam dohovoru. Dôraz je kladený aj na skúsenosť štátu, v ktorom sa stretnutie koná.

Témy workshopov v rokoch 2002 - 2007

V rokoch 2002 a 2003 sa rokovalo vo Francúzsku (témy - Krajinné koncepcie: prínos k prospechu európskych občanov a trvalo udržateľný rozvoj - sociálne, ekonomické, kultúrne a ekologické prístupy; identifikácia krajiny, hodnotenie a cieľová kvalita, využívanie prírodných a kultúrnych zdrojov; zvyšovanie povedomia, školenia a vzdelávanie; nové nástroje na ochranu, manažment a plánovanie krajiny; cena za krajinu a Integrácia krajiny do medzinárodných koncepcií, programov a cezhraničné krajiny; krajina a individuálny sociál-

ny prospech jednotlivcov; priestorové plánovanie a krajina). V roku 2005 sme v Írsku prezentovali zámer prípravy zákona o krajinnom plánovaní (téma Krajina mestských, prímestských a okrajových územi). V Slovensku v roku 2006 (Krajina a spoločnosť) Slovensko chýbalo. Ale na ďalších 2 podujatiach v roku 2006 v Španielsku (Cieľová kvalita krajiny: od teórie k praxi) a v roku 2007 v Rumunsku (Krajina a vidiecke dedičstvo) už zaznela slovenská prezentácia aj predsedníctvo jednej z pracovných sekcií.

Predsedníctvo v Rade Európy prinieslo na Slovensko európskych krajinných expertov

V období od novembra 2007 do mája 2008 bola Slovenská republika predsedníckou krajinou Rady Európy. Pri tejto významnej príležitosti sme ako sprievodné podujatie predsedníctva hostili prestížne medzinárodné stretnutie zamerané na horúcu tému a novú po-

Workshop znamenal aj začiatok aktívnej spolupráce Medzinárodnej asociácie pre krajinnú ekológiu so sekretariátom dohovoru v Rade Európy v Štrasburgu. Maguelonne Dejeant-Pons (vľavo), koordinátorka medzivládnej spolupráce Európskeho dohovoru o krajine spolu s profesorkou M. Kozovou (vpravo), predsedníčkou Slovenskej asociácie pre krajinnú ekológiu IALE-SK a podpredsedníčkou medzinárodnej asociácie (foto: Pepo, 2008)

litický výzvu - KRAJINA.

Podujatie Ministerstva životného prostredia SR bolo organizované spoločne s Radou Európy, Slovenskou agentúrou životného prostredia, Slovenskou asociáciou pre krajinnú ekológiu (IALE-SK), Trnavským samosprávnym krajom a mestom Piešťany. Workshop bol finančne podporený z Environmentálneho fondu. V apríli 2008 Piešťany rezonovali témou *Krajina v plánovacích dokumentoch a riadenie: smerom k integrovanému priestorovému manažmentu*.

Čo bolo cieľom medzinárodného stretnutia krajinárov?

„Každá zmluvná strana sa zaväzuje integrovať krajinu do svojich regionálnych a územnoplánovacích koncepcií a svojich kultúrnych, environmentálnych, poľnohospodárskych, sociálnych a hospodárskych koncepcií, ako aj do ostatných koncepcií s možným priamym alebo nepriamym vplyvom na krajinu.“ To je jeden z nosných pilierov dohovoru a zároveň záväzok, ktorý spolu s nasledujúcim: „Každá zmluvná strana realizuje tento dohovor podľa vlastného rozdelenia právomocí, v súlade so svojimi ústavnými princípmi a administratívnym usporiadaním a pri rešpektovaní princípu subsidiarity zohľadňujúc Európsku chartu miestnej samosprávy. Každá zmluvná strana bude zosúlaďovať realizáciu tohto dohovoru v súlade so svojimi vlastnými koncepciami bez toho, aby sa odchýlila od ustanovení tohto dohovoru,“ tvorili pôdu pre prezentácie a diskusie. Problematika integrovaného prístupu ku krajine a plánovaniu nebola zvolená náhodne. Aj v medzinárodnom kontexte predstavuje aktuálnu tému zameranú na rastúci tlak na krajinu a jej využívanie. V takejto situácii je nevyhnutné,

Vrcholná schôdzka predstaviteľov Rady Európy, podporných síetí dohovoru a zástupcov SR. Slovensko zohralo významnú úlohu mediátora medzinárodnej spolupráce. Zľava: M. Cipár (VÚC Trnava), D. Bartošová a R. Cicutto (prednostka a primátor Piešťan), R. Priore (riaditeľ ENELC), J. Jaduš (štátny tajomník MŽP SR), R. Palmer (Rada Európy), B. Pedrolí (riaditeľ UNISCAPE), L. Ambrös (MŽP SR). Foto: Pepo, 2008

Mestu Piešťany téma „krajina“ nie je ani nová, ani cudzia. Primátor mesta R. Cicutto (vľavo) prijal pozvanie štátneho tajomníka MŽP SR J. Jaduša (vpravo) spoluorganizovať prestížne krajinárske medzinárodné podujatie v moderných vynovených priestoroch kina Fontána v Piešťanoch (foto: Pepo, 2008)

Slovensko patrí medzi aktívne členské štáty Rady Európy v procese postupnej snahy presadzovania starostlivosti o krajinu. Možnosť usporiadať workshop Rady Európy na domácej pôde bol dôležitý míľnik pre slovenskú krajinársku komunitu. Koordinátorka implementácie záväzkov dohovoru v SR P. Mišíková (vpravo). Foto: Pepo, 2008

Neformálne rozhovory boli rovnako dôležité ako plenárne zasadnutia. Za členské štáty Rady Európy v dvojiročnom volebnom období predsedá reprezentant Francúzska Jean-François Seguin (vpravo), riaditeľ odboru ochrany krajiny na Ministerstve ekológie, energetiky, trvalo udržateľného rozvoja a územného plánovania (foto: Pepo, 2008)

Rakúsko je jednou z krajín, ktorej prístupenie k dohovoru sa netrpezlivo očakáva. Napriek množstvu aktivít a projektov, ktoré sa v krajine južných susedov realizujú, oficiálny podpis chýba. Predstavitelia ECOVAST, prof. Spiegler (vľavo) v rozhovore s prof. R. Stilesom (vpravo) z Inštitútu urbánneho dizajnu a krajinnnej architektúry Viedne (foto: Pepo, 2008)

aby bola pozornosť upriamená na plánovanie a primeranú odpoveď v zmysle vhodného manažmentu priestoru, zohľadňujúceho všetky potrebné aspekty.

Slovensko verzus Európa

Na workshope sa zišlo 200 účastníkov z 30 krajín – pracovníci ministerstiev, miestnych a regionálnych autorít, vedci, nezávislí odborníci, verejnosť, predstavitelia súkromných ateliérov a mimovládnych organizácií pracujúcich s krajinou, priestorovým rozvojom územia a oblasťou trvalo udržateľného rozvoja. Stretnutie poskytnulo príležitosť pre výmenu informácií porovnávaním pozitívnych a negatívnych skúseností v jednotlivých európskych krajinách pri integrovanom prístupe ku krajine. Workshop bol príležitosťou **prezentovať slovenské skúsenosti a prístupy pred medzinárodnou krajinárskou komunitou**, ale aj **propagovať** tému **KRAJINA** na Slovensku ako jednu z najvážnejších otázok v kontexte trvalo udržateľného rozvoja. Zámerom stretnutia bolo inšpirovať sa pozitívnymi príkladmi a diskutovať, ako zlepšiť situáciu z európskej úrovne cez národnú, regionálnu a lokálnu až na úroveň praktických skúseností. Pomenovať škálu výziev, ktorým čelí Európa posledných dvadsať a viac rokov, a hľadať spôsoby, ako ich začleniť do plánovania a manažmentu priestoru. Sú nimi napríklad: očakávané masové sfahovanie vedúce k zvýšenej potrebe novej výstavby pre bývanie, služby a infraštruktúra v rôznych

regiónoch; veľké investície do infraštruktúry (cesty, železnice, elektrina, služby, kanalizácie), priemyslu, poľnohospodárstva a ďalšieho rozvoja; dôraz na obnoviteľné zdroje energie zahŕňajúce investície do solárnej energie, veterných elektrární, vodných elektrární majúci výrazný vplyv na krajinu; opatrenia pre zníženie a prispôbovanie sa klimatickým zmenám, napr. prostredníctvom veľkých investícií v podobe pobrežných a protipovodňových opatrení.

Myšlienky a výzvy, ktoré stretnutie prinieslo

Cieľom stretnutia bolo prijatie záverov a odporúčaní pre riešenie problematiky integrovaného priestorového manažmentu na rôznych stupňoch riadenia. **Odporúčania** účastníkov **Rade Európy** sa týkali

naliehavej potreby začleniť krajinu do sektorových politik EÚ; iniciovať prehodnotenie Spoločnej poľnohospodárskej politiky tak, aby podporovala opatrenia v prospech krajiny; iniciovať v členských krajinách medzisektorovú spoluprácu; presadzovať krajinné plánovanie ako vhodný nástroj integrovaného prístupu. **Program obnovy dediny** na Slovensku odznel ako jedna z možných ciest zosúladovania záujmov viacerých rezortov a sektorov v kultúrnej krajine. **Potreba začlenenia krajinného plánovania do systému priestorového plánovania na všetkých úrovniach** a následný monitoring takéhoto prístupu v členských krajinách bola jedna z požiadaviek, ktoré odzneli viackrát. **Každé ministerstvo**, ktoré má kompetencie pri implementácii dohovoru, by malo byť **aktívne** pri spolupráci s ostatnými sektormi, ktoré majú vplyv na stav krajiny, a je žiaduce včleniť túto tému do koncepcií, ktoré realizujú. Zároveň by mali spolupracovať a vytvárať

Posledný deň stretnutia sa uskutočnil aj na kopaniciach v Bielych Karpatoch. Súčasťou workshopov býva aj diskusia účastníkov priamo v teréne o aktuálnej situácii v ochrane, manažmente a plánovaní v usporiadateľskej krajine. Bielokarpatská krajina ako ukážka života a ovplyvňovania krajiny ľuďmi bola ideálna. A. Kršáková (vľavo), manažérka Programu obnovy dediny na Slovensku (foto: Tapio Heikkilä z Fínska, 2008)

Posledná zastávka „Za Krakovskú bránu“. Kultúrna krajina, ktorá je predmetom dohovoru, je závislá od prístupu človeka, jeho starostlivosti o ňu, k čomu patria aj kultúra, história, udržiavanie tradícií. Účastníci workshopu na dvore súkromného múzea v Krakovanoch (foto: Tapio Heikkilä z Fínska, 2008)

optimálne podmienky aj pre regionálne a miestne autority, ktoré majú dôležité kompetencie pri obstarávaní územnoplánovacích dokumentácií. Ich porozumenie pre dôležitosť začlenenia krajiny do plánovania je rozhodujúce. Nakoniec potreba **multidisciplinárneho prístupu a spolupráce viacerých profesií** bola ďalším odkazom workshopu.

Počas workshopu sa uskutočnilo aj **politické stretnutie na vysokej úrovni, iniciované slovenskou stranou ako facilitátorom v procese zblížovania Rady Európy so vznikajúcimi sieťami na podporu dohovoru: RECEP/ENELC, UNISCAPE a CIVILSCAPE** (pozn. redakcie – viac pozri článok D. Bevilacqua). **Štátny tajomník MŽP SR J. Jadaš prezentoval pozíciu Slovenskej republiky ako aktívneho hráča medzinárodnej scény, ktorý je však tak, ako mnoho ďalších členských štátov, na začiatku implementácie v domácom prístupe. Slovenská republika bola poctená možnosťou pripraviť také výnimočné stretnutie a urobila maximum pre vytvorenie podmienok, aby myšlienka potreby zachovania hodnôt krajiny aj prostredníctvom nás bola centrom pozornosti celej Európy.**

Pavína Mišíková, MŽP SR, misikova.pavlina@enviro.gov.sk
Mária Kozová, IALE-SK, kozova@mns.uniba.sk

Rada Európy prepája územné plánovanie, kultúrne dedičstvo a krajiny

Rada Európy. Sídlo organizácie v Štrasburgu (Francúzsko), miesto plenárnych zasadnutí konferencií Rady Európy a členských štátov k Európskemu dohovoru o krajine (foto: P. Mišíková, 2007)

Rada Európy je medzivládna organizácia založená v roku 1949. Sídli v Štrasburgu (Francúzsko) a v súčasnosti má 47 členských štátov. Jej hlavným cieľom je presadzovať demokraciu, ľudské práva, úlohu zákona a hľadať spoločné riešenia hlavných problémov, ktorým dnes čelí európska spoločnosť. Táto organizácia je aktívna v podporovaní trvalo udržateľného rozvoja v kontexte princípov usmerňujúcich trvalo udržateľný priestorový rozvoj európskeho kontinentu. Tieto požadujú ochranu kvality života v Európe a prosperitu, berúc do úvahy krajinu, kultúrne a prírodné hodnoty. (www.coe.int)

Akými nástrojmi Európa zachraňuje regionálnu identitu?

Zmeny odohrávajúce sa v posledných dekádach naprieč celou Európou mali vplyv na to, že Rada Európy začala pracovať v agendách, ktoré môžu významným spôsobom pozitívne ovplyvniť dianie v jednotlivých členských štátoch. Samozrejme, v závislosti od ich flexibility a rýchlosti adekvátne reagovať a implementovať do svojich národných politik smer uvažovania, ktorý sa presadzuje na medzinárodnej úrovni. Sekretariát v Štrasburgu v rámci smerovania k trvalo udržateľnému rozvoju koordinuje tieto oblasti:

Prepojenie dedičstva so súčasným životom. Záber z toskánskeho mesta Siena, ktorý znázorňuje neporušenú historickú zástavbu mesta v kombinácii so zabezpečením parkovacích miest v centre mesta (foto: P. Mišíková, 2008)

• Územné plánovanie – CEMAT

Za touto skratkou sa ukrýva Európska konferencia ministrov zodpovedných za regionálne/priestorové plánovanie (The European Conference of Ministers Responsible for Regional/Spatial Planning). Je to zoskupenie zástupcov 47 členských štátov Rady Európy, zjednotených v rámci spoločného cieľa: trvalo udržateľný priestorový rozvoj európskeho kontinentu. Aktivity Rady Európy vzťahujúce sa k priestorovému plánovaniu začali v roku 1970 v Bonne, kde sa uskutočnila 1. európska konferencia ministrov zodpovedných za regionálne/priestorové plánovanie. Základné dokumenty, ktoré usmerňovali vývoj politiky

priestorového plánovania, boli: Európska regionálna/priestorová charta prijatá v roku 1983 v Torremonopolis na 6. zasadnutí, bola zahrnutá do usmernenia (84) 2 Výboru ministrov pre členské štáty o Európskej regionálnej/priestorovej charte, z ktorého vyberáme: „Regionálne/priestorové plánovanie dáva geografické vyjadrenie ekonomickým, sociálnym, kultúrnym a environmentálnym politikám spoločnosti. Zároveň je vedeckou disciplínou, administratívnu technikou a politikou rozvíjajúcou medziodborový a komplexný prístup orientovaný smerom k rovnovážnemu regionálnemu rozvoju a fyzickej organizácii priestoru.“ *Európska regionálna stratégia plánovania* bola prezentovaná na 8. zasadnutí CEMAT v Lausanne v roku 1988. Napokon *Princípy usmerňujúce trvalo udržateľný priestorový rozvoj európskeho kontinentu*, prijaté na 12. zasadnutí CEMAT v Hannoveri v roku 2000, boli začlenené do *Usmernenia (2002) 1 Výboru ministrov pre členské štáty o Princípoch usmerňujúcich trvalo udržateľný priestorový rozvoj európskeho kontinentu*, z ktorého vyberáme: „Princípy usmerňujúce trvalo udržateľný priestorový rozvoj európskeho kontinentu zdôrazňujú územný rozmer ľudských práv a demokracie.“ Tieto akti-

vity boli uskutočnené v úzkej spolupráci s Parlamentným zhromaždením Rady Európy a Kongresom miestnych regionálnych autorít Európy. Rada Európy prezentovala tieto princípy na svetovom samite o trvalo udržateľnom rozvoji v Johannesburgu v roku 2002 ako príspevok pre implementáciu programu OSN Agenda 21 prijatej v Riu de Janeiro ako začiatok medzikontinentálneho dialógu.

Plánovanie by malo mať európsky rozmer, lebo regionálne/priestorové plánovanie prispieva k lepšej priestorovej organizácii v Európe a k hľadaniu riešení problémov, ktoré idú poza národný rámec. Jeho cieľom je vytvárať pocit spoločnej identity v severozápadných a východnozápadných vzťahoch. Človek a jeho prosperita, ako aj jeho spolupôsobenie s prostredím, sú centrom záujmu regionálneho/priestorového plánovania. Jeho cieľom je poskytnúť každému jedincovi životné prostredie a kvalitu života potrebnú k rozvoju jeho osobnosti v prostredí plánovanom v ľudskej mierke. Regionálne/priestorové plánovanie má byť demokratické, komplexné, funkčné a dlhodobé orientované, čo je na pôde Rady Európy vníma-

Témou seminára CEMAT v Arménsku, 2008, bol Priestorový rozmer ľudských práv pre novú kultúru územia. Zakomponovanie krajinárskej sekcie do medzinárodného seminára územných plánovačov a urbanistov bolo jedným z ďalších vyslaných signálov Rady Európy členským krajinám o nutnosti spoločného prístupu, pochopenia a prieniku tém „územné plánovanie a krajina“ (foto: archív P. Mišíkovej)

né v týchto kategóriách: 1. **demokratické** – má byť vedené tak, aby zaistilo účasť zainteresovaných obyvateľov a ich politických reprezentantov; 2. **komplexné** – má zabezpečiť koordináciu viacerých sektorových politik a integrovať ich do spoločného prístupu; 3. **funkčné** – je potrebné vziať do úvahy existenciu regionálneho povedomia založeného na spoločných hodnotách, kultúre a záujmoch, niekedy prekračujúceho administratívne a územné hranice, bez prehliadania inštitucionálnych opatrení rôznych krajín; 4. **dlhodobé orientované** – má analyzovať a vziať do úvahy dlhodobé trendy a rozvoj. Regionálne/priestorové plánovanie musí vziať do úvahy existenciu množstva individuálnych a inštitucionálnych rozhodnutí, ktoré ovplyvnia organizáciu priestoru, nepredvídateľnosť všetkých prognostických štúdií, tlaky trhu, špecifické znaky administratívnych systémov a rôzne sociálno-ekonomické a environmentálne podmienky. Avšak sa musí usilovať uviesť do súladu všetky tieto vplyvy v čo najharmonicknejšej podobe. Základné ciele sú preto vyrovnaný sociálno-ekonomický rozvoj regiónov, zlepšenie kvality

života, zodpovedný manažment prírodných procesov a ochrana životného prostredia, rozumné využitie územia. Dosahtnutie cieľov regionálneho/priestorového plánovania je v zásade politická záležitosť. Množstvo súkromných a verejných organizácií prispieva prostredníctvom svojich aktivít k rozvoju a zmene organizácie priestoru. Regionálne/priestorové plánovanie odráža pranie pre interdisciplinárnu integráciu a koordináciu a spoluprácu zúčastnených orgánov. Musí byť založené na aktívnej občianskej participácii. (www.coe.int/cemat)

• **Kultúrne dedičstvo: Presadzovanie integrovanej starostlivosti**

Rada Európy administruje viaceré aktivity, ktoré napomáhajú jednotlivým štátom zriadiť systém ochrany, manažmentu a rozvoja ich kultúrnych objektov. V roku 1975, ktorý bol rokom architektonického dedičstva, sa dostalo do centra pozornosti materiálne ohrozenie nášho dedičstva, ale taktiež jeho postavenie a prispievanie k zlepšovaniu kvality života obyvateľov. Toto nové uvedenie sa prenieslo do prijatia *Európskej charty architektonického dedičstva* Výborom ministrov, ktoré nasmerovalo európsku spoluprácu k integrovanej ochrane. Princípy integrovanej ochrany dedičstva boli aplikované do medzinárodného práva v roku 1985 v Granade a Rada Európy zverejnila **Dohovor o ochrane architektonického dedičstva Európy**. Dohovor sa nezameriava na ochranu jednotlivých budov, ale na skupiny krajinných a historických miest, ako sú centrá miest, priemyselné areály, vidiecke oblasti, historické záhrady alebo obce a požaduje prijatie integrovaných záchranných koncepcií.

V roku 1990 sa prístup rozšíril z hmotného dedičstva aj k archeologickej oblasti, kultúrnemu prostrediu a napokon až ku krajine. Tento proces viedol v roku 1992 k prijatiu **Európskeho dohovoru o ochrane archeologického dedičstva** (Valetta) opäť so záväzkom vytvorenia priestoru pre nové právne štandardy v Európe, pre národné politiky a integrovanú ochranu archeologických lokalít. Od roku 2000, kedy bol zverejnený dohovor o krajine, nová sila začala hýbať rozvojom dedičstva. Európa už nie je taká, akou bola v 70. a 80. rokoch. Začala byť skúšanou novým napätím a konfliktmi, týkajúcimi sa aj dedičstva. Globalizácia otvára nový pohľad na svet, čo znamená nazeranie na dedičstvo z novej perspektívy, ale zároveň aj jeho potenciálne väčšie ohrozenie. Rada Európy si to

uvedomuje a prichádza s **Rámcovým dohovorom o hodnote kultúrneho dedičstva pre spoločnosť**, otvoreného na podpis vo Faro v roku 2005. Dohovor je zameraný na etiku a použitie princípov a rozvoj dedičstva v Európe ovplyvnenej globalizáciou. Kultúrne dedičstvo vníma ako zdroj pre rozvoj dialógu, demokratických rozhovorov a otvorenosti medzi krajinami. Od roku 1999 zriaďuje Rada Európy permanentný informačný systém v oblasti kultúrneho dedičstva **The European Heritage Network (HEREIN)** za účelom monitorovania napredovania želateľného zlepšenia situácie. (www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/Conventions/Heritage/)

• **Krajina v centre pozornosti: Európsky dohovor o krajine**

Florentský dohovor (The European Landscape Convention) bol zverejnený Radou Európy 20. októbra 2000 vo Florencii (Taliansko). Zmluvné strany dohovoru sú členskými štátmi Rady Európy, ktoré dohovor podpísali a ratifikovali. Zaviazali sa tým začleniť krajinu do národnej legislatívy; vytvoriť a implementovať politiku a koncepcie zamerané na ochranu, manažment a plánovanie krajiny; vytvoriť podmienky pre verejnosť, lokálne a regionálne authority a ďalšie skupiny v participá-

a plánovanie európskych krajín, je preto potrebná spolupráca v rámci celej Európy. Dohovor sa vzťahuje na všetky typy krajín: mestské, prímestské, vidiecke, obýčajné – bežné, ale aj devastované, či výnimočné. Krajiny sú vnímané ako priestor života pre ľudí, kľúčové pre kvalitu ich života, takže verejnosť by mala byť aktívna v angažovaní sa pri jej starostlivosti. Okrem toho, európske typy krajín sú hodnotou pre všetkých Európanov, oceňované

Vo vzdialenosti 20 km od Tirany sú Albánske hory kombináciou ľudských usadlostí, poličok, olivových hájov a remizok. Ľudská činnosť v tomto horskom prostredí ovplyvňuje využívanie, stav a vzhľad krajiny a naopak, krajina ovplyvňuje životný štýl miestnych ľudí oblasti Murriza. V čase prístupu SR k dohovoru v roku 2005 organizovalo Albánsko národný seminár k implementácii Európskeho dohovoru o krajine (foto: P. Mišíková, 2007)

Tabuľka znázorňuje stav prístupu SR k jednotlivým dohovorom súvisiacim s kultúrnym dedičstvom a krajinou

Dohovory Rady Európy	Otvorenie na podpis	Podpis SR	Ratifikácia SR	Platnosť v SR
Dohovor o ochrane architektonického dedičstva Európy	Granada 3. 10. 1985	10. 10. 2000	7. 3. 2001	1. 7. 2001
Európsky dohovor o ochrane archeologického dedičstva	Valletta 16. 1. 1992	30. 6. 1993	31. 10. 2000	1. 5. 2001
Európsky dohovor o krajine	Florencia 20. 10. 2000	30. 5. 2005	9. 8. 2005	1. 12. 2005
Rámcový dohovor Rady Európy o hodnote kultúrneho dedičstva pre spoločnosť	Faro 27. 10. 2005	-	-	-

Súdok Moravy a Dunaja ako ilustračný príklad spomínaných aspektov. Krajinnársky mimoriadne hodnotné územie (začiatok Karpatského oblúka) so silným historickým kontextom (Národná kultúrna pamiatka hrad Devin) a chránenými prírodnými hodnotami (Národná prírodná rezervácia Devínska Kobyla) si vyžaduje cit pri plánovaní jeho ďalšieho rozvoja a kvalitný územný plán obsahujúci jasné regulatívy (foto: Erika Jauschová, 2008)

cii v týchto aktivitách a integrovať krajinu do regionálneho a územného plánovania a ďalších relevantných politík.

Očakáva sa, že každý členský štát bude implementovať dohovor v rámci jeho vlastných kompetencií a právneho systému, rešpektujúc princíp subsidiarity. Takže podstatné množstvo činov by malo spočívať v práci miestnych a regionálnych autorít, ktoré (okrem ďalších kompetencií) sú prvoradé v realizácii plánovacích procesov ovplyvňujúcich stav krajiny. Avšak veľa ďalších kľúčových hráčov a rôzne cieľové skupiny majú byť oslovené a vtiahnuté do procesu. V stanovenom ciele dohovoru – presadiť ochranu, manažment

aj mimo hraníc lokality či štátu. V takomto ponímaní v každom štáte sú verejné orgány zaviazané sa o krajinu aktívne zaujímať a starať, udržiavať či zlepšovať jej kvalitu ako súčasť procesu trvalo udržateľného rozvoja a spolupráce jednotlivých štátov na európskej úrovni.

(www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/Conventions/Landscape/)

• **Hľadanie spoločného jazyka: CDPATEP**

Komplikovaná skratka CDPATEP je názov novokonštituovaného Riadiaceho výboru pre kultúrne dedičstvo a krajinu (Steering committee for cultural heritage and landscape), ktorého 1. zasadnutie sa uskutočnilo v máji 2008 v Štrasburgu. Význam prepojenia oddelených tém, ktoré sú väčšinou kompetenčne oddelené v rôznych sektoroch v jednotlivých členských štátoch, je priblíženie, motivácia, hľadanie porozumenia a prístupu k problematike spoločne, koordinovane. Výbor predtým fungoval samostatne, zacielený iba na kultúrne dedičstvo. Pridanie agendy o krajine je členskými štátmi vnímané ako veľmi pokrokový krok vpred, logické prepojenie tém a hľadanie spoločných postupov pri starostlivosti o dedičstvo Európy.

Pavína Mišíková, MŽP SR, misikova.pavlina@enviro.gov.sk

Európsky dohovor o krajine je želaním samospráv Európy

Medzinárodná sieť na podporu Európskeho dohovoru o krajine (www.eurolandscape.net)

V júni 2009 bude deväť rokov od zverejnenia Európskeho dohovoru o krajine, nazývaného podľa mesta jeho prijatia Radou Európy aj „Florentským dohovorom“. Európsky dohovor o krajine (EDoK) prináša na európsky kontinent mnohé nové princípy. Z nich najmä mnohoúrovňový a multidisciplinárny prístup ku krajine si vyžadujú práve takúto spoluprácu všetkých krajín Európy. K napomáhaniu uplatňovania princíпов a cieľov EDoK sa zrodili vo Florencii aj tri podporné siete: k celoeurópskej spolupráci samospráv (ECEP-ENELC), mimovládnych organizácií (CIVILSCAPE) a univerzít (UNISCAPE), ktoré súbežne spolupracujú popri medzivládnej spolupráci členských krajín Rady Európy.

Európska sieť miestnych a regionálnych samospráv pre implementáciu EDoK - RECEP-ENELC (www.recep-enelc.net)

Je to medzinárodné mimovládne združenie územných verejných správ, ktoré preferuje zásadu subsidiarity. Z iniciatívy Regiúnu Campania (Taliansko) sa v roku 2006 rozhodlo 22 zástupcov samospráv založiť túto celoeurópsku sieť, ktorá je vytvorená pod záštitou Kongresu miestnych a regionálnych samospráv Rady Európy (Resolution 178 (2004) s cieľom podporovať - na vedeckej, technickej, politickej a administratívnej úrovni - obecné, regionálne a iné decentralizované samosprávy pri uplatňovaní princíпов EDoK na ich teritóriách. V tomto zmysle RECEP-ENELC spolupracuje s kompetentnými medzinárodnými organizáciami, inštitúciami Európskej únie a jej členských štátov, univerzitami, mimovládnyimi organizáciami a inými organizáciami aktívnymi v oblasti uplatňovania Európskeho dohovoru o krajine. Súčasou prezidentkou ENELC je Gabriela Cundari, ministerka pre urbánne a územné plánovanie regiónu Campania (Taliansko), traja viceprezidenti sú pôvodom Španiel, Talianka a Belgičan. Výkonným riaditeľom, ktorý je delegovaný generálnym tajomníkom Rady Európy, je Riccardo Priore. Sídlo prezidencie RECEP-ENELC je v Ercolano pri Neapole, sídlo jeho riaditeľstva je vo Florencii a jeho právnicki sídli v Štrasburgu. Podľa štatútu sú orgánmi RECEP-ENELC: generálne zhromaždenie, výkonná rada, technická koordináčna rada a novokonštituovaný vedecký výbor. Dnes má RECEP-ENELC 49 členov - z Belgicka, Rakúska, Rumunska, Slovenska, Španielska, Švédska a Talianska. Spolupracuje však aj so samosprávami z Veľkej Británie a Nemecka, k členstvu sa hlásia aj ďalšie krajiny EÚ. Prvým slovenským členom je Trnavský samosprávny kraj.

Európska sieť univerzít na implementáciu EDoK so skratkou UNISCAPE (www.uniscape.org)

Významnú úlohu v implementácii EDoK vo všetkých krajinách, ktoré tento dohovor podpísali, zohráva

jú univerzity. V roku 2006 predniesli dve talianske univerzity návrh vytvoriť sieť európskych univerzít v záujme vedeckej podpory EDoK a naplnenia článkov 6b a 8 EDoK. Tento návrh vtedy podporila skupina 23 európskych univerzít. S týmito cieľmi založili na ustanovujúcom valnom zhromaždení 12. júla 2008 vo Florencii Európsku sieť univerzít na implementáciu Európskeho dohovoru o krajine so skratkou UNISCAPE. Zakladajúcimi členmi UNISCAPE je 45 európskych univerzít (z Belgicka, Francúzska, Holandska, Portugalska,

Krajinárska misia. Koncept zavádzania krajiných politík do života spoločnosti sa šíri najmä prostredníctvom medzinárodnej spolupráce. Na fotografii R. Priore, riaditeľ siete samospráv na podporu dohovoru (vpravo) s M. Minarovičom (vľavo), generálnym sekretárom Únie miest a obcí Slovenska (foto: Dušan Bevilacqua, 2009)

Slovenska, Španielska a Talianska). Právne a výkonné orgány UNISCAPE sídli vo Florencii, vo Vile Medicea di Carregi. Od júla 2008 je jej prezidentom prof. Carlo Magnani, rektor Univerzity v Benátkach a riaditeľom je prof. Bas Pedrolí z Univerzity vo Wageningene (Holandsko). Plnenie princíпов a cieľov EDoK (v zmysle článkov 5, 6 a 8) vidí UNISCAPE v podpore výmeny informácií a skúseností z interdisciplinárnej spolupráce v oblasti výskumu a výučby o krajine, podpore tréningov, štúdia a experimentov v oblasti evolúcie a transformácie krajiny, vo výmene skúseností a výsledkov výskumných projektov, ako aj špecialistov v krajinnej ekológii a tiež v podpore postgraduálneho štúdia. K pripojeniu sa do interdisciplinárneho prístupu napĺňania cieľov vedeckej podpory EDoK prizývajú tiež jednotlivé katedry, fakulty a iné výskumné pracoviská i ďalšie spolupracujúce akademické inštitúcie (napr. v našom prípade Geografický ústav SAV) univerzít participujúcich v sieti UNISCAPE (možnosť kontaktu cez: info@uniscape.org). Univerzita Komenského v Bratislave je prvou univerzitou zo SR v

procesu vstupu do tejto medzinárodnej siete prestížnych európskych univerzít.

Európska sieť mimovládnych organizácií zaoberajúcich sa EDoK - CIVILSCAPE (www.civilscape.org)

Sieť RECEP-ENELC a UNISCAPE úzko spolupracujú s tou najmladšou: Európskou sieťou mimovládnych organizácií zaoberajúcich sa Európskym dohovorom o krajine - CIVILSCAPE. Táto vznikla na podnet výzvy holandskej platformy mimovládnych organizácií (MVO) spolupracujúcich v duchu EDoK „The Landscape Manifesto Group“, na ktorú zareagovalo 26 MVO založením CIVILSCAPE vo februári 2008 vo Florencii. V zmysle ustanovení EDoK si dali do vienka štyri hlavné ciele: (1) prenos vedomostí k zvyšovaniu uvedomenia verejnosti o krajine, (2) výmenu skúseností s realizáciou miestnych projektov, (3) rozvoj stratégie ovplyvňovania politík, ktoré majú vplyv na krajinu, na národnej a celoeurópskej úrovni, a (4) podporu cezhraničných a nadnárodných projektov manažmentu krajiny.

Výkonná rada CIVILSCAPE je osemčlenná, jej prezidentom je Gerrit-Jan van Herwaarden a riaditeľom Gerhard Ermisher. Tvoríca sa členská základňa je veľmi pestrá: od národných po nadnárodné MVO (typu ECOVAST) z Čiernej Hory, Belgicka, Bulharska, Francúzska, Írska, Nemecka, Slovinska, Španielska, Švajčiarska, Talianska a Veľkej Británie. Zo Slovenska je od januára 2009 prvým členom Spoločnosť pre trvalo udržateľný život (STUŽ/SR).

Prvé kvety z Piešťan

„Európsky dohovor o krajine je právne vyjadrenie politickej vôle Rady Kongresu regionálnych a miestnych samospráv pri

Rade Európy chrániť každodennú krajinu, nielen tú s mimoriadnymi prírodnými a kultúrnymi kvalitami – ale aj krajinu s jej sociálnym rozmerom, tú všednú, ktorú vidíme pri pohľade z kuchynského okna.“ (Riccardo Priore)

Počas minuloročného slovenského predsedníctva Rady Európy hostili mesto Piešťany a Trnavský samosprávny kraj účastníkov 7. stretnutia k workshopom Rady Európy pre implementáciu Európskeho dohovoru o krajine (24. – 25. apríla 2008). Medzi účastníkmi bol aj Riccardo Priore, riaditeľ RECEP-ENELC. V dňoch 28. – 30. januára 2009 navštívil Slovensko po druhýkrát. Táto jeho motivačná návšteva pod záštitou MŽP SR slúžila k šíreniu informácií o spolupráci v oblasti starostlivosti o krajinu a nadväzovaniu priamych kontaktov.

Riccardo Priore je kľúčovou osobnosťou procesov vedúcich k vyhláseniu EDoK a tiež spoluniciátor vzniku týchto troch vzájomne spolupracujúcich medzinárodných sietí. Pri všetkých stretnutiach počas ostatnej návštevy na Slovensku šírili posolstvo EDoK, ktorý

označil za politický dohovor vnášajúci štyri revolučné inovácie do aplikovanej krajinné ekológie spočívajúce:

1. **v definícii krajiny** – krajinný priestor – znamená časť územia „tak ako ju vnímajú ľudia“, doslovne: „no people – no landscape“, t. j. bez ľudí niet krajiny;
2. **v poslaní krajinné konceptie** – obrovská výzva z pohľadu záujmov krajiny – nezávisle na hodnote danej krajiny treba všetky krajiny chrániť, spravovať a tvoriť;
3. **v demokratickom formulovaní vízie krajiny** – cieľová kvalita krajiny ako pranie a požiadavky verejnosti – kvalita krajiny ovplyvňuje kvalitu života jej obyvateľov vo fyzickom i duchovnom aspekte. Krajina funguje ako zrkadlo, lebo odrzkadľuje identitu a zároveň posilňuje identitu ľudí žijúcich v krajine, krajinu vnímajúcich a svojimi aktivitami a postojmi determinujúcich, určujúcich jej charakter;
4. **v asertívnejšom postoji k regionálnemu rozvoju** – kvalita krajiny je tou pravou pridanou hodnotou jej produktov: asociácia lokálnych a regionálnych produktov s kvalitou krajiny, v ktorej sú tieto dopestované a jej menom označené (napr. veduty na vinetách fľaš s regionálnymi odrodovými vínami) sa stáva ekonomickou kategóriou.

Prijatie takejto paradigmy EDoK však znamená podstatný posun aj v základnom krajinné-ekologickom výskume – k orientácii na transdisciplinárnu interpretáciu krajiny. Znamená hľadanie spôsobov ako prelmocíť hodnoty krajiny jej obyvateľom, a naopak, ako prepísať vnímanie krajiny ľuďmi pohybujúcimi sa v krajine do jazyka krajinné ekológie. Úloha pre krajinárov, úradníkov, politikov, učiteľov a kolegov zo všetkých 3 sietí RECEP-ENELC, UNISCAPE, CIVILSCAPE teda znie: nájsť spoločný a zrozumiteľný jazyk krajiny! Znovu objaví reč krajiny ako nástroja komunikácie s krajinou (v krajine aj o krajine) s ľuďmi. Účelom výsledku tejto úlohy je predsa chrániť, spravovať a tvoriť krajinu samotnými ľuďmi, ktorí v nej a z nej žijú.

Pohľad na obrysy Trnavského samosprávneho kraja priam symbolicky pripomína zrkadlový obraz Apeninského polostrova, na ktorom naša myšlienka tvorby siete k implementácii EDoK najväčšie porozumenie a podporu. Zmysel pre hodnoty krajiny, a zvlášť uvedomenie si dôležitosti kultúrnych krajín, vzišiel z kólsky kultivácie tak krajiny, ako aj poľnohospodárskych druhov plodín a živočíchov – od krajín zrodu neolitickéj revolúcie, teda od Stredozemného mora a Blízkeho Východu – žiaľ, až potom, čo sa väčšina tamojších mimoriadnych kultúrnych krajín začala strácať. Strata funkcií krajiny predznamenáva problém s nedostatkom pitnej vody v týchto odlesnených krajinách. A práve podzemné zdroje pitnej vody (odhadované zásoby na cca 10 mld. m³) na Žitnom ostrove označil za najväčšiu hodnotu krajiny Trnavského veľkého územného celku

(TT VÚC) jeho predseda Ing. Tibor Mikuš na stretnutí s Riccardom Priorem. TT VÚC nie je ani svojou rozlohou (4 185 km² – 8,5 % územia Slovenska), ani počtom svojich obyvateľov (555 075 obyvateľov v 7 okresoch a 251 obciach, z nich je 16 miest) najväčším samosprávnym územným celkom na Slovensku. Má však niekoľko NAJ na Slovensku: ako jediný hraničí až s 3 štátmi (Českom, Rakúskom a Maďarskom), čo býva niekedy požehnaním (ekotónový efekt na kultúru), inokedy preklatím (developerský tlak s hangármi logistických centier) pre krajinu a ľudí v nej žijúcich. Vďaka priaznivým klimatickým a pedologickým podmienkam je TT VÚC obilnicou a vinogradom Slovenska. Jeho bohatstvo je schované v slove diverzita: kultúrnohistorická (už len lokalita navrhovaná do Zoznamu svetového dedičstva pri Kopčanoch či Venuša z Moravian sú dostatočné argumenty) aj prírodná (zdroje geotermálnych, minerálnych a liečivých vôd, Duna, výbežky Malých a Bielych Karpát so začiatkami bradlového pásma uprostred dvoch nížin). Rozhovor oboch osobností v sídle TT VÚC bol krátky, o to dlhšie trvalo rokovanie s výkonnými zamestnancami úradu – vedúce ku konkrétnym krokom implementácie pilotného projektu RECEP-ENELC na Slovensku. Onedlho sa objaví na webovej stránke TT VÚC: www.trnava-vuc.sk.

Program Riccarda Priore bol vskutku nabitý. JUDr. Priore sa stihol stretnúť s generálnym sekretárom Únie miest Slovenska akad. maliarom Mariánom Minarovičom (www.unia-miest.sk) a jej expertkou Nataliou Shovkoplias. Dohodli sa na potenciálnej rozsiahlej spolupráci s RECEP-ENELC pri realizácii slovenských aj cezhraničných projektov na miestnej a regionálnej úrovni. Vyšiel mu čas aj na návštevu Ministerstva kultúry SR, kde sa stretol s riaditeľom odboru ochrany pamiatkového fondu sekcie kultúrneho dedičstva Ing. arch. Pavlom Ižvoltom a Ing. arch. Erikou Horanskou z Akadémie Istropolitana Nova (www.ainova.sk). AINova v Svätom Juri má cenné skúsenosti so školením zainteresovaných skupín verejnosti v oblasti ochrany a starostlivosti o prírodné a kultúrne dedičstvo (napr. minuloročný vzdelávací kurz Manažment

Svetového dedičstva na Slovensku). To je spoločná parketa všetkých troch inštitúcií pri uplatňovaní princípov z palety EDoK.

Viacere slovenské univerzity sa dlhodobo podieľajú na výskumných a vzdelávacích aktivitách, ktoré podporujú implementačný proces EDoK v podmienkach Slovenska. Medzi tieto univerzity patrí Univerzita Komenského v Bratislave, ktorá si už pripravuje žiadosť o členstvo v sieti UNISCAPE. Aj to bol jeden z dôvodov, prečo Riccardo Priore počas svojho pobytu na Slovensku navštívil práve túto univerzitu. Na pôde Prírodovedeckej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave ho privítala prodekanka pre zahraničné styky doc. Beáta Brestenská spolu s ďalšími kolegami, a to prof. Máriou Kozovou, prof. Jozefom Minárom a RNDr. Janou Ružičkovou, ktorí predstavili výskumné a vzdelávacie aktivity fakulty v oblasti ochrany, plánovania, manažmentu a tvorby krajiny, podporujúce implementáciu EDoK. Diskutovalo sa najmä o cieľoch siete UNISCAPE. R. Priore práve na príklade Talianska, kde je do siete UNISCAPE zapojených 30 univerzít, zdôraznil dôležitú úlohu, ktorú plnia univerzity v šírení myšlienok EDoK a zvyšovaní povedomia verejnosti o hodnotách krajiny.

Prvou univerzitou zo Slovenska v sieti UNISCAPE bude teda Univerzita Komenského v Bratislave. Táto špičková slovenská univerzita (z viac ako 13 700 porovnaných vysokých škôl sveta je umiestnenie UK medzi najlepšími 5 % – pozri www.webometrics.info) skutočne spĺňa všetky predpoklady interdisciplinárnej akademickej spolupráce podľa predstáv UNISCAPE o implementácii EDoK. Je najstaršou (založená r. 1919) a najväčšou univerzitou na Slovensku. Do dnešných dní na pôde dnes už 13 fakúlt Univerzity Komenského získalo akademický titul viac ako stotisíc študentov. Dnes ponúka štúdium spolu 1 058 študijných programov, v ktorých má UK priznané právo udeľovať príslušný akademický titul, v bakalárskom, magisterskom, doktorskom aj doktorandskom stupni. V akademickom roku 2007/2008 na nej študovalo v dennej forme štúdiá 21 423 študentov a v externej forme 7 438 študentov,

Prvé kvety v Piešťan. Medzinárodná spolupráca, ktorá začala podpisom dohovoru Slovenskou republikou, pokračovala organizovaním prestížneho medzinárodného workshopu v Piešťanoch, dnes napreduje vytváraním priamych kontaktov a snád smeruje k realizácii dobrých krajinárskych projektov (foto: Pepo, 2008)

Medzinárodné organizácie

čo predstavuje 13,5 % všetkých VŠ študentov verejných, štátnych a súkromných vysokých škôl na Slovensku; počet študentov – cudzincov z viac ako 80 krajín bol 1 001, čo je približne 4 % všetkých študentov UK, ale 21 % výkonu všetkých verejných, štátnych a súkromných VŠ na Slovensku. Na UK v roku 2007 pracovalo 4 409 zamestnancov, učiteľov 1 896 a zamestnancov vedy a výskumu 451. Na UK pôsobilo v tomto roku 306 učiteľov s funkčným zaradením profesor a 384 učiteľov s funkčným zaradením docent (viac na stránke www.uniba.sk). R. Priore na záver svojho stretnutia na pôde UK ocenil doterajšie úsilie slovenských univerzít podporujúcich uplatňovanie EDoK na Slovensku a vyjadril presvedčenie, že účasť Univerzity Komenského v Bratislave, ako aj ďalších slovenských univerzít v tejto sieti, bude veľkým prínosom pre zintenzívnenie práce UNISCAPE v stredo európskom priestore.

Návšteva Riccarda Priore na Geografickom ústave SAV začala rozhovormi s jeho riaditeľom doc. Vladimírom Irom. Tam sa však uskutočnili najmä rozhovory so zástupcami Spoločnosti pre trvalo udržateľný život na Slovensku (STUŽ/SR) o pôsobení tejto prestížnej mimovládnej organizácie v sieti CIVILSCAPE. Je to logické, keďže Mikuláš Huba je za mnohými projektmi MVO pre krajinu. STUŽ/SR (www.stuz.sk) má 3 pobočky (Bratislava, Biele Karpaty a Košice) a cca 100 členov – členmi sú profesionálni ekológovia, geografi, filozofi, fyzici, právnici, sociológovia, etnografi, ekonómovia, pedagógovia a ďalší environmentálne orientovaní odborníci, ako aj umelci a novinári zaoberajúci sa zachovaním života na Zemi. Hlavným cieľom STUŽ/SR je presadzovať koncepciu trvalej udržateľnosti života. Usiluje o to

viacerými cestami:

- podporovaním trvalo udržateľných aktivít, technológií atď.,
- propagáciou relevantných výskumných projektov,
- efektívnym lobovaním u rozhodujúcich subjektov,
- ovplyvňovaním rozhodovacej sféry a oponovaním aktivitám, ktoré potenciálne ohrozujú prostredie a charakter rozvoja,
- organizovaním verejných hringov, okrúhlych stolov, fór atď., na ktorých diskutujú zástupcovia MVO, experti, predstavitelia verejnej správy a verejnosť,
- zapájaním verejnosti do procesov rozhodovania a zvyšovaním verejného povedomia,
- podporou existujúcich masmédií orientujúcich sa na environmentálnu problematiku,
- tvorbou, prekladaním a distribúciou relevantných dokumentov aj vlastných publikácií,
- podporou vytvárania regionálnych a lokálnych centier pre regionálny/lokálny trvalo udržateľný rozvoj,
- posilňovaním medzinárodnej spolupráce.

Prezentácie procesov tvorby a doterajších výsledkov realizácie rozvojovej vízie mesta Skalica Ing. Annou Dobruckou na tamojšom mestskom úrade (www.skalica.sk) bol zase kvet daný našej januárovej návšteve. Riccardo Priore sľúbil Skalici podobnú podporu ako Trnavskému VÚC, ktorého je napokon mesto súčasťou a ktorý bude tiež členom siete RECEP-ENELC.

To ešte nečítal správu v denníku SME z 3. 11. 2008: *Mesto Skalica nesúhlasí s vybudovaním veterného parku v katastrálnych územiach obcí Mokry Háj a Radošovce, ktoré sú so Skalicom v priamom dotyku. Vedenie mesta spolu s predstaviteľmi Občianskej iniciatívy proti vy-*

budovaniu veterného parku Mokry Háj začalo zbierať podpisy na petíciu. Koncom týždňa ju chcú adresovať Ministerstvu životného prostredia SR. Podľa iniciátorov petície by veterné elektrárne narušili panorámu mesta a okolité vinohradnícke lokality, rybníky, chránenú krajinú oblasť Biele Karpaty či lužný les pri Morave. Ako uviedol primátor Skalice Stanislav Chovanec, elektrárne nechcú aj z ekonomických dôvodov. „Veterný park sa má nachádzať v rekreačnej lokalite, kde plánujeme rozvoj cestovného ruchu, napríklad formou cykloturistiky a agroturistiky. Uskutočnenie zámeru veterného parku by mohlo značne narušiť atraktivitu tohto územia a následne by mohol klesnúť záujem turistov.“ Podobná reakcia na „rozvojársku“ iniciatívu (veterný park s 23 turbínami JZ od kóty Ondrejisko na hrebeni horského masívu Trsteník a Buchvald v nadmorskej výške od 1 200 do 1 350 m n. m. na styku Národných parkov Slovenský raj, Muránska planina a Nízke Tatry si vyžiada odstránenie lesného porastu z plochy vyše 60-tisíc m² a vybudovanie niekoľkých kilometrov prístupových ciest, čím vzniknú spevnené plochy s výmerou 26,5 ha) odznela predtým z „krajiny nikoho“ medzi týmito tromi národnými parkami z mesta Dobšiná a obce Telgárt (Správa SITA z 18. 7. 2007).

Verím, že takýchto „ostrovo pozitívnej deviácie“ v mori samosprávnych rozhodnutí bude na Slovensku stále viac, a budú nielen kvetmi, ale priam ovocím EDoK – vyváženým v sieťach European Landscape Network do celej Európy.

Dušan Bevilacqua, člen Medzirezortnej komisie pre implementáciu EDoK v SR
dusan.bevilaqua@savba.sk

Pozvánka do Salzburgu na Európsku IALE konferenciu

Premeny európskych krajín – výzvy pre krajinnú ekológiu a manažment

Medzinárodná asociácia pre krajinnú ekológiu (IALE) už od svojho založenia v r. 1982 (Piešťany, Slovensko) pravidelne organizuje medzinárodné kongresy a konferencie. Ide o významné stretnutia/fóra krajinných ekológov, zamerané na aktuálne a závažné úlohy tejto interdisciplinárne orientovanej vednej disciplíny. Kľúčovú úlohu pri zabezpečovaní aktivít IALE zohrávajú najmä jej národné a regionálne organizácie. V súčasnosti má viac ako 1 800 registrovaných členov z celého sveta.

Medzinárodná asociácia pre krajinnú ekológiu (IALE)

IALE je voľným združením jednotlivcov a regionálnych záujmových a odborných organizácií, ktoré tvoria komunikačnú platformu pre vedcov, manažérov, plánovačov a organizácie tematicky orientované na problematiku krajinnej ekológie a príbuzné disciplíny. Cieľom IALE je posilniť postavenie krajinnej ekológie ako vedeckej bázy pre analýzu, plánovanie a manažment krajiny v celosvetovom meradle. IALE posilňuje medzinárodnú spoluprácu a medzinárodné vzťahy v rámci krajinnej ekológie, a to formou vedeckých, pedagogických a komunikačných aktivít. Viac informácií: www.landscape-ecology.org.

Pozvánka do Salzburgu na Európsku IALE konferenciu 2009

Dovoľujeme si vás pozvať na Európsku IALE konferenciu 2009, ktorá sa bude konať v dňoch 12. až 16. júla 2009 v Rakúsku v prekrásnom univerzitnom meste Salzburg, známom svojou bohatou históriou, Mozartovou hudbou, ale aj výnimočnosťou okolitej prírody Salzburgských Álp. Univerzitným mestom sa Salzburg stal už v r. 1622. Jeho historické mestské jadro je od r. 1996 zapísané v Zozname svetového dedičstva. Konferencia sa bude konať na Prírodovedeckej fakulte Univerzity v Salzburgu a jej hlavnými organizátormi sú tri národné organizácie IALE, a to: *Nemecká asociácia pre krajinnú ekológiu (IALE-D), Švajčiarska aso-*

ciácia pre krajinnú ekológiu (IALE-CH) a Slovenská asociácia pre krajinnú ekológiu (IALE-SK).

Pre Európu, ktorá najmä po r. 1990 prechádza významným transformačným procesom, sú v ostatných rokoch veľmi dôležité špeciálne vedecké otázky súvisiace s transformáciou krajiny. Práve táto problemati-

Pohľad na historickú časť Salzburgu. Nad mestom sa ako jeho strážca týči pevnosť Hohensalzburg, ktorej stavba sa začala už r. 1077 (foto: T. Keidel)

ka, a to „Premeny európskych krajín – výzvy pre krajinú ekológiu a manažment“ (*European Landscape in transformation – Challenges for Landscape Ecology and Management*) je hlavnou témou pripravovanej konferencie. Na konferencii sa predpokladá účasť 200 až 250 účastníkov z Európy, ale aj ďalších kontinentov.

Vedecký program konferencie

Vedecký program konferencie bude prebiehať v rámci plenárnych sekcií, sympózií a workshopov. Konferencia je určená nielen vedcom, ale aj odborníkom z plánovacej a riadiacej praxe. Zameranie prevažujúcej väčšiny príspevkov je orientované interdisciplinárne. Preto budú určite zaujímavé pre širokú komunitu odborníkov, ktorým nie je ľahostajná súčasná kvalita a vzhľad krajiny, a ktorí hľadajú cesty pre jej neustále zlepšovanie a udržateľné využívanie.

Sympóziá, ich zameranie a garanti

1. Transformácia vidieckej/urbánnej kultúrnej krajiny v Európe – integrované prístupy z ekologickej, sociálno-ekonomickej a plánovacej perspektívy. *Garanti: J. Breuste (Rakúsko), M. Finka (Slovensko), S. Pauleit (Dánsko) a M. Sauerwein (Nemecko)*
2. Multifunkčnosť krajiny z pohľadu hlavných zainteresovaných skupín. *Garanti: T. P. Correia (Portugalsko) a J. Brandt (Dánsko)*
3. Funkcie krajiny v meniacom sa životnom prostredí. *Garanti: F. Kienast a J. Bolliger (Švajčiarsko)*
4. Prístupy zamerané na plánovanie pre podporu prechodu k udržateľnému rozvoju krajiny. *Garanti: Ch. Albert (Nemecko) a J. C. Vargas-Moreno (USA)*
5. Integrovanie histórie krajiny do krajinného plánovania. *Garanti: M. Bürgi (Švajčiarsko) a D. Haase (Nemecko)*
6. Tretia a štvrtá dimenzia krajín. *Garanti: L. Dragut (Rakúsko), U. Walz a T. Blaschke (Rakúsko)*
7. Ekosystémové služby na úrovni krajiny. *Garanti: F. Müller (Nemecko), R. de Groot a L. Willemen (Holandsko)*
8. Otvorené sympóziium. *Garanti: sekretariát konferencie (Univerzita v Salzburgu)*

Vedeckú záštitu nad celou konferenciou prevzal a čestným prezidentom konferencie sa stal Zev Naveh, emeritný profesor Fakulty poľnohospodárskeho inžinierstva a Fakulty architektúry a plánovania miest Izraelského ústavu technológií. Medzi kľúčovými prednášateľmi sú Maguelonne Déjeant-Pons (vedúca odboru kultúrneho dedičstva, krajiny a priestorového plánovania Rady Európy, Štrasburg, Francúzsko), Almo Farina (profesor ekológie z Univerzity v Urbine, Taliansko) a Thomas Elmquist (profesor manažmentu prírodných zdrojov, Štokholmská univerzita, Švédsko).

V rámci konferencie sa budú viaceré príspevky na sympóziách a workshopoch priamo dotýkať problematiky Európskeho dohovoru o krajine. Sme presvedčení, že príspevky venované transformácii kultúrnej krajiny, hodnoteniu cieľovej kvality krajiny, zapájaniu verejnosti v rozhodovacích procesoch, udržateľnému rozvoju krajiny (vrátane integrovania histórie krajiny do plánovania), ale aj príspevky o nových formách vo vzdelávaní krajinnej ekológie a zvyšovaní povedomia verejnosti určite zaujmú vedeckú komunitu,

plánovačov a riadiacich pracovníkov, ktorí sa venujú problematike implementácie Európskeho dohovoru o krajine.

Sprievodné podujatia Európskej IALE konferencie 2009

Pred konferenciou sa budú konať dve medzinárodné letné školy, a to:

Letná škola GIS a krajinná ekológia: Premostenie geografických informačných systémov, krajinnej ekológie a diaľkového prieskumu Zeme (GIS and Landscape Ecology: „Bridging GIS, Landscape Ecology and Remote Sensing“). Letná škola sa bude konať v dňoch 3. až 14. júla 2009 na Univerzite v Salzburgu (viac na stránke www.edu-zgis.net).

Letná škola „Metropola so zeleným srdcom: Prípadová štúdia Vieneň a Bratislava. Krajinná ekológia v plánovaní a riadení miest“ („A Metropolis with a Green Heart“). The case study a Vienna and Bratislava. Landscape ecology in urban planning and management“. Letná škola sa bude konať v dňoch 6. až 11. júla 2009 v Bratislave (viac na stránke <http://summerschool.iale.sk>).

Po skončení konferencie sú plánované dve jednodňové odborné exkurzie: prvá do územia Národného parku Berchtesgaden a druhá do mesta Linz a jeho okolia. Okrem toho sa pripravujú dve štvordňové exkurzie v Rakúsko a na Slovensku (o exkurzii v SR sa môžete dozvedieť viac na stránke www.exursion.iale.sk).

Ako sa prihlásiť a zaregistrovať na konferenciu?

Registrácia prebieha od 1. januára 2009 online na stránke www.iale2009.eu, na ktorej nájdete ďalšie potrebné informácie o konferencii a jej sprievodných podujatiach. Sme presvedčení, že konferencia prinesie všetkým jej účastníkom cenné poznatky, skúsenosti a nové osobné kontakty. V mene organizátorov sa tešíme na vašu účasť.

Mária Kozová, Univerzita Komenského, Bratislava
členka vedeckého prípravného výboru konferencie

Prínos krajinnej ekológie k implementácii EDoK

Krajinná ekológia a jej aplikovaný smer krajinné plánovanie sa svojimi výsledkami úspešne presadili najmä v posledných troch desaťročiach v systéme priestorového plánovania. Krajinná ekológia, ale aj ďalšie disciplíny orientované na výskum krajiny, nachádzajú široké uplatnenie v úlohách spoločenskej praxe (napr. priestorové plánovanie, integrovaný manažment povodí, ochrana prírody a krajiny, lesohospodárske plány, pozemkové úpravy, sociálno-ekonomické plány, rozvoj cestového ruchu, stratégie trvalo udržateľného rozvoja územia a ďalšie oblasti). Implementácia EDoK intenzívne využíva poznatky a aplikácie krajinnej ekológie napr. pri vypracovaní krajinných koncepcií, typológii krajiny, určením cieľovej kvality krajiny a pod. Osobitný význam má krajinné plánovanie, ktoré je v *Odporúčaniach Komisie ministrov členských štátov Rady Európy pre usmerenie implementácie Európskeho dohovoru o krajine* (Komisia ministrov Rady Európy, február, 2008) zaradené medzi hlavné nástroje, ktoré by mali proces implementácie dohovoru podporiť.

Workshopy, ich zameranie a koordinátori

1. Sociálno-ekonomické systémy v krajinnej ekológii. *Koordinátor: P. James (Veľká Británia)*
2. Výzvy pre urbánu krajinu v Európe. *Koordinátor: J. Breuste (Rakúsko)*
3. Klimatická zmena a priestorové plánovanie. *Koordinátori: C. Meyer a S. Rannow (Nemecko), W. Loibl (Rakúsko)*
4. Participatívne plánovanie zmien v krajine stavia nové výzvy krajinnej ekológii. *Koordinátori: P. Opdam a J. Termorshuizen (Holandsko)*
5. Príspevok krajinnej ekológie k rozvoju integrovaného riadenia ochrany pred škodlivým hmyzom. *Koordinátori: A. C. Moonen (Taliansko) a C. Lavigne (Francúzsko)*
6. Nové smery v štúdiu krajiny. *Koordinátor: E. Konkoly-Gyuro (Maďarsko)*
7. Smerom k udržateľnosti krajín: prepojenie výskumu krajiny vo východnej a západnej Európe. *Koordinátori: M. Elbakidze (Ukrajina) a P. Angelstam (Švédsko)*
8. Transformácia krajiny ako časť transformácie spoločnosti v strednej a východnej Európe. *Koordinátori: F. Žigrai (Rakúsko), M. Finka a M. Kozová (Slovensko)*
9. Riadenie tvorby urbánnej zelenej infraštruktúry (Urban Green Infrastructure). *Koordinátor: C. Flørgard (Švédsko)*
10. Zakladajúce stretnutie Európskej sekcie IALE. *Koordinátor: J. Brandt (Dánsko)*
11. Krajiny pozdĺž „Zeleného pásma“ (Green Belt) Európy. *Koordinátor: T. Wrba (Rakúsko)*
12. LE_NET workshop (workshop pracovnej skupiny IALE k výučbe krajinnej ekológie) *Koordinátori: H. Klug (Rakúsko), M. Kozová (Slovensko), D. Pearson (Austrália) a S. Luque (Francúzsko)*
13. Otvorená krajina (openLandscape). *Koordinátor: C. H. Henneberg (Nemecko)*
14. Diskusia o budúcich prioritách v krajinnej ekológii. *Koordinátor: P. Opdam (Holandsko)*

Vystúpi aj Maguelonne Déjeant-Pons

Vedúca odboru kultúrneho dedičstva, krajiny a priestorového plánovania Rady Európy (Štrasburg) **Maguelonne Déjeant-Pons** bude kľúčovou prednášateľkou na pripravovanej Európskej IALE konferencii 2009. V rámci plenárnej časti konferencie vystúpi s prednáškou *Implementácia Európskeho dohovoru o krajine*. M. Déjeant-Pons v súčasnosti vykonáva funkciu výkonnej sekretárky Európskeho dohovoru o krajine. Aktívne pôsobí v rade ďalších významných medzinárodných organizácií: je členkou Európskej rady environmentálneho práva, Komisie environmentálneho práva, Svetovej únie ochrany prírody a Medzinárodnej rady environmentálneho práva. Preto si organizátori Európskej IALE konferencie 2009 vysoko cenia, že svojimi bohatými poznatkami a skúsenosťami obohatí program konferencie.

Biele Karpaty – krajina bez hraníc

Čo nás môže zaujať?

Keď sa povie Mezopotámia, každému sa v hlave vynoria útržky školských vedomostí o krajine „medzi dvoma riekami“ (medziriečie), kde sa zrodila časť našej civilizácie. Tí zbehlší si spomenú možno aj na staroveký Babylon, mesto Ur. Uprímanie pozornosti na krajinu Mezopotámie by nebolo potrebné, keby bolo pre nás samozrejmosťou poznať svoje krajiny, ich históriu a ich hodnotu. Na podnet MŽP SR a Štátnej ochrany prírody SR sme v SAŽP – Centre starostlivosti o vidiecke životné prostredie spracovávali štúdiu, ktorej cieľom bolo overiť stav a význam charakteristických čít krajiny, ktoré majú mimoriadny význam v starostlivosti o krajinu. **Charakteristické črty** sú reprezentatívne znaky krajiny, ktoré nám umožňujú krajinu „čítať“ a navzájom ich rozoznávať. V európskom kontexte sa na charakteristické črty krajiny kladie veľký význam. Dôkazom toho je aj ich miesto v Európskom dohovore o krajine.

Každá krajina má svoju vlastnú originalitu. Byť krajinou medzi dvoma krajinami znamená, že sa tu môžu vyvinúť špecifiká, ktoré ostatné krajiny (vo vnútri štátu) jednoducho nemajú. Biele Karpaty sú takýmto pohraničným pohorím na slovensko-moravskom pomedzí.

Ako sa učíme poznať krajinu?

Ak chceme alebo potrebujeme poznať krajinu, máme na to rôzne spôsoby. V odbornej a vedeckej praxi hovoríme o metódach. Inak skúma krajinu archeológ, inak historik, inak geograf. Krajinu Mezopotámie poznáme najmä vďaka archeológom. Najviac informácií o akejkoľvek krajine sa dozvieme od geografov. Veľa o živote miestnych ľudí nám povedia etnológovia. Keď však potrebujeme poznať hodnotu krajiny, používame vlastné špecifické metódy. Môžeme začať od komplexnej geografie, krajinnej ekológie, historickej geografie. Nepoužívame ich samé osebe. Ich obohatením o kultúrno-historické poznatky a krajinno-estetické vlastnosti krajiny môžeme hovoriť o krajinárskych metódach. V takom prípade skúmame vlastnosti charakteristického vzhľadu krajiny, krajinného obrazu, krajinného rázu.

Ak chce spoznať archeológ, čo v krajine bolo, respektíve čo v nej existuje, musí sa doslova prekopáť k informáciám. Ak chce poznať krajinár hodnotu krajiny, musí sa dostať do istých vzťahov, do hĺbky, k jadrú, k tajomstvu krajiny. Obrazne povedané – na „dno“ krajiny. Výsledkom nie je spísanie všetkého, čo o krajine vieme. Nie je to sumár informácií. Predpokladom poznania a hodnotenia krajiny je odokrytie vzťahov, väzieb medzi jednotlivými fenoménmi, ktoré krajinu tvoria. Čítať krajinu je skoro podobné, ako čítať text. Text sa skladá zo slov – znakov. Slová sa spájajú do syntagiem a spolu tvoria vety. Veta ako odkaz, informácia, má však lineárny priebeh. Slová v nej nasledujú za sebou. V krajine sa znaky vyskytujú v priestore. Nielen lineárne za sebou, ale aj vzadu, vpredu... „do všetkých strán“. Štruktúra textu krajiny je iná ako štruktúra hovorenej či písanej vety. Aby sme krajinu vedeli čítať, pohybujeme sa v nej podobne ako v hypertexte. Znaky vytvárajú súvis,

asociácie a odkazy. Sú uzlami, križovatkami, odkazmi významov. Napríklad **historické krajinné štruktúry** vytvárajú asociácie na príbeh krajiny. Sú nehybnými svedkami jej dynamických dejov.

Pred príchodom človeka pokrývali územie Bielych Karpát listnaté lesy. Boli by tieto súvislé homogénne lesné komplexy dôvodom na vyhlásenie územia za CHKO? Človek priniesol do tejto krajiny nové vzťahy. Dnes ich nachádzame v krajine v podobe historických krajinných štruktúr, hradísk, sídiel, kostolov, špecifických foriem usporiadania zložiek štruktúry krajinnej pokrývky, historických archoštruktúr atď. Človek vytvoril hodnoty a tie si zasluhujú pozornosť a ochranu.

Ochrana prírody a krajiny má dva základné aspekty: ochranu prírody a ochranu krajiny. Dôraz v súčasnom chápaní ochrany je kladený najmä na ochranu prírody, t. j. ochranu biotopov (európskeho a národného významu). Integruje záujmy ochrany prírodného aj kultúrneho dedičstva, čo výstižne vyjadruje termín „starostlivosť o krajinu“. Ak hovoríme o hodnotách krajiny CHKO, musíme

a prírodné podmienky. Z hľadiska charakteristického vzhľadu krajiny najvýstižnejšie odzrkadľuje prejavy človeka v krajine krajinná pokrývka. Menej viditeľné stopy človeka v krajine, i keď identifikovateľné, sú antropogénne formy reliéfu (napr. valy, terasy). Rôznorodosť prírodných podmienok podmienená najmä geologickou stavbou, geomorfologickými a klimatickými pomermi našla svoje vyjadrenie vo využívaní krajiny a pri vzniku sídelných typov. Krajina južnej časti s podvrchovinným reliéfom na flyši ležiaca v teplej klimatickej oblasti poskytovala iné podmienky na osídlenie ako členitý reliéf so zahlbenými dolinami v severnej bradlovej časti charakteru hornatiny s mierne teplou až chladnou klímou. Na južnú pahorkatinnú časť je naviazané roztratené osídlenie – myjavské kopanice, severná bradlová časť je charakteristická sústredeným typom osídlenia viazaným na údolné polohy. Centrálna časť (Moravské Lieskové až Horná Súča) predstavuje prevažne vrchovinu až hornatinu na flyši, ktorý je v predhorí v kontakte s bradlom. Hladko modelovaný reliéf s mierne teplou až chladnou klímou umožnil vznik špecifického roztrateného osídlenia – kopaníc.

Osídľovanie – dôvod, prečo zostať v krajine, ale aj prečo ju neosídliť

Dôležitým čitateľným znakom krajiny sú staré sídelné útvary. Historicky to boli najprv výšinné hradiská. Jadrá súčasných sídiel sú nepomerne mladšie. Najstaršie viditeľné, identifikovateľné (čitateľné) stopy po človeku pochádzajú zo včasného stredoveku, i keď boli Biele Karpaty osídlené už v období mladého paleolitu. V krajine sa zachovali na viacerých miestach stopy hradísk a ich rozsiahlych valov. Pozostatky hradísk sú identifikovateľné v krajine najmä podľa antropogénnych foriem reliéfu, ale často ich existenciu prezdávajú aj miestopisné názvy. Mimoriadnu veľkosť dosahujú v Zemianskom Podhradí. Nad Rolincovou sú valy vyššie ako poschodový dom. Mladšie, slovanské osídlenie často využívalo výhodné praveké výšinné polohy v Zemianskom Podhradí (Pod Hrádky, Martákova skala, Bašta), v Dolnom Srní, Trenčianskych Bohuslaviciach, Haluziciach, Ivanovciach, Chochoľnej-Velčiciach, Kostolnej Zárieči, Skalke nad Váhom alebo v Hornom Srní (poloha Ostrá hora).

Špecifickosťou krajiny je už spomínaná poloha Bielych Karpát medzi Českom a Slovenskom. Po vzniku uhorského štátu sa územie v prvej polovici 11. storočia ocitlo na hranici s českým štátom. Vzhľadom na neistú situáciu začali uhorskí králi budovať ochranný pás hraníc, tzv. **konfínium**. Tvoril ho pás medzi štátnou hranicou a vnútornou obrannou líniou, ktorý mal zabrániť vpádom nepriateľov do vnútrozemia štátu. Dodnes sú tieto (ale aj mladšie) polohy zachované ako miestopisné názvy „šance“. Nazývali sa aj preseky, záseky (stromami zatrasené cesty). Podľa historikov konfínium siahlo od hraníc až na Považie, po kráľovskú cestu na pravej strane Váhu. V tomto pohraničnom pásme širokom niekoľko desiatok kilometrov platili špeciálne zákony, vydané napr. Ladislavom I. (1077 – 1095). Bolo tu obmedzené

Špecifické plátové usporiadanie krajinných štruktúr v Hornej Súči nad osadou Horná Závorská (foto: I. Bohálová)

me začať od krajinného rázu. Historicky tak vznikli všetky chránené územia. Najprv si človek všimol ich krásu, potom si uvedomil ich vzácnosť, ojedinelosť, neopakovateľnosť. Záujem sa neskôr sústredil na špecifické druhy živočíchov a rastlín. Druhy sú viazané na biotopy, širšie na ekosystémy. Ich reálnym prejavom je usporiadanie krajiny, jej štruktúra, funkcie, procesy a vývoj. Ich rôznorodosť.

Vplyv prírodných podmienok na krajinné typy

Aby sme mali možnosť vnímať a pochopiť krajinu v súvislostiach a identifikovať znaky, ktoré reprezentujú Biele Karpaty a vytvárajú ich charakteristický vzhľad, musíme sa presunúť pár storočí dozadu. Potrebujeme si odpovedať na otázky, či existuje v Bielych Karpatoch historická krajina, aké sú jej prejavy a vnútorná hodnota. Do akej hĺbky siahajú jej čitateľnosť? Prvé, čo si všimneme na geomorfologickom celku Bielych Karpát, je pretiahnutý, štíhly tvar s dĺžkou cca 90 km a šírkou od 2 km do 15 km. Táto skutočnosť ovplyvňovala vývoj regiónu. Na proces osídľovania krajiny, polohu sídiel a charakter obživy obyvateľov spolupôsobili geografická poloha

až vylúčené osídlenie, obmedzený obchod a s nimi súvisiaci rozvoj sídel. Správu v konfiniu riadili pohraničné komitáty. Tie mali sídla na hradoch. Pohraničné územie nebolo nikdy pokojné, dochádzalo tam k častým šarvátkam. Každý štátny útvar sa snažil získať vojenskými výpravami pre seba kus teritória. Pomery na tejto hranici sa zmenili po roku 1116, keď sa na Luckom poli pri rieke Olšave odohral zápas medzi českými a uhorskými vojskami. Uhri utrpeli porážku, ktorá kráľa Štefana II. stála odstúpenie časti územia, nachádzajúceho sa medzi Bielymi Karpatmi, riekami Olšavou, Moravou a Veličkou. Odvtedy sa stalo konfinium súčasťou českého štátu a hranica sa tak posunula a ustálila na hrebeňoch Bielych Karpát, približne ako ju poznáme dnes. Začiatkom 13. storočia úloha konfinia stráca svoje opodstatnenie, a tak sa tento priestor sa mohol stať z kráľovej strany predmetom donácií. Za verné služby odmeňoval majetkami napr. aj kráľovských jobagiónov – príslušníkov hradnej vojenskej a strážnej služby. Darmi sa stávali aj riedko osídlené a takmer celkom vylúdené pozemky konfinia. Tak vzniká nová kapitola dejín tohto územia.

Významnou pamiatkou z týchto dôb sú hrady, ktoré výrazne formujú historický vzhľad krajiny. Ich budovanie sa urýchlilo najmä po tatárskych vpádoch z vlády Bela IV. (1235 – 1270). Tak ako málokde inde, na Považí hrady „mapujú“ krajinu a zvyrazňujú dôležité polohy vyhlíadok a rozhľadov v krajine. Hrady Branč, Čachtice, Beckov, Trenčín, Súča, Vršatec, Lednica...

Významným „signálom“ v krajine je kostol. Vnáša do krajiny nové významy a viacvrstvové symboly. V 12. a 13. storočí boli postavené románske sakrálne stavby v Skalici, v Novom Meste nad Váhom, Haluziciach, Pominovci – Sedmerovci, kláštor v Skalke nad Váhom a kostoly či kaplnky na spomínaných hradoch. Ich špecifická poloha zohrávala významnú rolu pri vzniku a formovaní sídel. Prvé písomné zmienky o obciach regiónu sú z 12. až 13. storočia. Pre krajinára je kostol „vstupom“ do dejov v krajine. V krajine existuje niečo, čo by sme mohli nazvať jej emočnou, pocitovou pamäťou. Sú to miesta, kde keď vkročí vnímavý človek, cíti pozvesenie, akúsi zmes úžasu a úcty. Mrazenie na chrbte. Tieto miesta nás oslovujú bez toho, aby nás na to niekto upozornil. V Bielych Karpatoch a okolí je takých „miest pôsobenia“ viac. Zemianske Podhradie, Haluzice, Pominovec, Skalka... Škoda, že to nepovažujeme za exotiku. Keď archeológovia rozkopali v Mezopotámii (dnešný Irak) kopec al-Mukajjar, našli mesto Ur. Zmenil

sa náš pohľad na dejiny. Náš pohľad na krajinu sa zmenil, keď sme sa túlili po Vyškovci, prechádzali Kykulou a Machnáčom, prešli Haluzickou roklinou, alebo ticho postáli pri kostolíku v Pominovci... Nemyslím si, že by naše pocity boli iné, ako keď Wooley objavil v meste Ur vrstvu naplavenín hrubú vyše dvoch metrov. Na dobrodružstvo poznania je potrebné iba jedno – vedieť odlišiť hodnotu informácie. To najdôležitejšie máme rovno pred očami. Preto to často nevidíme.

Štátna hranica nezostala ani v neskorších dejinách nemenná. Formovala sa aj počas 19. storočia. I tento fakt je čitateľný v krajine. Príkladom je dolina Predpolomského potoka, ktorá je prefatá štátnou hranicou. Na jeho hornom toku ležiaca pôvodne slovenská osada Vyškovec (na základe štátnej hranice Lipského mapy z r. 1806) nesie dodnes čitateľné znaky slovenských kopanic (časť Bošáčka), i keď je dnes obcou moravskou. Súčasná hranica nevedie prirodzenými geografickými „limitmi“, t. j. rozvodným chrbtom Moravy a Váhu, ale Biele Karpaty sú rozdelené hranicou formujúcou sa rôznymi inými okolnosťami.

Špecifické formy osídlenia - kopanice

Človek vniesol svojim pôsobením do krajiny nové vzťahy. Odlesnil časť krajiny a vytvoril mozaiku lesov, lúk, polí, sídiel či usadlostí. Tento proces prebiehal postupne a citlivo. Rešpektoval súvislosti a únosnosť krajiny. Vtedajší ľudia pristupovali ku krajine s úctou. Brali si iba toľko, koľko potrebovali. Závislosť od prírodných živlov spolu s ich nevyočítateľnosťou vyvolávala v človeku zároveň veľký rešpekt. Naši predkovia vnímali krajinu inak ako my. Ako božské dielo. S pokorou. Biele Karpaty sú ukázkou harmonického spoluzitia človeka so svojím prostredím. Miestami sú príkladom identickej krajiny. Niektoré prejavy človeka nie sú na prvý pohľad zjavné.

Začiatky kopaničarskeho osídlenia, ktoré sa pokladá za poslednú fázu osídľovania Slovenska, spadajú do

Kopaničarske osídlenie Novaja Bošáčka – osada Grúň (foto: P. Jančura)

obdobia okolo 16. storočia. Rozloha poľnohospodárskej pôdy bola obmedzená. Kvôli hornatému terénu bolo z obcí nutné za novou poľnohospodárskou pôdou putovať do značne vzdialených údolí, horských úbočí a strání. Osídlenie sa priblížilo k dostupnej pôde. Ľudia v krajine ostali natrvalo. Dali tým krajine inú podobu. Tak sa táto krajina stala sama osebe pamiatkou, dedičstvom po našich predkoch.

Podľa okolností vzniku, geografickej polohy v rámci Slovenska sa vyčleňujú viaceré oblasti roztrateného osídlenia. Kopanice vznikli na Myjavsku, folvarky alebo cholvarky na Kysuciach, rale na Orave, štále v okolí Novej Bane, lazy v okolí Detvy, Krupiny, Modrého Kameňa, Lučenca a Rimavskej Soboty. Kopanice získali roľníci kultivovaním dovtedy poľnohospodársky nevyužívanej pôdy, t. j. rúbaním, kľčováním, žiarením lesov, krovínových plôch a pod. Kopanice sa tiež nazývajú krajo vo kľčoviská, rúbanky, kopánky, nivy, lazy, rale, irtáše (z maďarského irtvány), ortováne, ortoviská, vedľajšie grunty.

Sídelná forma kopanic sa odlišuje od rozšírenejších sústredených foriem viacerými črtami. Tieto usadlosti ležia osamote v členitých horských terénoch, v reťazovej zástavbe v údoliach, alebo tvoria menšie či väčšie zhluky. Je s nimi späté aj špecifické ľudové stavitelstvo a typ uzavretých alebo polouzavretých usadlostí. V Bielych Karpatoch sa stretávajú viaceré vplyvy. Poučný je však spôsob, akým naši predkovia dokázali pochopiť miestne prírodné podmienky a vytvoril to, čo dnes nazývame permakultúra. K významným faktorom tohto prístupu patrila nadmorská výška, členitosť reliéfu, sklonitostné pomery, orientácie svahov voči svetovým stranám a prevládajúcim vetrom, vzdialenosti od sústredenej sídla a podobne. V juhozápadnej časti Bielych Karpát vznikli kopanice najmä na hladko modelovanom pahorkatinovom reliéfe (Myjavská pahorkatina), v členitejšej a vyššie položenej centrálnej časti Bielych Karpát sú situované buď v rozšírených častiach dolín a kotlíkoch (súčasná kopanice v Súčanskej kotline, bošácke kopanice), alebo v prípade hlboko zarezaných dolín kopaničari odlesnili časť hlavného hladko modelovaného plochého chrbáta Bielych Karpát (Kykula, Machnáč). Kolonizácia sa zastavila v nadmorskej výške 600 m, výnimku tvorí chrbát Kykuly a Machnáča, kde sa osady ťahnu až do výšky 730 m n. m. Z analýz vyplýva, že v centrálnej časti ležia usadlosti s prináležiacimi štruktúrami vo vrchovine na svahoch orientovaných prevažne na V, JV, J, JZ.

Vyškovec, patriaci v minulosti do konfinia, je moravskou osadou v závere Predpolomskej doliny (foto: I. Bohálová)

Chránené územia

Krajinné vzorce pri Lednickom bradle (foto: P. Jančura)

Usadlíci sa zaoberali najmä pestovaním najpotrebnejších plodín, a to chlebových obilnín (raž, ovos, jačmeň), krmiva pre dobytok, strukovín, konope na výrobu domáceho plátna. Od 19. storočia pribudli aj zemiaky a ďatelina. Neodmysliteľnou súčasťou kopaničiarskeho kraja boli ovocné stromy. Choval sa najmä hovädzí dobytok, kone, kozy, ovce.

Držitelia kopaničiarskej pôdy boli aj kopaničiari zo susedných dedín. V čase uhorských povstaní žilo v týchto miestach aj veľa asociálnych živlov (zbehov, zbojníkov), ktorí zaberali pôdu. Prírastok počtu obyvateľov kopanic bol urýchlený aj prílivom českých protestantov po bitke na Bielej hore (1620), keď boli všetci nekatolíci vypovedaní z územia Čiech a Moravy. Kopanice sa zaľudnili aj vďaka utečencom z oblastí ohrozených Turkami. Prudký nárast obyvateľstva zažili kopanice v období od 17. až do pol. 19. stor., keď napríklad počet obyvateľstva v bošáckych kopaničiach vzrástol v priebehu 19. storočia trojnásobne.

Čím je hodnotná krajina s roztrateným osídlením Bielych Karpát?

Historické krajinné štruktúry reprezentujú staršie vývojové horizonty vo vývoji krajiny. Majú osobitné postavenie pri jej hodnotení, pretože majú nielen svoj vonkajší vzhľad, ale aj svoju vnútornú hodnotu. S prítomnosťou historických štruktúr v krajine úzko súvisí otázka ich pôvodu, časového zaradenia, funkčnosti a vo vzťahu k okolitej krajine podielu na autenticite a originalite prostredia. Z historických krajinných štruktúr sme v Bielych Karpatoch identifikovali reliéfné formy i formy historických krajinných štruktúr ako subštruktúry krajinnéj pokrývky.

Reliéfné formy historických krajinných štruktúr zastupujú antropogénne útvary súvisiace s vojenskou (obrannou) činnosťou – hradiská, hrady, s poľnohospodárskou činnosťou – agrárne terasy, s dopravou – líniové cestné úpravy, úvozy. V rámci historických krajinných štruktúr možno identifikovať i subštruktúry druhotnej krajinnéj štruktúry, respektíve štruktúry krajinnéj pokrývky:

- typy historických krajinných štruktúr a usporiadanie poľnohospodárskych kultúr,
- pôdorysné typy obcí vidieckeho typu,
- typy ľudovej architektúry vo vidieckych sídlach,
- architektonické dominanty v sídlach i v krajine (kostoly, hrady, kaštiele...)
- historické parky,
- archaické agrokultúry – sady.

Vzhľadom na rozsah výskumu sme sa nevenovali

kaštieľom a historickým záhradám v sídle, i keď sa v tomto území vyskytuje viacero významných fenoménov.

Keby sme hodnotu zložiek krajiny „zredukovali“ na chránené druhy rastlín a živočíchov a významné biotopy, prehľadli by sme časť ďalších hodnôt a vzťahov, ktoré vniesol do krajiny človek. Napríklad trvalé trávne porasty či kosné lúky. Lúka je výsledkom podmienok, ktoré svojou činnosťou človek vytvoril a tvorí súčasť štruktúr lemovaných nelesnou drevinovou vegetáciou. Tie boli vytvorené

ako zázemie miestnych usadlostí. Z hľadiska ochrany prírody je dôležitá biodiverzita. Výskyt spektra a počtu druhov. To je však podmienené existenciou vhodných biotopov, dostatočnou pestrosťou, diverzitou ekosystémov. Zjednodušene povedané, zložiek krajinných štruktúr a ich areálov. Tak sa dostávame k pojmu „štruktúrna diverzita krajiny“ – bohatosti, rôznorodosti krajinných štruktúr a ich typov.

Roztratené osídlenie vo všetkých oblastiach Slovenska má niektoré spoločné vlastnosti. V prvom rade sa vyznačuje najvyššou mierou heterogenity krajinnéj štruktúry na Slovensku. Na usadlosti nadväzujúce plochy lúk a polí vytvárajú systém mikroštruktúr a diverzifikujú krajinu. Roztratené osídlenie sa vyznačuje aj špecifickým usporiadaním (disperziou) nelesnej drevinovej vegetácie. Štruktúry plošných a líniových prvkov v krajine vytvárajú útvary, tzv. krajinné vzorce (obrazce, piktogramy). Krajinné vzorce predstavujú geometrické usporiadanie znakov. Líniové prvky sú zastúpené najmä líniovou nelesnou drevinovou vegetáciou a líniami poličok, resp. lúk. Plošné prvky sú zastúpené najmä trvalými trávnyimi porastmi. Tieto štruktúry predstavujú reprezentatívne znaky krajiny. Podľa tvaru plôch, ich veľkosti, umiestnenia na svahu, využitia možno rozlíšiť v centrálnej časti Bielych Karpát nasledujúce typy usporiadania mikroštruktúr: (1) líniový typ na nive, (2) líniový typ na svahu, kolmo na vrstevnice, (3) líniový typ na svahu, rovnobežne s vrstevnicami, (4) líniový vejárovitý typ a (5) plátový typ.

Líniové usporiadanie mikroštruktúr je tvorené zväčša poličkami, ktoré sú často lemované nelesnou drevinovou vegetáciou. Na nivách tokov v kontakte so záhradami a zastavanými plochami ide o líniový typ na nive, kde sú jednotlivé štruktúry umiestnené kolmo na os toku. Vejárovité usporiadanie mikroštruktúr vzniklo za špecifických reliéfnych podmienok. Plátový typ vznikol najmä na kontakte lesa s poľnohospodárskymi štruktúrami. Ide o plochy trvalých trávnych porastov, ktoré sú prerozdelené líniami nelesnej drevinovej vege-

tácie do pravouhlých útvarov.

Dôvodom vzácnosti môže byť jedinečnosť, neopakovateľnosť. Až pri porovnaní týchto existujúcich typov historických krajinných štruktúr s ich výskytom v ďalších lokalitách na Slovensku možno posúdiť, ktoré z nich sa opakujú, resp. ktoré z nich sú jedinečné a ich výskyt je ojedinelý. Táto komparácia jednoznačne poukazuje na vzácnosť výskytu plátového a vejárovitého typu. Špecifikom miestnych plátových typov je ich poloha v konfiniu, ktorá bola častokrát príčinou spontánneho osídlenia. Na iných miestach Slovenska sa vyskytujú skôr ako forma pasienku. Môžeme ich považovať za vzácnu formu zložiek krajinnéj pokrývky.

Starostlivosť o krajinu

Hodnota nie je len pojem axiologický, ale aj ekonomický. Vyjadrenie jedinečnosti môže byť vyjadrením odlišnosti hodnôt, záujmu či ceny. Je nesporné, že roztratené osídlenie s diverzifikovanou krajinou štruktúrou spoluvytvára hodnotu krajiny Bielych Karpát. Neopakovateľnou ju tvoria kombinácie znakov, obrazcov, vzorcov v charakteristickom vzhľade krajiny. Človek a hodnota krajiny, v ktorej žije, môžu mať k sebe veľmi blízko a nemožno ich v krajine oddeľovať. Mikroštruktúry viazané na roztratené osídlenie v Bielych Karpatoch vytvárajú, z pohľadu druhojvej ochrany, komplexy cenných lúčnych a pasienkových spoločenstiev. Dotvárajú ju štruktúry nelesnej drevinovej vegetácie. Štruktúrna diverzita je tesne spätá s biodiverzitou. Je nesporné, že jednou z priorit ochrany CHKO Biele Karpaty by sa mala stať ochrana charakteristických črt krajiny, ktorých súčasťou sú uvedené štruktúry. Keď ich všetky zaznamenáme do mapy, vidíme celoplošnú štruktúru vzácných foriem krajinnéj pokrývky.

Podmienkou zachovania charakteristického vzhľadu krajiny a zároveň aj biotopov s chránenými druhmi je súčasný spôsob využitia krajiny. Vyžaduje udržanie človeka v krajine vytvorením vhodných podmienok pre jeho život. Krajina a ľudia spolu interagujú, vytvárajú spoločnú jednotu. Nenarušajme ju, ale naopak, podporujme toto spojenie. Naši predkovia dali krajine jej dnešnú podobu. Ale hodnota krajiny vzniká až vtedy, keď si ju uvedomíme a vieme jej význam uplatniť a použiť.

Článok bol napísaný s podporou grantu VEGA 1/4329/07.

Iveta Bohálová, Peter Jančura
Slovenská agentúra životného prostredia
Banská Bystrica

Líniové usporiadanie štruktúr v popredí a plátové v pozadí – Horná Súča (foto: P. Jančura)

CE.ZA.AR 2008

Cenu za architektúru CE.ZA.AR 2008 v kategórii Exteriér za realizáciu projektu Revitalizácia potoka Dubová získali krajinárka architektka Ing. Eva Wernerová, architekti Ing. arch. Igor Bučenec a Ing. arch. Peter Pospiech.

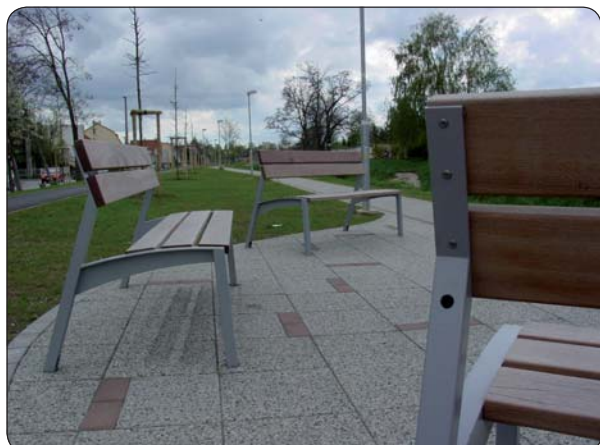
„Prvá myšlienka revitalizácie toku Dubová vznikla na Mestskom úrade v Piešťanoch po rozhovore s prednostkou mestského úradu RNDr. Denisou Bartošovou, ktorá ako doktorka prírodných vied má záujem tento potok zatraktívniť pre verejnosť. Táto myšlienka sa potom rozvíjala, išlo nielen o vyčistenie potoka, ale aj o revitalizáciu – oživenie, ktoré zasahovalo do okolia potoka – do exteriéru, ale aj do krajiny. Celý projekt revitalizácie má dĺžku asi 30 km, z toho v Piešťanoch je 9 km. Piešťanská revitalizácia je rozdelená na deväť častí, pretože finančne je to dosť nákladný projekt. Začalo sa úsekmi v kilometri 4,32

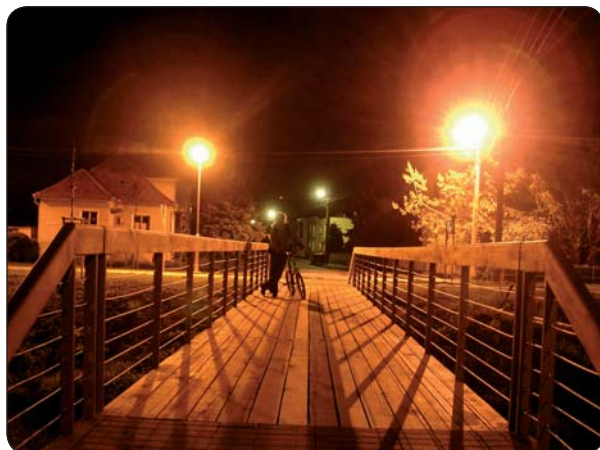
Otvorenie cyklochodníka. Primátor mesta Piešťany R. Cicuto (na kolieskových korčuľiach uprostred) sa spolu s prednostkou MsÚ v Piešťanoch D. Bartošovou (na bicykli) chystajú na slávnostné prestrihnutie „duše od bicykla“

až 5,27, ktorý sme prihlásili do súťaže o Cenu za architektúru CE.ZA.AR 2008.“ (Eva Wernerová, vedúca projektu)

Samotný zámer revitalizovať potok Dubová je na Slovensku skôr výnimkou ako pravidlom. Patrim ku generácii, ktorá potok Dubová ešte stihla zažiť v jeho plnej vitalite. Približne do roku 1950 v ňom žili dokonca raky, ktoré sú neklamným indikátorom čistoty vody. Proces devastácie potoka sa uskutočnil podľa obvyklého scenára: odstránili sa brehové porasty, jedno rameno, ktoré sa využívalo ako náhon na mlyn, sa zasypalo, kanalizačné vpuste z okolitých domov ústili do koryta a vodohospodárske úpravy Váhu koncom 50. rokov znížili prietok vody na minimum. Výsledok sa zákonite musel prejavovať – kedysi malebný potok a krajinný prvok sa zmenil na zápachajúcu stoku, do ktorej obyvatelia z neďalekého sídliska vyhadzovali veľkorozmerný odpad z domácností. Na tento neutešený stav sa začiatkom 80. rokov našlo „riešenie“ – potok sa presmeroval do rúr a zakryl zeminou. Našťastie, na rozdiel od pôvodných plánov, nakoniec pod zemou skončil asi 200-metrový úsek. 90. roky priniesli pozitívny zvrät. Vďaka dobrej spolupráci mestskej samosprávy a vtedajšieho správcu toku Povodia Váhu sa postupne podarilo odstrániť všetky kanalizačné vpuste do Dubovej a zvýšiť prietok vody. Bol to základný predpoklad pre vypracovanie projektu revitalizácie potoka.

Drobná architektúra. Spolu s výsadbou stromov pribudli aj nové architektonické prvky, ktoré vytvorili príjemné možnosti užívania verejného priestoru obyvateľmi

Nočná romantika. Bicykel je v meste Piešťany tradičným dopravným prostriedkom

CE.ZA.AR 2008

Projekt autorského kolektívu – Eva Wernerová, Igor Bučenec a Peter Pospiech považujeme za kvalitný preto, lebo z jedného zatracovaného vodného toku dokázal vytvoriť mestotvorný prvok. Našiel správne proporcie medzi rešpektovaním prírodného fenoménu a možnosťami jeho využívania pre voľnočasové aktivity všetkých generácií, pričom vrátil dôstojnosť Dubovej. Realizovaná i plánovaná výsadba stromov a kríkov vytvorí pre mesto a jeho obyvateľov či návštevníkov prírodný park so všetkým, čo k takémuto objektu patrí – lavičky, stoly, odpočívadlá, mostíky. Miesto niekdajších betónových prefabrikátov sa ako stavebný materiál využíva hlavne drevo. Realizácia tohto projektu obohatila mesto o cyklistický chodník a cestu pre peších a kolieskových korčuľiarov v príjemnom prírodnom prostredí.

Kornel Duffek, člen Kultúrnej komisie pri MsZ, Piešťany

CE.ZA.AR je Cena za architektúru Slovenskej komory architektov

Slovenská komora architektov vyhlásila v roku 2008 siedmy ročník Ceny za architektúru CE.ZA.AR 2008. Cena sa udeľuje každoročne za vynikajúci profesionálny výkon – zrealizované architektonické dielo, ktoré významne prispieva k obohateniu hmotnej kultúry na Slovensku. Cena sa udeľuje v šiestich kategóriách: Rodinné domy, Bytové domy, Občianske a priemyselné budovy, Rekonštrukcia a obnova budov, Interiér, Exteriér. Hlavným poslaním je informovať o dianí na poli architektúry za posledný rok a predstaviť architektonické diela širšej verejnosti. Vyhlásenie víťazov v jednotlivých kategóriách sa uskutočnilo 8. októbra 2008 počas slávnostného galavečera v historickej budove Slovenského národného divadla v Bratislave, za účasti nominovaných, odbornej poroty, sponzorov, novinárov a architektonickej obce zo Slovenska a z Českej republiky (www.komarch.sk).

Ilustračné foto: archív ateliéru AWE

Potok a chodníky. V cyklistickom meste bolo logické, že obnova potoka, líniového prvku v meste, so sebou priniesla aj nápad na vznik bezpečnej cyklotrasy po jeho dĺžke

Mnohoraká tvár vinohradníckej krajiny

Charakter krajiny, jej prírodné, kultúrne, historické a estetické hodnoty sú aspekty, ktoré robia krajinu jedinečnou, neopakovateľnou. Činnosť človeka krajine vstúpuje osobitý charakter, jedinečný ráz, špecifickú atmosféru. Takouto jedinečnou oblasťou v celom svete je tokajská oblasť, rozprestierajúca sa v Maďarsku a na Slovensku. Už 600 rokov sa na jednom a tom istom území Slovenska a Maďarska pestujú sorty tokajského viniča (furmint, lipovina a muškát žltý), z ktorých sa vyrába jedinečné tokajské víno, o ktorom sa kráľ Ľudovít XV. vyslovil, že je to „víno kráľov a kráľ vín“. Už 600 rokov činnosť človeka formuje tokajskú krajinu a svahy Zemplínskych vrchov. Táto oblasť je taká jedinečná, že snahou odborníkov je zapísať toto územie do Zoznamu svetového dedičstva. Hoci je snaha oživiť slávu tokajskej oblasti aj na Slovensku, zatiaľ sa to darí len v maďarskej časti Tokaja.

Potenciál tokajskej vinohradníckej oblasti

V rokoch 2005 – 2007 bol na SPU v Nitre realizovaný projekt APVT *Determinácia agroekologických a agroenvironmentálnych faktorov trvalo udržateľného rozvoja svetovo významného tokajského vinohradníctva a vinárstva*. Na projekte bolo zaujímavých niekoľko vecí: rozčle-

vyplienený, vyludnený a vinohrad- dy zničené. Až 50 % obyvateľov bolo zabitých alebo odvečených do otroctva. Kráľ Belo IV. osídlil spustošený kraj Talianmi z oblasti miest Bari a Formini a tí priviezli nové vinohradnícke a vinárske skúsenosti i základnú tokajskú sortu furmint. Predpokladá sa, že prvé tokajské víno bolo vyrobené už v roku 1620, výroba vína bola popísaná v rokoch 1630 – 1631. Prvý tokajský výber z cibéb bol dokázateľne vyrobený v roku 1650 a už v roku 1655 bol vydaný zákon, ktorým sa nariaďovalo

povinné vyberanie cibéb z hrozna, čím bol daný základ klasickej technológie výroby prírodne sladkých tokajských vín. Zákonom z roku 1655 sa nariaďuje ohraničenie vinohradov pre aszú. Ohraničenie vinohradov súvisí s polohou vinohradov. Nie každý svah bol vhodný na pestovanie tokajského viniča, tokajské hony sú prevažne v nadmorskej výške 160 – 170 m n. m. Tokajské víno bolo vzácné. Dostalo sa na stôl Ľudovíta XIV., ktorý ho pil pravidelne o 22. hod. počas veľkej večere kráľovskej rodiny. Ľudovít XV. vraj podával Madame de Pompadour tokajské aszu so slovami: „*Vinum regum, rex vinorum* (víno kráľov a kráľ vín).“ Toto víno spomínajú i ďalší veľkani, hodnostári, štátnici, vojvodovia, básnici, spisovatelia... Za všetkých spomenieme aspoň Beethovena, Rossiniho, Schuberta, Voltaira, Liszta, Goetheho, cára Petra I. (pre víno mu vraj chodila celá eskorta vo-

jakov), cárovnu Katarínu, pápežov a pod.

Slovenská vinohradnícka oblasť chátra

Práve históriu rozvoja tokajského vinohradníctva dokázali naši južní susedia využiť na obnovu slávy Tokaja. Správnym lobingom získali dotácie z rôznych krajín EÚ, z nadácií a grantových schém, ktoré využili na rekonštrukciu, obnovu, výstavbu, reklamu a pod. Opäť časť maďarských vinohradníkov žije z darov tejto zeme. Na slovenskej strane sa veľkosť územia v priebehu rokov menila zo 170 ha v stredoveku, cez 476 ha v polovici 19. storočia až po 908 ha na konci 80. rokov 20. storočia. **V súčasnosti sa môže vinič pestovať na 531 ha.** V Maďarsku tokajská oblasť zaberá 5 985 ha. Je zaujímavé, že v stredoveku slovenské kráľovské mestá Levoča a Bardejov vlastnili vinohrady i v oblasti mesta Tokaj. Zdalo by sa teda, že slovenská strana dokáže využiť historicky prav-

Štvorhviezdičkový hotel Loisium medzi vinohradmi

divý okamih - moment výroby prvého tokajského vína na Slovensku oveľa lepšie. Žiaľ, nestalo sa tak. Skôr opak je pravdou. Maďarská vinohradnícka oblasť je už zapísaná v Zozname svetového dedičstva. Slovenská vinohradnícka oblasť chátra. Do konca 80. rokov 20. storočia sa krajinný ráz tohto regiónu Slovenska darilo zachovávať, podporovať i udržiavať, o vinohrady sa staral najmä štátny podnik Tokaj, Výskumný ústav vinohradnícky a vinársky v Malej Trni (VÚVV) a Stredná poľnohospodárska škola vo Viničkách.

Uchovanie dedičstva predkov...

Od 90. rokov došlo k značnej devastácii krajiny, k opusteniu vinohradov, a to najmä na Slovensku. VÚVV zanikol, jeho dlhodobou uchovávaný genofond bol zčasti zničený, časť prebral nový podnikateľský subjekt v Malej Trni. Stredná škola vo Viničkách v súčasnosti vychováva mechanizátorov, záhradníkov, stolárov, čašníkov, kuchárov, krajčírky a pod. Úpadok vinohradníctva sa premietol do zhoršenia sociálno-ekonomickej úrovne obyvateľov, do nezáujmu mladej generácie o uchovanie prírodného a kultúrneho dedičstva svojich predkov. Len malá skupina podnikateľov sa snaží oživiť slávu tohto územia. V obciach sa tiež formuje nová skupina podnikateľov – vinohradníkov a vinárov, ktorí kupujú vinohrady od menej solventných alebo starších občanov. V mnohých prípadoch ide o zahraničné subjekty, a to i z Maďarska. Situácia sa teda po stáročiach otočila. Kým na Slovensku vinohrady plnia prioritne produkčnú funkciu, v Maďarsku tokajské vinohrady plnia navyše i relaxačno-spoločenskú funkciu, čím významne ovplyvňujú život celej oblasti.

Vinohrady okolo Langenlois

nenie na 7 vecných etáp, interdisciplinárna, široký záber, náročná koordinácia, zapojenie viacerých subjektov do projektu a napojenie projektu na prax. Výsledky tohto projektu boli sprístupnené odbornej verejnosti. Z hľadiska tvorby krajiny je potrebné konštatovať, že maďarskí vinohradníci si oveľa skôr uvedomili hodnotu svojej tokajskej oblasti, ako vinohradníci slovenskej časti. Je to zrejme i bez dlhého skúmania krajiny. Krajina dobrého hospodára je obrozená, udržiavaná, čistá, „radostná“ a dýcha domovom. Krajina drancujúceho či nezodpovedného hospodára je pravým opakom. Pri porovnávaní oboch tokajských častí, ktoré mali v minulosti spoločnú históriu a často i spoločných hospodárov, je potrebné konštatovať, že slovenský hospodár nevie dostatočne využiť potenciál tokajskej vinohradníckej oblasti.

História

Počiatky pestovania viniča v oblasti sú známe už z mladšej doby rímskej (3. stor. n. l.). Po páde Rímskeho impéria pokračovali v pestovaní viniča Slovania, ktorí husto osídlili južný Zemplín. Slovania robili najskôr z viniča víno samorodé, neskôr odrodové. Prvá dôveryhodná zmienka pochádza z roku 1248, kedy uhorský kráľ Belo IV. daroval spišskému prepoštolu vinohradnícku usadlosť. Po vpáde Tatárov v roku 1241 bol kraj

Plavecký bazén vysunutý od hotela medzi vinič. V pozadí je vinohradnícke múzeum s vinotékou

Krajinu tvoria aj spríevodné vinárske objekty

V krajine sa vždy nachádzali a nachádzajú stavby, kaštiele, lisovne, muštárne a iné drobné stavby, ktoré poskytovali možnosť krátkodobej rekreácie. Kým tieto objekty na Slovensku chátrajú, alebo sú nezmyselne prestavané, v Maďarsku sú historicky pravdivo obnovené a stali sa centrami relaxu. Medzi najkrajšie objekty patrí žltý víny dom Sárka Borház v Disznóko, ktorý dal pôvodne postaviť F. Rákoczi ako prešovňu. Tento objekt bol v roku 1837 zrekonštruovaný barónom Miklósom Patakym (bol príbuzným poľského kráľa) do klasicistického štýlu. Kaštieľ mal viacero majiteľov, okrem iných ho vlastnil i princ Jozef. Keďže tento objekt sa nachádza pri ceste do Miskolcza, v súčasnosti slúži ako penzión a reštaurácia. Nad týmto objektom je filagória, pod filagóriou sú zrekonštruované lisovne, prešovne a výrobné vína a za týmito objektmi je nový, rovnako unikátny objekt z dielne architekta Makovcza – mechanizačný dvor. Makovec je známy svojou organickou architektúrou a pri navrhovaní mechanizačného dvora sa nechal inšpirovať ježkom. Cez obce je vedená „tokajská vinohradnícka cesta“, ktorou je možné putovať od pivnice k pivnici. Na slovenskej strane stavebné objekty však chátrajú. Jeden z prístreškov podobný filagórii je vybudovaný na kamenej terase v Malej Trni. Objekt pôvodne slúžil na oddych, obed, zohria-

Ako je to inde v zahraničí?

Dolnorakúska obilnica v okolí rieky Kreams môže byť dobrým príkladom rozvoja poľnohospodárskeho regiónu. Jej centrom je mestečko Langenlois s cca 7 tis. obyvateľmi. Osada bola pôvodne založená Slovanmi, ktorí osídlili oblasť okolo rieky Kreams. Názov mesta je odvodený od slovanského mena Libuša. Mestečko je známe ako centrum vinohradníckej oblasti, najväčšej v Rakúsku. Vinohrady sa ňahajú okolo celého mestečka po okolitých svahoch a vstupujú tiež pomedzi domy priamo do mesta. Medzi vinohradmi sa nachádza nový symbol mesta – hliníková kocka od architekta Stevena Holla. V tejto „kocke“ sa nachádza vinohradnícke múzeum, obchod, kaviareň a najmä vinotéka, kde sú uložené hlavne ľahké vína, okrem iného i udomácnený veltlín zelený. Je potrebné povedať, že hoci vinohradníctvo v Rakúsku zďaleka nedosahuje taký rozmach a kvalitu, ako iné európske vinohradnícke oblasti (napr. tokajská), predsa sem i cez pracovný týždeň a víkendy prichádzajú turisti, organizovaní aj cez cestovné kancelárie, ktorí okrem vína môžu ochutnať aj originálnu špecialitu – hroznový nealkoholický nápoj bez konzervačných látok, len sterilizovaný.

Pivnica pod radnicou a originalita prostredia

Ďalšou vinohradníckou atrakciou v Langenloise sú až 900 rokov staré pivnice. Jedna z pivníc v barokovom sluhu stojí priamo pod radnicou mesta, ktorá je zapísaná v zozname kultúrnych pamiatok. Ďalšou atrakciou sú samotné vinice. Priamo medzi riadkami viniča v blízkosti vi-

notéky je postavený štvorhviezdičkový hotel Loisium s kongresovou sálou, terasou, bazénom a wellness. V tomto prepychovom hoteli súčasťou jedálneho lístka sú miestne tradičné jedlá, jedno z nich sú šľalce (!) s karamelovou omáčkou. Vo vinohradoch je umiestnený aj náučný chodník, ktorý popisuje pestované sorty viniča a nabáda turistu na ďalšie atrakcie. Cez vinohrad prechádza 10 km dlhá cyklistická, turistická i bežecká trasa, ktorou sa návštevník dostane na golfové ihrisko či k lyžiarskemu vleku. Vrcholom prekvapení medzi riadkami viniča sú fontány, altánok, ležadlá či iné prvky drobnej architektúry. Z rozhovorov s domákmi obyvateľmi je zrejme, že pred 20. rokmi bola situácia úplne iná. Až štátne dotácie, zamerané na rozvoj vidieka, povzbudili hospodárov k rekonštrukciám svojich usadlostí, dvorov, vinohradov. Podporné fondy pomohli obnoviť pamiatky v meste, rekonštruovať zámok s parkom, vybudovať nové ubytovacie zariadenia,

Obnova muštárni pri mestečku Tokaj

reštaurácie, detské ihriská a pod. Mesto zmenilo svoj ráz a začalo lákať turistov. Hoci atrakcií v okolí je skutočne veľa (jednou z nich je i zámok rodiny Metternichovcov), predsa vinohradnícke múzeum v originálnom prostredí s originálnou architektúrou láka domácich i zahraničných turistov, ktorí odchádzajú spokojní a veselí. Posledných 5 – 6 rokov mestečko prakticky nepotrebuje dotácie do vinohradníctva, pretože dokáže postupne budovať nové objekty i uspokojiť návštevníkov z vlastných príjmov.

Dobré nasmerovnie investícií

Na príklade Langenloisu je možné dokumentovať, že dobre smerovaná investícia aj do vinohradníckej oblasti môže byť prínosom pre celý región. Avšak bolo potrebné vytvoriť interdisciplinárny tím odborníkov, ktorý celú víziu rozvoja postavil, zhodnotil, dlhodobo realizoval, koordinoval, aktualizoval. Rozvoj regiónu stojí teda na zmysluplnej spolupráci. Ešte raz zopakujeme, že mestečko zakladali Slovania, doteraz 30 % obyvateľov nesie slovenské mená a má slovenský pôvod. Nie je teda pravda, že sa Slovania nevedia dohodnúť. Možno ich spoločný cieľ dokáže stmeliť vtedy, ak tento cieľ je postavený na hodnotách, na priaznivej spoločenskej situácii, na morálke, zodpovednosti a politickej vôli bez ohľadu na víťazstvo politických strán vo voľbách. Zrejme rozvoj regiónu postavený na dlhodobých cieľoch, ktoré sú prijateľné všetkými občanmi mesta, je dobrou motiváciou na spoločenský konsenzus.

Anna Dobrucká, autorizovaná krajinná architektka,
SAS - Združenie urbanistov a územných plánovačov Slovenska,
adobrucka@gmail.com
Foto: archív autoriek

Miesta oddychu vo vinohrade. V pozadí je autobus s turistami.

tie sa, či na prenocovanie v prípade potreby, o čom svedčí zvyšok komína v uzavretej časti prístrešku. Z miesta je výborný výhľad na krajinu, je výborným orientačným bodom v teréne. Objekt je však v dezolátnom stave.

Má región silu na oživenie?

Mnohí autori glorifikujú územie slovenskej tokajskej vinohradníckej oblasti. Má určité čaro, ktoré jej nemožno poprieť, najmä pôsobí dramaticky. Nachádza sa tu však potenciál, ktorý nebol zatiaľ dostatočne využitý. Je otázne, či pri začínajúcej hospodárskej kríze nájde región silu na oživenie oblasti. Odchodom pracovnej sily z územia a zanedbaním výchovy vinohradníkov sa skôr javí, že slovenské tokajské vinohradníctvo zostane len legendou. V Maďarsku sa tokajská oblasť prezentuje, podporuje, udržiava a intenzívne dotvára v tradičnom duchu a podporuje sa tiež tradičný krajinný ráz a historické štruktúry tejto oblasti vo všetkých detailoch. Tokajská oblasť v Maďarsku je navštevovaná domácimi i zahraničnými turistami, vrátane slovenských. Návštevníci môžu obdivovať kultúrnu krajinu s jej pôvodnou krajinnou štruktúrou, vinohrady sú udržiavané, obrábané a veľmi podobné tým, ktoré poznáme z rýtin 19. storočia. Tiež objekty sú rekonštruované a využívané pre podporu turizmu a rozvoja regiónu.

Rad pivnic v Tokaji – častý cieľ turistov

Súčasná krajina: história, zmena a budúce scenáre

UNIVERZITA J. E. PURKYNĚ V ÚSTÍ NAD LABEM

Univerzita Jana Evangelistu Purkyně v Ústí nad Labem sa v dňoch 10. – 11. novembra 2008 stala miestom významného stretnutia geografov, krajinných ekológov a ďalších odborníkov z akademickej sféry, verejnej správy a praxe, ktorí boli účastníkmi medzinárodnej konferencie pod názvom **Súčasná krajina: história, zmena a budúce scenáre** (Living Landscape: memory, transformation and future scenarios). Konferencia bola venovaná aktuálnym prístupom a aplikáciám modelovania krajiny, ktoré sa rozvíjajú v rámci geografických a krajinnokoekologických disciplín. Univerzita Jana Evangelistu Purkyně v Ústí nad Labem (UJEP) bola založená v r. 1991. Plní dôležitú úlohu regionálneho vedeckého, pedagogického a kultúrneho vzdelávacieho centra Ústeckého kraja a zabezpečuje medzinárodné prepojenie v prihraničnej oblasti s Nemeckom. Vysoké školstvo má však v Ústí nad Labem viac ako 50-ročnú tradíciu. Už v roku 1954 tu bola založená Vyššia pedagogická škola. Univerzita má v súčasnosti sedem fakúlt a v roku 2007 mala viac ako 10 000 študentov. (Viac informácií o univerzite je na stránke <http://www.ujep.cz>.)

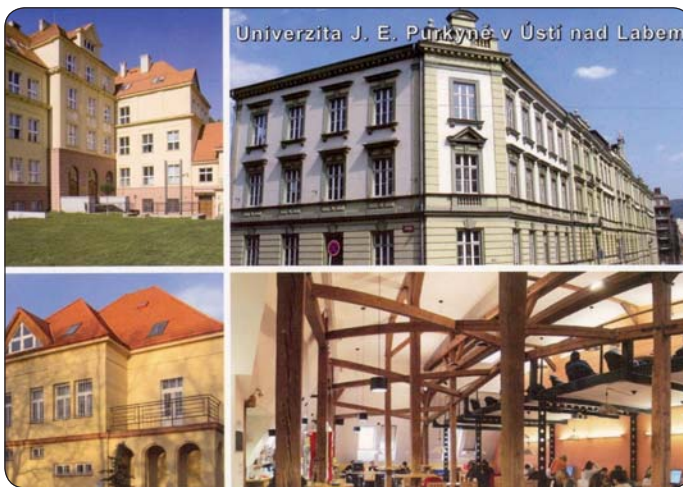
Hlavným organizátorom medzinárodnej konferencie bola Katedra geografie, ktorá pôsobí v rámci Prírodovedeckej fakulty UJEP. Téma konferencie veľmi úzko súvisela s témou projektu GEOSCAPE *Metodika hodnotenia sociálnych a ekologických súvislostí ekonomickej transformácie: teória a aplikácia*, č. IJ 008/04-DP1, ktorý sa od roku 2004 rieši na Katedre geografie UJEP a ktorého hlavným riešiteľom bol docent Jiří Anděl. Ciele projektu GEOSCAPE boli definované v dvoch rovinách:

- výskumná (teoretická) – hodnotí vývoj a priestorovú diferenciaciu sociálno-ekonomických štruktúr v prostredí kultúrnej krajiny kontrastných typov krajiny (pohraničná – vnútrozemská, periférna – jadrová, devastovaná – stabilná, horská – nížinná) po roku 1989, v súvislosti s transformujúcou sa ekonomikou,
- praktická (aplikačná) – predstavuje pomoc pri odbornom posudzovaní v rozhodovacej sfére (spolupráca s úradmi na krajskej, regionálnej alebo lokálnej úrovni) o optimálnom nasmerovaní sociálno-ekonomického rozvoja územia s rešpektovaním prírodného a sociálneho potenciálu, existujúcich súčasných sociálnych a ekologických záťaží, prírodných zdrojov, abiotických, ekologických, sociálnych, kultúrohistorických a legislatívnych limitov.

Projekt bol financovaný Ministerstvom práce a sociálnych vecí Českej republiky a aj to bol dôvod, že záštitu nad konferenciou – okrem rektorky univerzity docentky Ivy Ritschelovej – prevzal minister práce a sociálnych vecí Českej republiky Dr. Petr Nečas. Viac o projekte je na stránke www.geoscape.cz.

Výskumné zameranie Katedry geografie UJEP v Ústí nad Labem

Kolektív pracovníkov pod vedením doc. Jiřího Anděla sa už od polovice 80. rokov minulého storočia venuje sledovaniu súčasného stavu a dlhodobého vývoja krajiny v severozápadných Čechách. V rámci katedry bolo v r. 2008 vytvorené nové oddelenie krajinných syntéz (vedúci: Pavel Raška). Ďalším samostatným oddelením, ktoré bolo vytvorené v r. 2008, je Centrum pre virtuálnu realitu a modelovanie krajiny (vedúci: Tomáš Orulák). Centrum má moderné vybavenie a unikátnu konfiguráciu. Súčasný výskum na katedre je zameraný na tieto témy:

Univerzita Jána Evangelistu Purkyně v Ústí nad Labem – centrum vysokoškolského vzdelávania s významnými medzinárodnými kontaktmi prispieva k zvyšovaniu úrovne Ústeckého regiónu (foto: archív UJEP)

- Interakcia prírodného a sociálneho prostredia: hodnotenie environmentálneho stresu ako systému čiastkových ekologických a sociálnych stresov s dôrazom na ich vzájomné prepojenie, ovplyvňovanie a identifikáciu limitov. V rámci výskumného projektu Ministerstva práce a sociálnych vecí ČR sa rieši téma: premeny ekologického a sociálneho stresu v rôznych obdobiach.
- Vývoj a zmeny krajiny a udržateľné využívanie krajiny: výskum v tejto téme sa zameriava na spracovanie, analýzu a interpretáciu historických mapových, štatistických, fotografických a iných údajov a ich využitie pre tvorbu stratégie udržateľného využívania krajiny a na 3D rekonštrukčnú geovizualizáciu (napr. mestskej krajiny).
- Krajinný potenciál a riziká: výskum a modelovanie potenciálov pre rozvoj činnosti v krajine, hodnotenie limitov ľudských aktivít v krajine a využitie týchto postupov v krajinnom plánovaní; zonácia stupňov geomorfologických rizík svahových deformácií a erózie na vybraných modelových územiach s vyu-

žitím mapovej algebry v GIS.

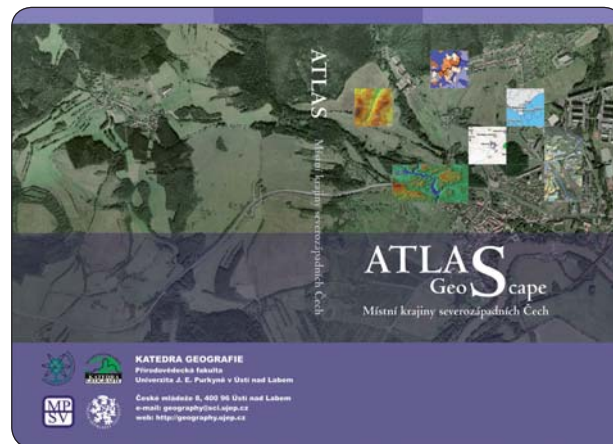
- Geografický výskum (v rámci regionálnej a humánnej geografie) a štúdiom cezhraničnej problematiky v rozširujúcej sa Európskej únii. Ako výstup cezhraničného projektu Interreg III bol vypracovaný Atlas Euroregiónu Elbe/Labe.
- 3D geovizualizácia a modelovanie procesov a javov v krajinnnej sfére pomocou moderných technológií.
- Výskum procesov v prírodných zložkách krajinnnej sféry zameraný na paleogeomorfológiu a geomorfológiu rizikových procesov, biogeomorfologické systémy, hydrometeorologické aplikácie, a analýzy krajinnokoekologických procesov v krajine. (Zdroj: <http://geography.ujep.cz/index.html>, overené 10. 3. 2009)

Vydané mapové diela

V r. 2003 bol vydaný internetový atlas mesta Ústí nad Labem. Tento atlas je jeden z prvých atlasov miest v Českej republike. V r. 2006 kolektív Katedry geografie vytvoril Atlas Euroregiónu Elbe/Labe, ktorý bol vydaný aj v digitálnej forme. Tento atlas je svojim rozsahom a spracovaním najvýznamnejším mapovým dielom euroregiónov v Českej republike. Najnovším produktom Katedry geografie je pripravovaný **Atlas Geoscape – Premeny krajiny Severozápadných Čech**. (<http://geography.ujep.cz/geos/atlas.html>)

Program konferencie bol rozdelený do štyroch základných výskumných okruhov (sekcii), ktoré viedli odborní garanti podujatia z organizujúceho pracoviska - Katedry geografie, ako aj ďalšie významné osobnosti stredoeurópskej geografickej komunity. Sekcie boli zamerané na tieto problémové oblasti:

- Ekologické aspekty priestorovo-funkčnej krajinnnej diverzity,
- Ekonomické a ekologické transformácie: vplyv na regionálnej úrovni,
- Percepcia sociálnych zmien,
- Modelovanie krajiny a geografická vizualizácia.

Návrh obálky Atlasu Geoscape, na ktorého vypracovaní sa podieľala Katedra geografie Univerzity Jana Evangelistu Purkyně v Ústí nad Labem

Najvýznamnejšia geograficky zameraná vzdelávacia akcia v Ústeckom kraji (návštevnosť presahuje 500 účastníkov)

Študenti katedry geografie v najmodernejšom laboratóriu v ČR zameranom na virtuálny realitu (pri práci s aplikáciou simulujúcou interaktívne navigačné systémy)

Prvý deň konferencie otvoril hlavný odborný garant konferencie Jiří Anděl prednáškou „Východiská, výskum, ciele a hlavné výsledky projektu GEOSCAPE“. V tejto prednáške predstavil komplexnosť celého projektu GEOSCAPE a použité metodiky a metodické postupy. V rámci plenárnej sekcie odznelo ešte ďalších 13 prednášok, ktoré predniesli pozvaní zahraniční hostia a hostia z Českej republiky. Sekciu *Ekologické aspekty priestorovo-funkčnej krajiny* otvorila prezentácia Z. Lipského (Česká republika) venovaná súčasným zmenám v európskych krajinách. Významný iránsky krajinný architekt S. G. Shahneshin (t. č. pracuje vo Švajčiarsku) prezentoval inšpirujúcu tému venovanú „plačúcej“ (weeping) krajine. Blok prednášok v tejto sekcii doplnili dve ďalšie vystúpenia, a to *Nové prístupy ku klasifikácii krajiny na Slovensku* (M. Kozová, J. Ofahel) a T. Hrnčiarová, Slovensko) a *Zmeny využitia zeme v pohraničných regiónoch Českej republiky* (I. Bičík, Česká republika). Do sekcie *Ekonomické a ekologické transformácie: vplyv na regionálnej úrovni* boli zaradené prednášky venované ochrane životného prostredia a rozvoju regionálnej spolupráce v rozširujúcej sa Európskej únii (P. Dostál, Česká republika), globálnym tlakom obchodných reťazcov – vplyv na regionálnej a miestnej úrovni v Poľsku (T. Kaczmarek, Poľsko) a cezhraničnej spolupráci malých a stredných podnikov (H. Kowalke a O. Schmidt,

Nemecko). V rámci plenárnych prednášok zaradených do tretej sekcie *Percepcia sociálnych zmien* odzneli prednášky na tému krajinná politika na lokálnej a regionálnej úrovni (A. Hynek, Česká republika), územné rozdiely v sociálnom potenciáli, (F. Zich, Česká republika) a životné podmienky v severozápadných Čechách (M. Jeřábek, Česká republika). Plenárne prednášky v poslednej, štvrtej sekcii *Modelovanie krajiny a geografická vizualizácia* boli zamerané na vyjadrenie reliéfu pre modely reprezentujúce prírodné javy (V. Voženílek a J. Svobodová, Česká republika), využitie GIS doplnených o štatistické modely pri hodnotení vplyvov multifunkčného využívania vodných nádrží na vodné spoločensvá a na populáciu rýb (J. Dumas, USA) a modelovanie krajiny ako podmienky pre manažment biodiverzity krajiny (S. Schindler, Rakúsko, K. Poirazidis a A. Papageorgiu, Grécko).

Druhý deň konferencie bolo prezentovaných 28 referátov a účastníci konferencie si mohli vybrať podľa zamerania jednu z troch súčasne prebiehajúcich sekcií. V rámci sekcie ekologických aspektov priestorovo-funkčného hodnotenia krajiny boli prezentované témy diverzity krajiny, zmien využitia poľnohospodárskej krajiny, trvalo udržateľného využívania krajiny na príkladoch regionálnych štúdií z Rakúska, Slovenska a Českej republiky. V rámci sekcie zameranej na hodnotenie vývoja krajiny ako následku ekonomickej a sociálnej transformácie boli prezentované príklady prístupov z Čiech, Litvy, Nemecka a Poľska. Prezentované príspevky tretej sekcie sa venovali problematike využitia najnovších technológií pri štúdiu otázok krajiny, ako je využitie priestorových dát, geografickoinformačných systémov a programov na modelovanie krajiny.

Na záver vedecký výbor konferencie vypracoval a predložil zoznam odporúčaní pre ďalší rozvoj v oblasti výskumu týkajúceho sa hlavných tém konferencie, ako sú výskum krajinných zmien vo všetkých priestorových a časových úrovniach, hodnotenie krajiny, krajinné modelovanie, využitie geoinformačných technológií a

Populárne predstavenie aplikácií anaglyfov v geografii vybraným študentom gymnáziá Ústeckého kraja

riešenie ďalších dôležitých úloh súvisiacich s podporou udržateľného rozvoja krajiny.

Vybrané príspevky, ktoré odzneli na konferencii, budú po recenzii publikované v monoteematickej sérii „Urban and Landscape Perspectives“ (Series in Springer Verlag). Ostatné príspevky budú po recenzii publikované vo vedeckom časopise *GeoSpace*, ktorý vydáva Katedra geografie Prírodovedeckej fakulty UJEP (viac informácií na stránke www.geo.ujep.cz).

Konferencia vytvorila významné medzinárodné fórum, keďže sa na nej zúčastnilo viac ako 50 vedeckých a výskumných pracovníkov zo 4 kontinentov a 19 krajín (napr. Česká republika, Kórea, Litva, Nemecko, Poľsko, Rakúsko, Rusko, Slovensko, Švajčiarsko, USA a ďalšie krajiny). Prednesené príspevky predstavovali zaujímavý prierez problematikou analýzy, hodnotenia, plánovania a modelovania krajiny.

O konferenciu prejavili veľký záujem aj študenti UJEP, najmä študenti doktorandského štúdia sa veľmi aktívne podieľali na jej samotnom organizovaní a viac ako 60 študentov UJEP sa zúčastnilo na plenárnych prednáškach a prednáškach v rámci sekcií. Konferencia, ktorá sa konala v záverečnej fáze projektu GEOSCAPE, významne prispela k naplneniu jeho cieľov. Zároveň vytvorila dobrú príležitosť na výmenu skúseností a prezentáciu vedeckých a odborných výsledkov zahraničných a domácich odborníkov. Ďalšie informácie o konferencii nájdete na webovej stránke <http://conference.geoscape.cz/index.html>

Mária Kozová, Univerzita Komenského v Bratislave, kozova@fns.uniba.sk
 Jana Špulerová, Ústav krajiny ekológie SAV, Bratislava, jana.spulerova@savba.sk

Rozvoj regiónu Pomoravia

Rieka Morava spája život ľudí dvoch krajín. Potenciál, ktorý v sebe rieka ukrýva, je možné prospešne a trvalo udržateľne využiť. To je ambíciou rozvojového projektu

Predstavujeme vám projekt „Povodie rieky Moravy v dotyku s Trnavským samosprávnym krajom (Regionálna rozvojová štúdia územia pre potreby ďalších možností jeho využitia)“, ktorý je zaujímavý z hľadiska zadania, rozsahu záujmového územia a spôsobu práce riešiteľského tímu. Projekt sa zameriaval na implementáciu viacerých významných medzinárodných dohovorov a chárt – Novej aténskej charty, Agendy 21, Európskeho dohovoru o krajine, Aarhurského dohovoru a Európskej koncepcie priestorového plánovania.

Stratégia rozvoja postavená na revitalizácii rieky

Projekt bol spracovaný v rokoch 2007 – 2008 vďaka podpore z programu INTERREG III SR – ČR. Koordinátorom projektu bol Trnavský samosprávny kraj, zhotoviteľom Regionálna rozvojová agentúra v Skalici a hlavným riešiteľom firma Ateliér Dobrucká, s. r. o., z Nitry. Riešenia projektu sa zúčastnili ďalšie organizácie, medzi ktoré patria Povodie Moravy, Spolok pre podporu Pomoravia, Vodní cesty, a. s., Praha, Baťův kanál, o. p. s., Prvá plavebná spoločnosť, s. r. o., Agentúra Dolná Morava, CHKO Záhorie, Slovenská ornitologická spoločnosť, 5 univerzít, 9 obcí v povodí rieky Morava a ďalší experti. Hlavným zámerom projektu bolo kriticky zhodnotiť stav územia Pomoravia v úseku od Skalice po sútok riek

Hladina zrkadlí pokoj. Voda v krajine má neodmysliteľnú úlohu. Len jej správne pochopenie a manažment prináša úžitok oproti ničivým následkom povodí, ak je štruktúra krajiny v okolí riek narušená

Morava a Dyje a následne navrhnuť stratégiu rozvoja tohto územia s dôrazom na revitalizáciu toku rieky Moravy pre účely rekreačnej plavby. Takto postavené zadanie bolo veľmi široké a zahŕňalo riešenie územia z uhlu pohľadu rozličných profesií. Preto aj samotné dielo pozostávalo z ôsmich štúdií spracovávaných postupne v priebehu približne jedného roka.

Čo bolo potrebné na zachovanie ucelenosti riešenia

Prvou etapou bola *Štúdia dopadu realizovaných opatrení*. Dôvodom spracovania tejto štúdie bol fakt, že projekt Trnavského samosprávneho kraja nadväzoval na projekt *Sociálno-ekonomická štúdia predĺženia Baťůvho kanála o úsek Hodonín – sútok Morava/Dyje*, ktorý bol realizovaný Juhomoravským krajom v roku 2007. Prepojenie oboch týchto projektov malo veľký význam pre ucelenosť riešenia územia hraničnej rieky Morava z českej aj slovenskej strany. Štúdia obsahovala zhodnotenie už zrealizovaných aktivít a dopad týchto aktivít v okolitých regiónoch, čím podala obraz o východiskovej situácii pre projekt slovenskej strany. Štúdia poukázala na pozitívne aj negatívne stránky realizovaných opatrení, zhodnotila dosiahnuté zámery a ich prínos pre splavenie rieky Moravy, a tiež odporučila aktivity, ktoré bolo vhodné zahrnúť do projektu slovenskej strany na základe skúseností českej strany. Obraz o území na slovenskej strane rieky Morava podali *Prieskumy a rozbor*y, ktoré boli spracované paralelne s prvou štúdiou. Tvorili nutný základ pre spracovanie kvalitného návrhu stratégie rozvoja územia so všetkými potrebnými detailami. Prieskumy sa týkali katastrov obcí Skalica, Kátov, Holíč, Kopčany, Gbely, Brodské, Kúty, Sekule a Moravský sv. Ján. Analýzy boli robené s ohľadom na jednotlivé obce, ale tiež s ohľadom na užšie mikroregionálne vzťahy medzi obcami a celý región Pomoravia.

Analýzy jednotlivých obcí, široký riešiteľský tím

Druhá etapa projektu bola najobsiahlejšia z hľadiska spracovania štúdií, ale tiež najnáročnejšia z hľadiska koordinácie celého riešiteľského tímu. Jednotlivé štúdie museli byť spracované tak, aby podávali obraz o každej obci samostatne aj v kontexte regiónu, a aby boli napriek svojmu nezávislému spracovaniu navzájom koordinované a kompatibilné. Aby to bolo možné dosiahnuť, bol celý riešiteľský tím (cca 50 ľudí) rozdelený do menších skupín zložených vždy z viacerých profesií, ktoré riešili jednotlivé obce alebo tematickú oblasť, a ktoré boli koordinované na pravidelných týždenných stretnutiach. Celý riešiteľský tím sa počas druhej etapy stretol trikrát, cieľom stretnutí boli vzájomné prezentácie priebežných výsledkov práce a diskusia o ďalšom postupe.

Následnosť jednotlivých krokov

Cieľom *Technologickej štúdie* bolo zhodnotiť technické parametre a technickú infraštruktúru, ako aj inštitucionálny a legislatívny rámec technických aktivít v lokalite. Návrhová časť štúdie dávala obraz o lokalizácii a technickom riešení plavebných komôr, ako aj

Bývanie v blízkosti vodných plôch. Územné plánovanie zohráva rozhodujúcu úlohu pri dizajne vhodných plôch na bývanie či rekreáciu. Poznanie „správania sa“ krajiny je pre proces plánovania kľúčovým, závisí od neho vhodné či nevhodné využívanie územia

lokalizácii prístavov a prístavísk. *Priestorová štúdia* obsahovala priestorovú analýzu najdôležitejších činiteľov v oblasti rozvoja cestovného ruchu pre oblasť rieky Moravy, najdôležitejšie limity rozvoja územia, dostupnosť vytypovaného miesta pre prístav či prístavisko, jeho optimálne postavenie k obci, možnosť riešenia technickej infraštruktúry, dostupnosť obce pre turistov a pod. Zároveň bolo potrebné sledovať vybavenosť obcí, možnosť využitia služieb a turistických atrakcií pre turistov.

Trefou štúdiou bola *Ekologicko-environmentálna štúdia*, ktorej hlavný prínos bol v zabezpečení ochrany krajiny, tvorby krajiny a využitia rieky Morava, ktorá preteká územiami so špeciálnym režimom. Tento fakt bolo potrebné zdôrazniť pri rozvoji územia ako limitujúci prvok v kontexte rozvoja turizmu v regióne. Zároveň však bolo potrebné prijať i také návrhy, ktoré by umožnili rozvoj cestovného ruchu. Tieto štúdie by nemali zmysel, pokiaľ by neprinášali ekonomické výsledky pre rozvoj celého regiónu. Cieľom *Ekonomickej štúdie* bolo hodnotenie ekonomických dopadov navrhovaného projektu z hľadiska najvýznamnejších investícií

a prínosov. Je však potrebné uvedomiť si, že v štúdiu riešenia štúdií bol možný iba základný náčrt možných a odporúčaných aktivít, nie však ich prepočet vo forme podnikateľského plánu. Tieto prepočty sú už súčasťou inej miery podrobnosti rozvoja územia. Poslednou v tejto etape bola *Marketingová štúdia*. Obsahovala segmentáciu cieľových skupín projektu a marketingovú stratégiu ich následného oslovenia. Zhodnotila možnosti využitia vybraných marketingových nástrojov pre dosahovanie dlhodobých efektov z propagácie regiónu.

Finálny produkt

V poslednej etape projektu bola spracovaná *Štúdia regionálneho rozvoja*. Išlo o finálny výstup projektu, ktorý zahŕňal najdôležitejšie závery všetkých predchádzajúcich štúdií tak, aby tvorili ucelené dielo komplexného rozvoja daného územia. Významnou súčasťou štúdie bol návrh modelu inštitucionálno-manažérskeho

zabezpečenia realizácie projektu v budúcnosti. Štúdiu môžeme označiť za víziu vybudovania systému prístavov a technických prvkov potrebných k fungovaniu rekreačnej plavby na rieke Morave, pričom vymedzuje potreby vybudovania technickej, ľudskej aj organizačnej infraštruktúry na zabezpečenie fungovania plavby a načrtáva aktivity obyvateľov regiónu v súvislosti s cestovnými ruchom. Na túto štúdiu budú v budúcnosti nadväzovať ďalšie projekty riešiace podrobnosti tejto štúdie.

Čo sa dostalo do praxe

V súčasnosti je realizácia nadväzujúcich projektov pozastavená z dôvodu nedostatku finančných prostriedkov. Slovenská republika totiž nemá vo svojich prioritách rozvoj vodnej dopravy nákladnej či rekreačnej. Napriek uvedenej skutočnosti má tento projekt niekoľko významných prínosov. Predložené dielo vytvára podklad pre kvalifikovaný rozhodovací proces

v rámci regiónu aj jednotlivých zapojených obcí, ako aj východisko pre tvorbu následných koncepčných či vykonávacích dokumentov. Pri spracovaní projektu bol uplatnený prístup založený na koncepcnosti, interdisciplinarite a kontinuite rozhodovania. Takýto prístup k tvorbe a využitiu krajiny nie je bežný, hoci teoreticky je už dlhodobo preferovaný odborníkmi zo zahraničia i Slovenska. Spracované dielo by sa tak mohlo stať inšpiratívnym i pre ďalšie regióny Slovenska.

Článok vznikol vďaka spolupráci projektov INTERREG III SR-ČR *Povodie rieky Moravy v dotyku s Trnavským samosprávnym krajom*, APVT-20-032104 *Metodika tvorby strategického rozvojového plánu obce, Vízia rozvoja plôch zelene v Skalici v kontexte strategického rozvoja mesta*.

Anna Dobrucká, Lucia Dobrucká,
Ateliér záhradnej a krajinej tvorby Nitra, ado@gmail.com
Foto: archív autoriek

Predstavujeme vám Združenie urbanistov a územných plánovačov

„Cieľom urbanizmu sa nesmie stať „odmeštieň“, ale *poludštenie existujúcich predstáv o meste*.“ (Brath, 2001)

Združenie urbanistov a územných plánovačov Slovenska (ZUUPS) je organizačnou zložkou Spolku architektov Slovenska (SAS). Združenie je nezávislá, dobrovoľná, interdisciplinárna organizácia odborníkov podieľajúcich sa na rozvoji kultúry, vedy, výskumu, vzdelávania, koncepčných a projektových činností, riadenia a výkonných činností v oblasti urbanizmu, územného plánovania a usporiadania krajiny, rozvoja ľudských sídiel, ich priestorových a funkčných štruktúr.

ZUUPS si stanovilo za cieľ ovplyvňovať kvalitu urbanistických koncepcií, ktoré by sa následne mali premietať do nástrojov územného plánovania a prostredníctvom nich vytvárať podmienky pre ľudské konanie na území republiky tak, aby smerovali k optimálnemu vývoju sídelných štruktúr, harmonickému usporiadaniu územia, ochrane kultúrneho a prírodného dedičstva a k obnove ekologickej rovnováhy. Snahou aktívnych členov ZUUPS je zamerať sa na rehabilitáciu a účinné uplatnenie urbanizmu a územného plánovania v kontexte celkového územného rozvoja spoločnosti ovplyvňovaním tvorby dlhodobej stratégie rozvoja sociálno-ekonomických, ekologických a urbanistických štruktúr.

ZUUPS si už pri svojom vzniku v roku 1992 stanovilo základné princípy svojho pôsobenia – interdisciplinárne myslenie, spolupráca, rozvoj nových smerov urbanizmu a územného plánovania. ZUUPS na pôde Spolku architektov Slovenska našlo pochopenie možno aj preto, že SAS združuje viacero profesijné či odborne zameraných združení, takže široká platforma na odborné diskusie je SAS vlastná už od založenia.

ZUUPS spolupracuje, alebo sa snaží spolupracovať s MVR SR, so Slovenskou komorou architektov, Slovenským zväzom stavebných inžinierov, Slovenskou komorou stavebných inžinierov a Združením miest a obcí Slovenska. Po určitej prestávke ZUUPS opätovne nadviazalo užšiu spoluprácu s Asociáciou pre urbanizmus a územné plánovanie Českej republiky. Vo vzťahu k štátnym orgánom a inštitúciám, k štátnej správe a miestnej samospráve plní funkciu odborného zázemia, prípadne konzultanta. Na pôde ZUUPS sa stretávajú najmä architekti – urbanisti z praxe, akademickej pôdy, ale aj štátnych inštitúcií, dopravní inžinieri, stavební inžinieri, krajinní ar-

chitekti a pod. Občas máme možnosť privítať i zahraničnú návštevu (Anglicko, ČR).

Členom ZUUPS nie je ľahostajná situácia v súčasnom urbanizačnom procese, preto sa pokúšame komunikovať so širšou zainteresovanou verejnosťou a prípadné problémy riešiť, či riešenia aspoň naznačovať. Na pôde SAS i mimo nej prebiehajú verejné diskusie, napr. k téme investičného procesu, inštitucionalizácie urbanistického a architektonického riadenia rozvoja miest, koordinácie a zodpovednosti jednak spracovateľov urbanistických diel,

Zaujímavé i experimentálne diela vznikajú na základe spolupráce, v tomto prípade ide o moderný urbanizmus, high architektúru a experimentálne uplatnenie zelene (Paríž), foto: A. Dobrucká

ale tiež ich realizátorov a pod. Členovia ZUUPS sa angažovali v otázkach opätovného zriadenia vedeckovýskumnej bázy v oblasti urbanizmu a v súčasnosti udržiujú kontakty s novým URBION-om. V rámci spolupráce s MŽP SR bol členom ZUUPS na pôde SAS predstavený Európsky dohovor o krajine a ako príklad jeho implementácie tiež rozvoj mesta Skalica. Z ďalších zaujímavých prednášok možno spomenúť napr. prednášku o Batových mestách, s pred-

náškou o mestách za hradbami sa prezentoval Trenčín, prednáškou o tvorbe informačného systému o území sa prezentoval portál www.uzemneplany.sk a pod. Na pôde ZUUPS sa vedú diskusie o strategickom rozvoji miest, priestorovom plánovaní, o dopravnom kolapse miest, nových trendoch a pod.

Urbanizácia je úžasný, tvorivý proces, ktorého plody či omyly budú zdieľať ďalšie generácie. Snahou celej spoločnosti by malo byť práve vyhnúť sa omylom, ktoré by mohli veľmi zneprijať život budúcim generáciám. Z tohto pohľadu by sa k procesu urbanizácie a suburbanizácie malo pristupovať s oveľa väčšou vážnosťou, zodpovednosťou a rešpektom. Združenie urbanistov a územných plánovačov ponúka dialóg profesií, hľadanie postupov, princípov, riešení pre tvorbu kvalitného životného prostredia s vedomím, že každá profesia je v procese urbanizácie prínosom a má svoje miesto. Práve takáto interdisciplinárna rozprava môže viesť k tvorbe nových princípov, postupov, k novej legislatíve, k trvalo udržateľnému rozvoju, k naplneniu cieľov Novej aténskej charty, Agendy 21, Dohovoru o biodiverzite, Európskeho dohovoru o krajine, a mnohých ďalších deklarácií, chárt a vízií. Naozaj by sa už nemali ďalej vytvárať urbanizované priestory šedivé, anonymné, len na základe ekonomických kritérií, bez kontextu a radosti, bez ohľadu na potreby človeka, bez akceptovania podmienok prírodných, kultúrnych i sociálnych.

ZUUPS v spolupráci s Ministerstvom výstavby a regionálneho rozvoja SR a Združením miest a obcí Slovenska pripravuje seminár na tému Regulačné nástroje, ktorá sa uskutoční 16. 4. 2009 v priestoroch Ústavu vzdelávania v stavebníctve, Bárdošova ul. č. 33, Bratislava. Diskusia bude zameraná na princípy, zásady výstavby, regulatívy a limity vo výstavbe a pod. Tento seminár je pokračovaním odborných diskusií, ktoré boli realizované v rokoch 2007 a 2008. Týmto seminárom chce ZUUPS potvrdiť, že odborná spoločnosť má záujem o veci verejné a že nám záleží na našej budúcnosti. Kvalitný život v kvalitnom prostredí so zodpovedným rozhodovaním pri stanovených dlhodobých cieľoch, ktoré budú kontinuálne realizované politickým vedením miest a obcí, je vízia, ktorú by sme sa mali snažiť dosiahnuť. Platforma ZUUPS je otvorená pre nových členov, ktorí majú chuť diskutovať a tvoriť lepší svet.

Ing. Anna Dobrucká, predseda Združenia urbanistov
a územných plánovačov Slovenska
Spolok architektov Slovenska, Bratislava, sas@euroweb.sk

Nové projekty na podporu mestského životného prostredia

Regionálne environmentálne centrum pre krajiny strednej a východnej Európy (REC) je neziskovou organizáciou s poslaním napomáhať riešiť problémy životného prostredia. REC Slovensko realizuje projekty v oblasti udržateľného rozvoja, tvorby a ochrany krajiny a životného prostredia v sídlach, zmiernenia klimatických zmien v mestskom prostredí, rozvoja udržateľného turizmu, environmentálnej výchovy. V rokoch 2008 až 2011 zrealizuje viacero medzinárodných projektov zaoberajúcich sa ochranou a tvorbou krajiny a životného prostredia v sídlach (UrbSpace, GRaBS a Capital of biodiversity). Spoločným cieľom týchto projektov je podpora ochrany prírodných prvkov v urbanizovaných oblastiach. Projekty by tak mohli prispieť k naplňaniu

hých mestách je jadro mesta obkolesené sice fyzicky oddelenými novými štvrtami – novými mestami, tieto sú však nefunkčne prepojené na jadro mesta. S týmto priamo úmerne rastie neustále sa zvyšujúci podiel dopravy, osobitne automobilovej, ako aj strata biodiverzity a fragmentácia prírodného prostredia. Negatívne trendy, okrem neúmerneho rozširovania miest, sú badateľné v rámci samotnej štruktúry miest. Preferovaním ekonomických a iných záujmov dochádza k zmenšovaniu prírodných prvkov a verejných priestorov. Biodiverzita v mestách a jej ochrana má nesmerný význam v súvislosti aj s nastupujúcimi negatívnymi vplyvmi klimatických zmien na životné prostredie v slovenských mestách. Podľa posledných správ a odhadov sa v súčasnosti stav biodiverzity znižuje v celosvetovom meradle ako nikdy predtým.

Ukážka udržateľného urbanizmu. Vodný prvok v obytnom prostredí štvrte Västra Hamnen v meste Malmö (Švédsko) plní nielen estetickú funkciu, ale zároveň napomáha zlepšovať miestnu mikroklimu

Pozitívny príklad urbanizmu, ktorého výsledkom je príjemné obytné prostredie. Predzáhradky, verejné priestory a blízkosť lesa vytvára zo štvrťi Vauban vo Freiburgu (Nemecko) atraktívne miesto pre bývanie

cieľov Dohovoru o biologickej diverzite, Európskeho dohovoru o krajine, ako aj k naplňaniu ďalších politik EÚ ako sú Environmentálny akčný program a Tematická stratégia EÚ o mestskom životnom prostredí. Mestskej krajine, ktorá je v popredí riešenia predkladaných projektov, sa pozornosť venuje nielen z pohľadu jej ochrany, ale aj z pohľadu zapojenia verejnosti a v neposlednom rade dôležitosti výmeny skúseností a informácií.

Súčasný stav

V súčasnosti žije 75 % Európanov v mestách (na Slovensku 56,5 %). Koncentrácia obyvateľstva v mestách prináša so sebou viacero problémov. Neustále a neúmerne rozširovanie miest do krajiny zmazáva predtým jasné hranice medzi mestom a jeho okolím, prírodné zázemie mesta mizne pod tlakom ekonomických aktivít. V mno-

kladným celkovým rozpočtom 2.400 000 € Tento cieľ sa dosiahne pomocou týchto aktivít:

• Vytvorenie spoločnej stratégie a nástrojov tvorby kvalitných urbánnych priestorov so zapojením verejnosti s pomocou participatívneho plánovania a zároveň so

•

- Vytvorenie spoločnej stratégie a nástrojov tvorby kvalitných urbánnych priestorov so zapojením verejnosti s pomocou participatívneho plánovania a zároveň so

Posledné desaťročia začínajú byť jasným dôkazom globálneho otepľovania a klimatických zmien spojených s mnohými negatívnymi javmi. V mestách sa začínajú prejavovať neznesiteľné podmienky, ohrozujúce život obyvateľov, spôsobené vysokými teplotami v letnom období. Okrem toho, sociálna polarizácia a exklúzia vedie k zvýšenému stupňu kultúrno-politických konfliktov, násillia a kriminality. V tejto súvislosti nadobúdajú urbánne verejné priestory mimoriadne dôležitú úlohu. Majú priamy vplyv na to, ako miestni obyvatelia vnímajú prostredie, v ktorom žijú, ako sa vedú s ním identifikovať a ako uspokojujú sociálne funkcie. Urbánne verejné priestory môžu významne ovplyvniť ekonomický rozvoj miest a aj ich prosperitu.

Medzinárodné projekty REC Slovensko

1. Projekt Mestské priestory - zvýšenie atraktivity a kvality mestského prostredia (UrbSpace), www.urbanspaces.eu

V roku 2008 REC Slovensko nadviazalo na predchádzajúce skúsenosti z medzinárodných projektov a pripravilo projekt *Mestské priestory - zvýšenie atraktivity a kvality mestského prostredia* (UrbSpace). V značne konkurenčnom výberovom procese uspel projekt UrbSpace ako jeden z 29 postupujúcich projektov spomedzi 95 žiadateľov na financovanie z Európskeho fondu regionálneho rozvoja (ERDF), programu Central Europe. Celkovo 13 partnerov z 8 členských štátov EÚ (Talianska, Slovensko, Maďarsko, Rakúsko, Nemecko, Poľsko, Slovensko a Českej republiky) reprezentuje široké spektrum organizácií pôsobiach v mestskom prostredí. Hlavným cieľom tohto projektu je zlepšenie životného prostredia v mestách vo všeobecnosti, a to prostredníctvom zvýšenia kvality verejných priestorov. Projekt sa bude realizovať v rokoch 2008 - 2011 s predpo-

Urbanizácia mestskej krajiny. Masívne prebiehajúca výstavba nových obytných výškových domov v štvrti Dlhé diely v Bratislave. Neustálym znižovaním počtu zelených nezastavaných plôch stratilo toto územie meno dobrej, kvalitnej štvrte pre bývanie

zohľadnením environmentálnych kritérií, dostupnosti pre všetkých a bezpečnosti,

- Overenie spoločnej stratégie a nástrojov tvorby kvalitných urbánnych priestorov v pilotných projektoch jednotlivých partnerov,
- Realizácia pilotných projektov - na Slovensku projekt obnovy verejného priestoru na Sídlisku II v Prešove.

Okrem toho, projekt bude napomáhať najväčšej novej výmene odborných znalostí a skúseností a transferu aktuálnych dobrých postupov obnovy mestských priestorov.

2. Projekt Hlavné mesto biodiverzity, www.udrzatelne-mesta.sk

V roku 2009 REC Slovensko začína s realizáciou medzinárodného projektu *Podpora ochrany prírody a biodiverzity v mestských oblastiach: hlavné mesto biodiverzity* financovaného čiastočne z programu EÚ LIFE+. Projekt sa okrem Slovenska realizuje v Nemecku, Poľsku, Maďarsku, Španielsku a vedúcim partnerom je nemecká organizácia Deutsche Umwelthilfe. Projekt sa bude realizovať v rokoch 2009 - 2011 s predpokladaným celkovým rozpočtom 1 695 832 €.

Výstavba nových obytných štvrtí prináša aj vznik nových verejných priestorov. Na obrázku nevhodne plánované a realizované riešenie verejného priestranstva bez zelene v štvrti Záhorská Bystrica v Bratislave

Hlavným cieľom projektu je podpora ochrany biodiverzity a prírodných prvkov v urbanizovaných oblastiach. Špecifické ciele projektu, ktoré sa budú realizovať pomocou uvedených aktivít, sú:

- podpora a motivácia mestských samospráv k ochrane prírody a biodiverzity cez súťaž *Hlavné mesto biodiverzity*. Táto súťaž sa bude paralelne uskutočňovať na Slovensku, v Nemecku, Poľsku, Maďarsku, Španielsku a bude slúžiť ako podklad pre budúce vyhlásenie tzv. Európskeho hlavného mesta biodiverzity;
- zvýšenie kapacít mestských samospráv v danej oblasti cez sériu školení a vydaní materiálov a webovej stránky Capital of biodiversity, ktorá sa bude tejto problematike venovať;
- spoločný monitoring stavu biodiverzity pomocou sady indikátorov a porovnanie tohto stavu v slovenských mestách navzájom a v ostatných mestách v krajinách zapojených do medzinárodného projektu (Nemecko, Poľsko, Maďarsko, Španielsko).

Plánované výstupy projektu:

- vyhlásenie národnej súťaže *Hlavné mesto biodiverzity*. Víťazi národných súťaží (zo Slovenska, Nemecka, Poľska, Maďarska a Španielska) postúpia do európskeho kola;

- workshopy a vydanie materiálov o ochrane biodiverzity v urbanizovanom prostredí;
- webová stránka v slovenskom jazyku o ochrane biodiverzity v mestských územiach;
- spracovanie „best practices“ s pozitívnymi príkladmi zo Slovenska;
- vypracovanie spoločného monitoringu stavu biodiverzity s pomocou sady indikátorov a porovnanie tohto stavu v slovenských mestách navzájom a v mestách krajín zapojených do medzinárodného projektu. Táto úloha bude realizovaná pod odborným vedením partnera projektu IUCN.

3. Projekt Adaptácia mestského prostredia, zelene a vodných prvkov s ohľadom na klimatické zmeny (GRaBS), www.grabs-eu.org
Príprava na negatívne dôsledky klimatických zmien v mestách sa ukazuje ako nevyhnutná nielen pre nás, ale hlavne pre ďalšie generácie. Projekt uspel v značne konkurenčnom výberovom procese, ako jeden z 35 odmenených projektov spomedzi 500 žiadateľov na financovanie z Európskeho fondu regionálneho rozvoja, programu INTERREG IVC. Projekt začal vznikáť v roku 2007 z iniciatívy britskej Asociácie mestského a vidieckeho plánovania (Town and Country Planning Association), organizácie, ktorá predstavila iniciatívu britským miestnym a regionálnym

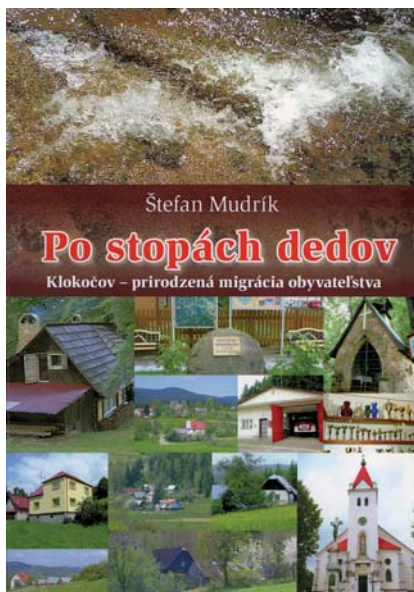
zastupiteľstvám a zároveň do projektu je zapojené široké spektrum organizácií z Grécka, Litvy, Rakúska, Talianska, Švédska, Slovenska a tiež z anglického Southamptonu a Manchesteru, spolu 14 partnerov z 8 členských krajín EÚ, s rozličnými skúsenosťami v danej oblasti a rozličnou úrovňou strategického plánovania. Projekt by mal umožniť veľmi žiaducu výmenu skúseností a vedomostí, ako aj transfer najlepších postupov pri adaptačnej stratégii medzi miestnymi a regionálnymi aktérmi. Prírodné prvky v urbanizovanom prostredí – antropogénna vegetácia (parky, záhrady, zelené strechy, stromoradia, sídlisková zeleň a pod.), prirodzená vegetácia (lesné a lúčne spoločenstvá pod.), vodné prvky zohrávajú veľmi významnú úlohu pri tvorbe kvalitného prostredia aj s ohľadom na klimatické vývojové scenáre v budúcnosti.

Príprava miest na dôsledky zmeny klímy prostredníctvom vypracovania modelového adaptačného plánu a vytvorenie on-line nástroja na vyhodnotenie rizík a zraniteľnosti mestského územia v súvislosti s negatívnymi vplyvmi klimatických zmien bude patriť k hlavným výstupom projektu.

Zuzana Hudeková, REC Slovensko, rec@changenet.sk, www.rec.sk, www.zelen.sk

Foto: archív REC

Po stopách dedov v Klokočove a jeho okolí

Blížil sa koniec zimy, keď celým Slovenskom preletela správa o enormnej nádielke snehu v kysuckej obci Klokočov. Mnohí sa pýtali: Kde to je? Iní sa pozreli do veľkého Turistického atlasu Slovenska a nemuseli v ňom ani veľa listovať, lebo vyniká v strede hneď prvej mapy na jeho prvej strane. Snehu pribúdalo a Klokočov sa postupne dostával do povedomia všetkých Slovákov. Jeho obetaví obyvatelia so starostom na čele zvädzali boj s prírodným živlom. Neraz sa objavili dokonca s úsmevom na televíznych obrazovkách. Nežiadali o pomoc, snažili sa zvládnuť bielu pohromu podľa vzoru ich dedov a pradedov. Odvážne a statočne, ako to bolo oddávna na Kysuciach zvykom. Práve v čase tejto kalamity sa mi dostala do rúk knižka *Po stopách dedov: Klokočov – prirodzená migrácia obyvateľstva*, ktorej autor Štefan Mudrik so širokou znalosťou tohto regiónu oboznamuje jej čitateľov

o jeho ľuďoch a ich environmente v historickom kontexte. Dozvedáme sa z nej, že názov Klokočov (Klokocsov) sa po prvýkrát objavuje v katastrálnych pozemkových knihách z roku 1856 – 1872, pričom bol odvodený buď od „klokoča“ – šumenia/klokotania vody, alebo od rastliny – klokoča perovitého (*Staphylea pinnata*), ktorý tu rastie na skalách a v lesoch. Získavame z nej zaujímavé informácie o priľahlých osadách – Rybárie, Kornica, Vrch Predmier, Hlavice, Hrubý Buk, Podjavorová a Riečky; o ich usadlostiach pomenovaných podľa rodín, ktoré ich založili a v mnohých prípadoch obývajú dodnes. Skutočne vytvárajú obraz o historických štruktúrach tejto prekrásnej horskej krajiny, o jej historickom vývoji a zmenách, ktorými prechádza. Migrácia ľudí (podľa autora aj ich priezviská) sa tu premieta aj do geografického názvoslovia „jednotlivých plácov“, v publikácii bohaty obrazovo zdokumentovaných. Popis všetkých usadlostí a ich osadníkov možno považovať za pozoruhodný kultúrny prínos autora, ktorý vychádza z dlhoročného skúmania a poznania svojho domova – genia loci tohto miesta a kraja. Svoj vzťah k nemu hneď úvodom vyjadril slovami: „*Klokočov so svojou prírodou je pre mňa tým najkrajším Božím chrámom, najkrajšou pamiatkou. Obec je síce tvorená spoločenstvom ľudí, no v tomto prípade je tak úzko spätá s prírodou, že cudzí návštevník ostáva v úžase stáť.*“ Túto pravdu si môže každý overiť na vlastné oči, keď cez Klokočov vstúpi do CHKO Kysuce a navštívi ich kopanice, aspoň niektoré pláce, voňavé lesné porasty preniknuté snehými lúčmi alebo zahalené oparom, tienisté doliny s rievami, bralá a unikátne Klokočovské skalné gule. Pri uvítaní knižky do života za účasti vedúceho úradu Ministerstva životného prostredia SR Ing. Štefana Mazureka, generálnej riaditeľky sekcie legislatívy a starostlivosti o životné

prostredie JUDr. Natálie Liškayovej a generálnej riaditeľky sekcie kvality životného prostredia Ing. Pavla Tehlára boli spomenuté všetky uvedené hodnoty tohto kraja, ktoré si zaslužia pozornosť aj čitateľa *Enviro*magazínu. Len na jednu vec sa pri tomto symbolickom akte trochu zabudlo – v rámci prínosu, uznania tvorivosti a prezentácie Klokočova, priznať autorovi za priezvisko prímenie Klokočovský. Ak si prečítate jeho knižku, určite uznáte, že si toto čestné pomenovanie zasluží.

(lk)

Foto: Ing. Štefan Mudrik

Klokočovské skalné gule

Uvítanie knižky *Po stopách dedov* do života

Zelený rozvoj Kórey

Konferenčný komplex

Prezident Kórejskej republiky Lee Myung-bak otvoril zasadnutie

Juhokórejské mesto Changwon v juhovýchodnej časti provincie Gyeongsang hostilo v dňoch 28. októbra až 4. novembra 2008 dosiaľ najväčšie zasadnutie Konferencie zmluvných strán Dohovoru o mokradiach (Ramsar, Irán, 1971). Zmluvné strany Ramsarského dohovoru sa stretávajú každé tri roky, aby zhodnotili plnenie svojich záväzkov pri zabezpečovaní ochrany a trvalo udržateľného využívania mokradí na svojom území, plnenie strategického plánu dohovoru za určité obdobie a stanovili si priority pre ďalšie roky. Desiate zasadnutie konferencie (COP10) prenieslo rokovania prvýkrát na pevninský ázijský kontinent (v roku 1993 bolo 5. zasadnutie v Kushire v Japonsku) a bol to úspešný krok pre účastníkov konferencie i pre domácich obyvateľov a organizátorov. Týmto podujatím žilo doslova celé mesto a na každom kroku sme sa mohli stretnúť s pútačmi na COP10 výzdobou, transparentmi, kultúrnymi podujatiami, výstavami a so všadeprítomnými dobrovoľníkmi (bolo ich vyše 300), ktorí pomáhali orientovať sa v obrovskom komplexe nového výstavného a konferenčného centra moderného mesta Changwon, ale aj v spleti podujatí a hotelov.

Zasadnutie, ktorého ústrednou témou boli *Zdravé mokrade, zdraví ľudia*, sa venovalo najhorúcejším témam súčasnosti, ako sú klimatické zmeny a význam mokradí pri sekvestrácii uhlíka a stabilizácii klímy (Kórea pri tejto príležitosti ohlásila svoj príspevok vo výške 100 000 amerických dolárov a vytvorenie fondu na kompenzáciu zafaženia prostredia z titulu účasti

na konferencii, do ktorého mohli prispieť všetci účastníci podľa dĺžky letu do Kórey, a z ktorého bude financovaný manažment mokradí v rozvojových krajinách), vplyv produkcie biopalív na prírodné mokrade, najmä v rozvojových krajinách, či šírenie vysoko patogénnej vtáčej chrípky H5N1. Viaceré významné rezolúcie schválili metodické usmernenia pre členské krajiny pre lepšiu implementáciu článkov dohovoru a nového strategického plánu či programu dohovoru pre komunikáciu, výchovu, participáciu a osvetu na najbližších 5 rokov. Slovensko sa aktívne zapojilo do prípravy rezolúcie o regionálnych ramsarských iniciatívach a ako koordinátor tzv. Karpatskej iniciatívy pre mokrade pripravilo nový návrh na jej uznanie ako oficiálnej iniciatívy na najbližšom zasadnutí stáleho výboru dohovoru.

Význam Ramsarského dohovoru a úlohy a povinnosti všetkých zainteresovaných skupín vyplývajúce z tejto medzinárodnej konvencie a aktuálnych výziev zhrnula Deklarácia z Changwon o prosperite ľudstva a mokradiach, ktorá sa má sprístupniť všetkým orgánom, politickým činiteľom a pracovníkom pôsiacim v oblasti životného prostredia, územného plánovania, zdravotníctva, hospodárstva, výchovy a komunikácie, súkromnému sektoru a občianskej spoločnosti a bola predložená s informáciou o priebehu a výsledkoch COP10 aj vláde Slovenskej republiky. Predstavujeme ju tiež v tomto časopise a je uverejnená aj na stránke www.sopsr.sk.

Organizátori a vláda Kórejskej republiky sa rozhodli poňať túto konferenciu v „zelenom“ duchu a prejavilo sa to nielen v už spomenutej kompenzácii emisií uhlíka vyprodukovaného počas prepravy účastníkov do miesta konania a vo vytvorení fonde pre ramsarský sekretariát, ale aj v používaní prírodných, recyklovaných a recyklovateľných materiálov (napr. písacie a kancelárske potreby, biodegradovateľné papierové poháre, lepidlá bez chemikálií, dostatok porcelánových šálok na kávu a čaj namiesto jednorazových pohárov). Do záverov konferencie sa dostali tiež závery medzinárodného sympozia o východoázijských pobrežných mokradiach a migrujúcich vodných vtácoch z októbra 2008 v Changwone či rezolúcia o pod-

pore biodiverzity v ryžových poliach ako mokradových systémoch. Kórejská ramsarská sieť mimovládnych organizácií navrhla vytvorenie celosvetovej siete o mokradiach ako komunikačného nástroja a medzinárodnej platformy.

Prezident Kórejskej republiky Lee Myung-bak vo svojom otváracom príhovore potvrdil, že jeho krajina bude odhodlane realizovať svoju národnú víziu „nízko uhlíkového, zeleného rozvoja“.

„Zelený rozvoj sa netýka len environmentálnej politiky vytvorenej pre zníženie emisií skleníkových plynov. Skôr je to ekonomická politika pomáhajúca vytváraniu slušných pracovných miest napomáhajúcich rozvoju nových technológií a priemyslu,“ povedal prezident. „Zároveň zelený rozvoj je politika diplomacie, ktorá pomáha zvýšiť prestíž a hodnotenie národa.“ Hnacím motorom zeleného rozvoja môže byť tzv. ekoturizmus a Južná Kórea má snahu rozvinúť aj spoločné environmentálne projekty so Severnou Kóreou, vrátane ochrany mokradí, zalesňovania, vytvorenia ekoparku v demilitarizovanej zóne atď. Navrhnutý je napríklad aj spoločný výskum na ochranu prírody a životného prostredia.

Pred konferenciou zmluvných strán bol v Changwone otvorený ramsarský Eko-park na počesť zasadnutia Ramsarského dohovoru. Mesto Changwon a provincia Gyeongsang investovali 800 miliónov wonov do parku pozostávajúceho z jazierka v tvare provincie a 123 metrového dreveného mosta nad jazierkom. Vysadené sem boli vodné rastliny z chráneného územia

Netradične riešená mapa ramsarskej lokality

Slovenská delegácia na konferencii vedená veľvyslancom SR v Južnej Kórei Pavlom Hrmom s Dr. J. Květom z Českej republiky oceneným za celoživotné dielo pri ochrane mokradí

mokrade Junam, okolo 4 000 stromov pätnástich druhov. Provincia a príslušné ministerstvá plánujú zriadiť v tejto oblasti východoázijské stredisko pre výskum a ochranu mokradí, podporiť zalesňovanie, verejnú dopravu a budovanie environmentálne prijateľných zariadení, čistiarní odpadových vôd a podobne. Pred konferenčným centrom bola pre verejnosť postavená bambusová „Zelená archa“ so solárnym pohonom zariadení vo vnútri, na úkrytie sa pred zhubnými účinkami klimatických zmien, spolu s ohrozenými živočíchmi a rastlinami, ktorej návštevníci sa mohli dozvedieť, ako minimalizovať skleníkové plyny počas „plavby“ a napísať svoje želania na „strom priani“ pre zlepšenie životného prostredia.

Mesto Changwon má ambície presadiť sa ako environmentálne hlavné mesto Kórey s víziou stať sa do roku 2020 environmentálnym hlavným mestom sveta, kde existuje spoluzitie živočíchov a rastlín, recyklácia energie a zdrojov a kde jeho obyvatelia aktívne parti-

cipujú na budovaní rozvinutého environmentálneho mesta.

Južná Kórea prešla porovnatelným vývojom a rozvojom ekonomiky ako niektoré stredoeurópske krajiny, vrátane Slovenska. Pre trvalo udržateľný rozvoj sa rozhodla ísť cestou „zelenej“ ekonomiky, revitalizácie biotopov, vrátane mokradí a seriózneho posudzovania vplyvov veľkých investícií na životné prostredie, čo je nasledovniahodný príklad. (Pozn. red.: Deklaráciu v Changwon nájdete v prílohe, s. 12 – 13.)

RNDr. Ján Kadlečík
ŠOP SR Banská Bystrica
Foto: autor

Účastníci konferencie využili možnosť pozorovať bohaté zastúpenie vtáctva v mokradi

Bambusová Zelená archa – ukážka ako riešiť problémy spojené s klimatickou zmenou

Originálne označenie názvu ramsarskej lokality Upo

Súťaž o knihu Karola Kállaya Chrámy

Drevené kostolíky – skvosty obdivované svetom

Karol Kállay, renomovaný slovenský fotograf, autor viacerých úspešných titulov, v ktorých zachytáva svet, ale aj rodné Slovensko prostredníctvom unikátnych fotografií, uviedol do života ďalšiu unikátnu publikáciu *Chrámy – Drevené kostolíky na Slovensku*.

Vyrástli pred niekoľkými storočiami uprostred lesov na severovýchode Slovenska. Tvorili a tvoria posvätný priestor, ktorý vyznieva v plnom zmysle a bohatosti až vtedy, keď sa v ňom slávi liturgia, pre ktorú vznikli. Pre starobylosť aj aktuálne poslanstvo „vyjadrujúce multikonfesionálnu a multikulturálnu symbiózu“ bolo v júli 2008 osem z nich zaradených aj do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva. Drevené kostolíky sú našim skvostom, ktorý obdivuje celý svet.

Z tristo pôvodných sa ich zachovalo asi päťdesiat. Tri štvrtiny zo všetkých zachovaných slúžia gréckokatolíckemu obradu, v ktorom je centrálnym miestom svätyňa oddelená ikonostasom, najkrajším a symbolicky najbohatším prvkom týchto chrámov. Práve ten je aj dominantou fotografií Karola Kállaya a sprievodného meditačného slova knihy Mariána Gavendu. Fotografie i reflexie učia medzi

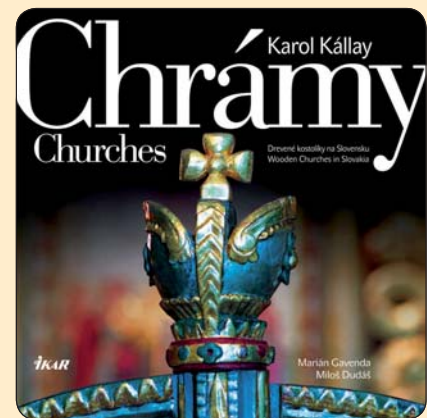
riadkami bežnej reality života čítať duchovné poslanstvá. V tom spočíva originálne podanie i stále nová aktuálnosť tohto diela. Knihu dopĺňajú texty pamiatkara Miloša Dudáša, ktorý čitateľovi približuje architektúru drevených kostolíkov.

„Ukázať ľuďom svet plný krásy je predsa rovnako dôležité, ako ukazovať dokumenty chudoby, nešťastia či beznádeje. V tých drevených kostolíkoch nie je skrýť iba krásu, ale aj viera v dobro, lásku, nádej a milosrdenstvo. Som šťastný, že som to všetko mohol objavovať spolu s manželkou, ktorá mi ich pomáhala vidieť a pochopiť,“ hovorí v úvode knihy Karol Kállay.

Miloš Dudáš povedal: „Hoci sa dodnes zachoval len zlomok z pôvodne veľkého počtu drevených kostolov na našom území, predstavujú jednu z najhodnotnejších súčastí stredoeurópskeho kultúrneho dedičstva. Celkovou atmosférou, originálnym konštrukčným riešením, pôvabom a prostou krásou vytvárajú silný a neopakovateľný genius loci, ktorý podnecuje v človeku intenzívne prežívanie vnútorného dialógu s Bohom a zároveň pokoru k dielu svojich predkov.“

Publikáciu Karola Kállaya môžete vyhrať, ak

najneskôr do 15. mája na adresu *Enviromagazín* pošlete lístky s kupónom a odpoveďou na otázku. Meno vyžrebovaného výhercu uverejníme v ďalšom čísle.

CHRÁMY
súťažný kupón

Žaby stoja za záchranu

V dospelosti majú krátke telo, širokú hlavu, kratšie predné a dlhšie zadné, skákové končatiny. Okrem pľúc dýchajú aj kožou, ktorá musí byť neustále vlhká. Vedci ich zaradili do skupiny obojživelníkov. To ale neznamená, že si môžu vybrať, či chcú žiť vo vode alebo na súši, ale to, že časť vývinu jedinca je viazaná na vodné prostredie. V evolúcii takto tvoria veľmi zaujímavú skupinu živočíchov, ktoré predstavujú prechod z vodného na suchozemské prostredie.

Spoločenská hodnota týchto obojživelníkov je nevyčísliteľná

Cesta plná nástrah

Približne v polovici marca, keď stúpne vonkajšia teplota nad 10 stupňov Celzia sa ropuchy bradavičnate, zahrabané v zemi alebo skryté pod kameňmi a listím, prebúdzajú zo zimného spánku. Po niekoľkých mesiacoch chladu sú unavené a hladné, napriek tomu sú odhodlané neprijíť žiadnu potravu, až kým nedôjde k páreniu. Po tom, čo sa vyhrabú a slnko sa skryje za obzor, vyrážajú na každoročnú cestu k vode. Táto, ako to v prírode býva, je plná nástrah a komplikácií, väčšinu z nich pre ne, bohužiaľ, nachystal človek.

Prvou a pravdepodobne aj najväčšou hrozbou je úbytok prirodzených miest, kde môžu naklásať vajíčka. Ropuchy, ale aj ostatné obojživelníky, sú takto často odkázané na jedinú vodnú plochu, ku ktorej musia prejsť aj niekoľko kilometrov. Ich cesta z lesa neraz vedie cez poľnohospodársku pôdu. Rôzne jarné práce ako orba, hnojenie, valcovanie, môžu mnohé z nich nielen spomaliť, ale aj prísť o život. Veľké nebezpečenstvo predstavuje aj vozovka, ktorá križuje ich trasu k vode. Takáto cesta sa nachádza aj blízko obce Moravany nad Váhom pri Piešťanoch, ktorá bráni ropuchám, aby sa dostali bezpečne z dva až tri kilometre vzdialeného lesa do vodnej nádrže Striebornica. Ropuchy, ktoré sú pomalé, nemotorné a na teplej asfaltovej ceste sa dokonca rady zohrievajú, tu často prichádzajú o život. Pamätníci z okolia spomínajú na vozovku pokrytú prejdenými telami. Asi aj preto sa členovia Spolku ochrancov prírody a krajiny v Piešťanoch v roku 1988 rozhodli po prvýkrát postaviť na cca 500 metrovom úseku cesty, kde dochádzalo k najväčším úhynom, zábrany a ropuchy cez cestu poprenášať. Zo stavania zábran a prenosov sa stala tradícia, ktorá pokračuje nepretržite 20 rokov až dodnes.

Hodiny dobrovoľníckej práce

Záchranu obojživelníkov v súčasnosti na Striebornici organizuje občianske združenie Živá planéta v spolupráci so Správou Chránenej krajiny Malé Karpaty, Gymnáziom Pierra de Coubertina Piešťany a Slovenským

skautingom Piešťany. Zábrany sa stavajú začiatkom marca. Ráno sa zídu dobrovoľní ochranári, skauti a študenti gymnázia vyzbrojení rýľmi, železnými roxormi, pol kilometrom špagátu a plastovej fólie, ale aj kancelárskymi zošivačkami, ktoré používajú pri upevňovaní fólie. Na začiatok musia popri celej ceste vykopať 15 centimetrov hlboký žliabok. Do tohto žliabku ďalšia skupina prieběžne vkladá hrubú, plastovú fóliu, ktorú za pomoci roxorov a špagátu upevnia tak, aby stála. Posledný krok spočíva v zahrabaní jarčeka, ktorý vykopal na začiatku, ale v ktorom je už teraz vložená fólia. Dobrovoľníci takto vytvorili prekážku, ktorú ropuchy nedokážu preliezť ani podhrabať. Šikovná tridsaťčlenná skupina dokáže túto prácu urobiť približne za štyri hodiny.

Po postavení fólie sa začína druhá fáza záchran ropúch – pravidelné prenosy. Na Striebornici sa zaužíval systém ranných a večerných prenosov. Ranné prenosy počas vyučovania si obľúbili študenti gymnázia, večerné až nočné prenosy zas skauti. Od minulého roka má široká verejnosť možnosť dozrieť sa viac zo života obojživelníkov a skúsiť si prenos na vlastnej koži s lektorom OZ Živá Planéta. Skupina, ktorá robí prenos, má za úlohu pozbierať do vedierka žaby popri fólii, spočítať samičky, samčekov, spárené jedince a spolu s krátkym popisom počasia tieto

Stavba zábran...

údaje zaznamenať do dotazníka. Potom ich prenásu cez nebezpečnú cestu a vypustia do vodnej nádrže. Niekedy môže nastať problém s rozoznaním samčiek a samičiek ropúch. Samčeky bývajú až o polovicu menšie ako samičky, je ich spravidla oveľa viac, hlasno kuňkajú a potenciálneho soka odtláčajú zadnými nohami. Napriek týmto zaručeným rozlišovacím znakom môže veľký a tichý samček zmiasť aj skúseného „prenášača“. Okrem najčastejšie zastúpenej ropuchy bradavičnatej sa v tejto lokalite vyskytuje aj skokan hnedý, skokan štihlý, skokan rapotavý, skokan krátkonohý a skokan zelený. Preto môžu „prenášači“ nájsť pred fóliou aj iný druh žiab ako ropuchu bradavičnatú. Nestáva sa to však často, pretože ťah skokanov sa začína skôr, teda pred postavením fólie a pre väčšinu skokanov nie je problém 40 cm vysokú prekážku preskočiť.

Ťah ropúch, a teda aj dĺžka prenosov, závisí hlavne od počasia, obyčajne to býva 3 až 6 týždňov. Pri priaznivom

vlhkom a teplom počasí trvá hlavný ťah 3 až 4 dni. Celý proces sa predlžuje, ak počas ťahu nastane ochladenie pod desať stupňov Celzia. Ropuchy sú studenokrvné živočíchy, čo znamená, že nedokážu regulovať teplotu svojho tela tak, ako vtáky alebo cicavce. Pri ochladení sa zahrabávajú do zeme, kde prečkajú nepriaznivé podmienky, a až po zvýšení teploty pokračujú vo svojej ceste k vode.

Posledná komplikácia

Poslednou komplikáciou na ich ceste k založeniu novej generácie je samotná vodná plocha, najmä, ak je spravovaná človekom. V umelo zarybnovaných plochách sa veľká časť žubrienok stáva potravou rýb. Pri veľkom kolísaní hladiny sa vajíčka často dostávajú na breh, kde vysychajú, a pri prílišnej údržbe, hlavne pri odstraňovaní vegetácie, žaby strácajú potrebnú oporu na prichytenie vajíčok. Samičky si samičky vyhľadávajú väčšinou už počas cesty a prichytávajú sa na ne. Samičky ich takto donesú na svojom chrbte až do vody. Krátko po prvom ponorení začne samička vypúšťať z kloaky vajíčka, ktoré samček oplodňuje. Vajíčka ropúch vyzerajú ako malé čierne guľičky, ktoré sú ochranou slizovou vrstvou spojené do retiazky. Takáto retiazka môže obsahovať 2 000 až 5 000 vajíčok. Dospelé jedince sa po dvoch až troch týždňoch vracajú späť do lesa, kde zostávajú až do ďalšej jari. Z vajíčok sa za približne dva týždne vyliahnú žubrienky, z ktorých sa v procese metamorfózy vyvíjajú žaby. Malé žabky opúšťajú vodu po troch až piatich mesiacoch a odchádzajú do lesa tak, ako ich rodičia. Ropuchy patria medzi dlhoveké živočíchy a v zajatí sa niektoré jedince dožívajú aj tridsať rokov.

Počet týchto obojživelníkov každoročne klesá

Napriek snahe o záchranu ropúch sa ich počty v lokalite Striebornica od prvých prenosov neustále znižujú. Kým v 80. rokoch bolo ročne prenesených okolo 10 000 jedincov, v súčasnosti je to okolo 1 000 kusov. Napriek rôznym snahám sa nepodarilo túto klesajúcu tendenciu zastaviť, ani zistiť jej konkrétne príčiny. V prípade žiab a obojživelníkov existuje mnoho riešení na ich ochranu, od vybudovania trvalých podchodov pod cestou, cez rozumnejší poľnohospodársky manažment a manažment vodných plôch až po znovunavývanie prirodzených biotopov. Žiadne z týchto riešení však nebude trvalé, kým si neuvedomíme, že nie príroda je závislá od našej pomoci, ale my, ako jej súčasť, sme závislí od nej a jej poškodzovaním poškodujeme v konečnom dôsledku sami seba.

Aurel Rusnák, OZ Živá planéta, Piešťany

Foto: autor

Vedierko – dôležitý pomocník pri prenose týchto živočíchov do „bezpečia“

Pripomeňme si Medzinárodný deň biologickej diverzity

Dohovor o biologickej diverzite je jedným z najdôležitejších dohovorov v oblasti životného prostredia. Zároveň je aj zastrešujúcim dohovorom, pretože sa zaoberá všetkými zložkami životného prostredia, vrátane sociálnych a ekonomických aspektov nášho života. Bol prijatý 22. mája 1992. Pod záštitou tohto dohovoru bol v decembri 2000 Organizáciou spojených národov vyhlásený Medzinárodný deň biologickej diverzity, ktorého cieľom je zvýšiť úroveň pochopenia a zároveň aj povedomia širokej verejnosti o biodiverzite ako takej. Každý rok od roku 2002 je venovaný inej téme: Biodiverzita lesov (2002), Biodiverzita a zmiernenie chudoby – výzvy pre trvalo udržateľný rozvoj (2003), Biodiverzita: Potraviny, voda a zdravie pre všetkých (2004), Biodiverzita: Poistenie života v našom meniacom sa svete (2005), Ochrana biodiverzity na súši (2006), Biodiverzita a klimatické zmeny (2007) a Biodiverzita a poľnohospodárstvo (2008).

Medzinárodný deň biologickej diverzity v 2009 je venovaný téme – **Invázne nepôvodné druhy**, ktoré predstavujú jedno z najväčších ohrození biodiverzity, ekologickej a ekonomickej prosperity spoločnosti a v neposlednom rade aj celej našej planéty. Všetkým zmluvným stranám dohovoru, medzi ktoré patrí aj Slovensko, ako aj všetkým tým, ktorí sa otázkou invázných nepôvodných druhov zaobera-

Invázny druh – kopytko prírastené (*Dreissena polymorpha*), foto: Tomáš Kizek

jú, poskytujte táto téma príležitosť zlepšiť informovanosť širokej verejnosti o tomto probléme a takisto vo zvýšenej miere podniknúť konkrétne kroky, ktoré by viedli k jeho riešeniu.

Čo sú to invázne nepôvodné druhy a prečo sú s nimi problémy?

Za invázne nepôvodné druhy považujeme rastliny, zvieratá, patogény a iné organizmy, ktoré nie sú prirodzené v ekosystéme, a ktoré môžu spôsobovať ekonomické a environmentálne škody alebo nepriaznivo ovplyvňovať ľudské zdravie. Obzvlášť majú nepriaznivý dopad na biodiverzitu, zahŕňajúc elimináciu prirodzene sa vyskytujúcich druhov, a to prostredníctvom súťaživosti, predácie alebo prenosu patogénov a ničenia lokálnych ekosystémov a ich funkcií.

Invázne nepôvodné druhy, introdukované a/alebo rozšírené mimo ich prirodzené biotopy ovplyvňujú prirodzenú biodiverzitu a takmer každý typ ekosystému na Zemi a sú jedným z najväčších ohrození biodiverzity. Od 17. storočia invázne nepôvodné druhy prispeli takmer k 40 % všetkých vymiznutí živočíchov, u ktorých je známa príčina. Problém pokračuje tak, že na celom svete rastú náklady

v oblasti sociálno-ekonomickej, zdravotnickej i životného prostredia. Invázne nepôvodné druhy prehlbujú chudobu a ohrozujú rozvoj z dôvodu ich nepriaznivých dopadov na poľnohospodárstvo, lesníctvo, rybárstvo a prírodné systémy, ktoré sú dôležitým základom pre živobytie ľudí v rozvojových krajinách. Klimatické zmeny, znečistenie, úbytok biotopov a človekom vyvolávané rušivé aktivity tieto škody ešte zhoršujú.

Prečo sa šíria a aký je dopad ich šírenia?

Výsledkom globalizácie je veľký nárast obchodu, dopravy, cestovania, turizmu a všetky tieto aktivity môžu uľahčiť zavlečenie a rozširovanie druhov, ktoré nie sú pôvodné na tom ktorom území. Ak je nový biotop dostatočne podobný prirodzenému biotopu druhu, môže tento prežiť a reprodukovať sa. Aby sa druh stal inváznym, musí sa úspešne zbaviť konkurencie prirodzene sa vyskytujúcich organizmov, pokiaľ ide o potravu a biotop, rozšíriť sa vo svojom novom prostredí, musí vzrásť jeho populácia a musí narušiť ekosystémy vo svojom novom areáli výskytu.

Väčšina krajín sa s nasadením púšťa do riešenia zložitého a na financie náročného problému invázných druhov. Napríklad každoročné environmentálne straty spôsobené dovozom domácich zvieracích miláčikov do USA, Británie, Austrálie, Juhoafrickej republiky, Indie a Brazílie možno vyčíslíť sumou viac ako 100 miliárd amerických dolárov. Pomenovanie a riešenie problému nepôvodných invázných druhov je veľmi naliehavé, pretože ohrozenie nimi rastie do dňa na deň a ekonomické a environmentálne dopady sú vážne.

Ako príklady invázných nepôvodných druhov, ktoré spôsobujú problémy alebo sú potenciálnym problémom vo svete, môžeme uviesť tieto druhy:

- **kopytko prírastené (*Dreissena polymorpha*)**, druh prirodzený v Kaspickom a Čiernom mori, ktorý ovplyvňuje rybolov, diverzitu mäkkýšov, výrobu elektrickej energie na Veľkých kanadských jazerách v Severnej Amerike a v povodí rieky Mississippi;
- **eichhornia nafúknutá (*Eichhornia crassipes*)** prirodzene sa vyskytujúca v povodí rieky Amazon sa šíri do tropických oblastí celého sveta, do viac než 50 krajín na piatich kontinentoch. Eichhornia blokuje vodné cesty, ničí prirodzený život v akvatickom prostredí a živobytie miestnych ľudí a vytvára ideálne podmienky pre choroby a ich prenášačov;
- **potkan čierny (tmavý) (*Rattus rattus*)** spôsobuje vyhynutie a katastrofálny pokles prirodzene sa vyskytujúcich vtákov na ostrovoch a rozširuje sa po celom svete;
- **nové smrteľné mikroorganizmy** ako napr. vírus vtáčej chrípky A (H5N1).

Jedným z možných riešení tohto problému je preven-

cia, ktorá je najlacnejšou a najefektívnejšou metódou proti inváznym nepôvodným druhom. Zastavenie vytvárania potenciálne invázných druhov je na prvom mieste, čo sa týka ochrany. Vlády jednotlivých krajín usmerňujú colné kontroly, kontrolujú lodnú prepravu, riadia hodnotenie rizík a stanovujú karanténne nariadenia, snažiac sa tak o čo najmenší prienik invázných druhov. Aj napriek tomu sú celková kontrola a kapacity na analýzu rizík obvykle nedostatočné.

Takisto je dôležité vytvoriť ekonomické nástroje a stimuly na prevenciu introdukcie a vychovávať širokú verejnosť

a zvyšovať povedomie tak, aby mohli byť vypracované usmernenia s podrobnými informáciami o tom, ako obmedziť introdukciiu a šírenie týchto druhov. Invázne druhy sú globálnou otázkou, ktorá si vyžaduje spoluprácu medzi vládami, jednotlivými ekonomickými odvetvami a mimovládnyimi a medzinárodnými organizáciami. Veľkú úlohu musia zohrať tiež jednotlivci vrátane zákonodarcov, spotrebiteľov, záhradníkov, pestovateľov, vlastníkov pozemkov, pedagógov, mládeže a rekreantov.

Dohovor o biologickej diverzite a jeho členovia (v súčasnosti 191 zmluvných strán) zastávajú názor,

že vyvstala neodkladná potreba jednoznačne poukázať na dôsledky rozšírenia a pôsobenia invázných nepôvodných druhov. Článok 8(h) dohovoru vyhlasuje, že „Každá zmluvná strana, do takej miery, ako bude možné a vhodné, zabráni introdukcii, bude kontrolovať nepôvodné druhy, alebo vyhubí tie, ktoré ohrozujú ekosystémy, stanovišťa alebo druhy.“ Dohovor stanovuje globálne priority, usmernenia, zhromažďuje informácie a pomáha koordinovať medzinárodné aktivity týkajúce sa invázných nepôvodných druhov.

Dohovor prijal usmerenie o prevencii, introdukcii a zmiernení dopadov nepôvodných druhov, ktoré ohrozujú ekosystémy, biotopy alebo druhy, ktoré je prístupné na webovej stránke dohovoru (Decision VI/23 - <http://www.cbd.int/decisions/view.shtml?id=7197>). Webová stránka tiež poskytuje ďalšie informácie o invázných druhoch (<http://www.cbd.int/invasive/>) a príslušné rozhodnutia (<http://www.cbd.int/invasive/cop-decisions.shtml>) Konferencie zmluvných strán Dohovoru o biologickej diverzite.

Prvým krokom, ako môže jednotliviec, či organizácia začať riešiť tento vážny problém, je zviditeľnenie témy invázných nepôvodných druhov. Oslava Medzinárodného dňa biodiverzity je jedinečnou príležitosťou na zvýšenie povedomia verejnosti a zviditeľnenie práce jednotlivcov i organizácií zameranej na prevenciu a riešenie tohto problému.

Viac informácií nájdete na: <http://www.cbd.int/idb/>, <http://www.cbd.int/idb/2009/>, <http://www.sopsr.sk/index.php?page=cinnost&sci=6a1>

Ing. Michaela Mrázová
ŠOP SR, odbor medzinárodnej spolupráce, Banská Bystrica

Historické základy environmentalizmu a environmentálneho práva (XXXI.)

„Nič nemôže v pamäti ľudí bojovať proti smrti lepšie než život stromu.“

(Nositeľ Nobelovej ceny Maurice Maeterlinck, 1862-1949)

Niektoré druhy rastlín, najmä stromov, stali sa vo viacerých krajinách symbolom ich osobitosti, života a národnej hrdosti, nezriedka znázornených aj v ich štátnych znakoch a na zástavách. Takto zobrazil napríklad Libanon mohutný pyramidálny céder libanónsky (*Cedrus libani*), ktorý fažili za účelom zhotovovania lodí, nábytku, brán palácov a honosných truhliel už staroveké Egypťania, o čom sa dozvedáme z najstaršej písomnej zmienky o dovoze „dreva aš“ na 40 lodiach z foinického Byblosu počas vládnutia faraóna Snofrua (2613 –

Znak Libanonu - céder

2589 prnl.), uvedenej na tzv. Palermskom kameni – dioritovej stéle (z čias 5. dynastie). Barbados prezentuje rozložitý endemický figovník barbadoský (*Ficus barbata*), Senegal fľaškovitý baobab dľaňovitý (*Adansonia digitata*) nad riekou Senegal, Peru chinínovník lekársky (*Cinchona officinalis*), Rovníkovú Guineu mahagónovec úžitkový (*Entandrophragma utile*), citrónovník kurakajský (*Citrus curassariensis*), ostrov Norfolk araukária šitihla (*Araukaria heterophylla*), Seychely lodoicea sečelská (*Lodoicea maldivica sechellarum*) s najväčšími tzv. Šalamúnovými orechmi na svete (50 cm, 17 kg). Mnohé štáty využívajú ako symbol palmu, napríklad kokosovník obyčajný - palmu kokosovú (*Cocos nucifera*) Mikronézia, Maledívy, Benin, Dominika a, samozrejme, Kokosové ostrovy dokonca ako štítonosiča; datľovník obyčajný - palmu datľovú (*Phoenix dactylifera*) Maurítánia a Saudská Arábia, olejnicu pravú - palmu olejovú (*Elaeis oleifera*) Sierra Leone, palmu kráľovskú (*Roystonea regia*) Kuba a Surinam. Pozadie znaku Madagaskaru tvorí obrovský vejár strelčicovej ravenaly madagaskarskej - palmy pútnikov (*Ravenala madagascarensis*) nad poľami. Palmy predstavujú štítonosičov v znaku Pobrežia Slonoviny, Republiky Svätý Tomáš a Princov ostrov, a sú znázornené aj v emblémoch Libérie, Kataru, Guamu, Haiti a na južnom Slovensku v erbe mesta Filakova. Ako symbol mierumilovnosti, víťazstva a užitočnosti ich niekde znázorňujú len listy – ratolesť, nezriedka spolu s vetvičkou olivy európskej (*Olea europaea*), napríklad v znaku Malty a Paraguaya. Olivová ratolesť je v znaku Izraela okolo sedemramenného

Znak Saudskej Arábie - datľovník

svietnika (menorah), zapáľovaného počas sviatku chanuka (od roku 165 prnl.), ale aj Cypru, kde ju v zobáku drží letiaca holubica. V Grécku sa tradične uplatňuje Apolónov vavrín bobkový (*Laurus nobilis*), ktorý zahrnuli spolu s olivovou ratolesťou do znaku Uruguaya a s dubovou ratolesťou do znaku Talianska a San Marína.

Samotná dubová ratolesť tvorí obrubu znakov Estónska a Baskicka, spolu s vavrínovou vetvičkou Francúzska a Mexika; brezová Chakaska, rododendróvová Karačajska-Čerkeska. Tri dubové listy tvoria obsah erbu Novej Dubnice, päť žaludov emblému Dubnice nad Váhom; konáriky brezy znaku Brezovej pod Bradlom a lipy Lipovian. Niekoľko krajín znázornilo vo svojich znakoch aj rôzne typické nestromové rastliny, napríklad Namíbia veličiu podivnú (*Welwitschia mirabilis*), Guayana amazonskú viktoriu kráľovskú (*Victoria regia*), Bangladéš štylizované leknó modrasté (*Nymphaea nouchali*). Nový Zéland si vybral pôsobivú stromovú papraď ponga – cyateu striebrištiu (*Cyathea dealbata*), V znakoch niektorých štátov a regiónov sa objavujú len kvety, napríklad Nigérie kostus nádherný (*Costus spectabilis*), Južnej Kórey kvet štylizovaného ibišteka sýrskeho (*Hibiscus syriacus*), Hongkongu bauhinie Blakeovej (*Bauhinia blakeana* ako hybridu *B. variegata* + *B. purpurea*), ostrova Mayotte kananky voňavej (*Cananga odorata*) zvanej

900-ročné ginkgo dvojľaločné v severokórejskom Kesongu

ylang-ylang (po stranách s koníkmi morskými ako štítonosičmi). Do emblému Kanady, ktorej symbolom sa stal list javora cukrodarného (*Acer saccharophorum/saccharum*), premietať sa ukážky všetkých štyroch európskych zakladateľských národov – „francúzskej ľalie/fleur-de-lis“ (kosatec žltý/*Iris pseudacorus*, ktorý štylizovane prezentuje tiež provinciu Quebec, mestá Florencia a Wiesbaden, ale aj skautov), anglickej ruže, škótskeho ostropsa obyčajného (*Onopordum acanthium*) a írského trojlístka dateliny. V mnohých krajinách zobrazili vo svojich znakoch už len dominujúce hospodárske rastliny, resp. ich plody, napríklad kakaovník/*Theobroma* (Ghana), ananás/*Ananas* (Jamajka, Kajmanské ostrovy), podzemnicu olejnú/*Arachis hypogaea* (Gambia), banánovník/*Musa* (Dominika), bavlník/*Gossypium* (Barbados – endemit

G. barbadense, Tadžikistan, Turkménsko, Uzbekistan, Kirgizsko, Tanzánia, Uganda), kávovník/*Coffea* (Angola, Keňa, Kuba, Brazília, Uganda, Tanzánia), citrónovník pomarančový - pomarančovník/*Citrus sinensis* (Oranžsko), cukrovú trstinu/*Saccharum officinarum* (Maurícius, Fidži, Mozambik), agávu sisalovú - sisal/*Agave sisalana* (Turks a Caikos), ryžu/*Oryza* (Vietnam, Guinea, Laos), pšenicu/*Triticum* (Uzbekistan, Zimbabwe, Bielorusko), proso/*Panicum* (Mauretánia, Niger), kukuricu/*Zea* (Zimbabwe, Mozambik), jutu/*Corchorus* (Pakistan), čajovník/*Thea* (Pakistan), ľan siaty/*Linum usitatissimum* (Bielorusko). Okrem poľnohospodárskych zmien environmentu sa do niektorých znakov premietať aj exploatačné aktivity, napríklad ťažba dreva v Belize (mahagónovníka veľkolistého/*Swietenia macrophylla*) aj s loďou vyzáajúcou mahagón do Európy, ťažba zlata v Ghane, ťažba fosfátov na Nauru a ťažba iných nerastných surovín (Honduras). Už tradične sa vo viacerých krajinách ustálili, dokonca uzákonnili ako národné (štátne) symboly niektoré kvety, ale aj druhy stromov, i keď nie všetky znázornili v ich znakoch. Väčšina z nich vyniká estetickým vzhľadom, farebnosťou alebo veľkosťou, prípadne zvláštnym tvarom (napríklad fľaškovitým kmeňom) alebo zriedkavým až endemickým výskytom, prípadne sa viaže k historickým udalostiam, štátnemu náboženstvu alebo k folklóru. Kým pre Slovákov je tradičným neoficiálnym (neuzákoneným) národným symbolom lipa malolistá (*Tilia cordata*), pre Nemcov, Estóncov, Walesanov a Írov dub zimný (*Quercus petraea*), pre Dánov buk lesný (*Fagus sylvatica*), pre Grékov a Talianov oliva európska (*Olea europaea*) spolu s vavrínom bobkovým (*Laurus nobilis*). Olivová ratolesť sa dokonca stala všeobecne symbolom mieru a vavrínový veniec symbolom víťazstva. Vo Finsku sa stala národným stromom breza previsnutá (*Betula pendula*), ktorá spolu prevažne s brezou plstnatou (*Betula pubescens*) tvoria aj symbolické stromy Rusov. V Poľsku ide o vrbu babylónsku (*Salix babylonica*), v Srbsku o smrek omorikový (*Picea omorica*), v Škótsku o borovicu lesnú – sosnu (*Pinus sylvestris*), v Portugalsku o dub korkový (*Quercus suber*), na Cypre o dub jelšovolistý (*Quercus alnifolia*), v Arménsku o slivku čerešňoplodú – myrobalán (*Prunus cerasifera*), v Japonsku o čerešňu japonskú – sakuru (*Cerasus japonica*), v Kórei a Číne o reliktné ginkgo dvojľaločné (*Ginkgo biloba*), prípadne kvitnúcu slivku čínsku (*Prunus mei*), v Pakistane o mandľu obyčajnú (*Amygdalus communis*) a s prechodom do vysokohorského prostredia o céder himalájský (*Cedrus deodara*), v Bhutáne o cyprus

Znak Senegalu - baobab

Erb mesta Filakova

kašmírsky (*Cupressus cashmeriana*), v Myanmare o santalovec indický – paduak (*Pterocarpus indicus*), ktorý sa stal so sambakom – jazmínom sambakovým (*Jasminum sambac*) aj národnou drevinou Filipín (sambak osobitne v Indonézii). V Malajzii tento druh nahrádza ibišteľ čínsky (*Hibiscus rosa-chinensis*), v sultanáte Brunej diélnia polokrovitá – simpór (*Dillenia suffruticosa*), v Kambodži z ánonovitých rumdul (*Mitrella mesnyi*), resp. na hranici s thajskou provinciou Sisaket melodorum krovitý – diablov strom (*Melodorum fruticosum*). V Indii a Bangladéši sa podľa budhistických a hinduistických tradícií stal národným stromom banyán – figovník bengálsky (*Ficus bengalensis*), ktorého hlavný kmeň dosahuje obvod až 10 m a výšku 50 m. Tento dopĺňa chlebovník rôznolistý – jackfruit (*Artocarpus heterophyllus*). V Guatemale už oddávna Mayovia považovali za posvätný strom vlnovec päťtyčinkový (*Ceiba pentandra*) a za národný kvet líkastu čistú (*Lycaste virginalis*). V Belize ide o spomenutý mahagónovník veľkolistý (*Swietenia macrophylla*) spolu s čiernou orchideou (*Encyclia cochleata*), v Dominikánskej republike o mahagónovník pravý – caoba (*Swietenia mahagoni*), v Paname o lajnovcec bezlupienkový (*Sterculia apetula*), v Brazílii o brazílske drevo – cezalpiňu ježatú (*Cesalpinia echinata*) spolu s palmou kráľovskou venezuelskou (*Roystonea oleracea/venezuelana*), i keď na viacerých miestach tu uctieujú a využívajú heveu

Ravenala madagaskarská – palma pútnikova

madagascariensis), Juhoafrickú republiku nohovec širokolistý (*Podocarpus latifolius*), Tanzániu dalbergia čiernodrevá – mpingo (*Dalbergia melanoxylon*) využívaná v drevorezbárstve, Austráliu akácia hustokvetá (*Acacia pycnantha*), ktorú v poslednej dobe dopĺňa jeden z najstarších stromov na svete „živá skamenelina“ staršia ako 200 mil. rokov – až 40 m vysoká druhohorná volemia vznešená (*Wollemia nobilis*), objavená iba 10. septembra 1994 Davidom Noblem v Novom Južnom Walese asi 150 km severozápadne od Sydney v Blue Mountains (dnes v NP Wollemi). Na Novom Zélande sa takto prístupuje k 50 m vysokej araukárii kauri – damarovníku južnému (*Agathis australis*), ktorý rástol pôvodne na 1,2 mil. ha (dnes 140 ha). Novozélandským štátnym kvetom sa stali sofora drobnolistá – kowhai (*Sophora microphylla*), resp. sofora štvorkrídla (*S. tetraptera*). Každý štát USA a každá provincia Kanady majú svoj „štátny strom“ i „štátny kvet“. Medzi „štátnymi stromami“ nechýba sekvojovec mamutí (*Sequoiadendron giganteum*) v Kalifornii, duglaska tisolistá (*Tsuga menziesii*) v Oregone, jedľovec rôznolistý (*Pseudotsuga heterophylla*) vo Washingtone, jedľovec kanadský (*Tsuga canadensis*) v Pensylvánii, tuja riasnatá (*Thuja plicata*) v Britskej Kolumbii, borovica hladká – vejmutovka (*Pinus strobus*) v Maine, Michigane a Ontariu, borovica oriešková (*P. monophylla*) v Nevade, borovica ťažká (*P. ponderosa*) v

Dryádka osemľupienková – kvet Islandu

parakaučukovú (*Hevea brasiliensis*). Národnými drevinami sa stali: v Kolumbii najvyššia palma na svete (60 m) – voskovník quindijský (*Ceroxylon quindiuense*), v Chile araukária andská (*Araucaria araucana*), v Peru a Bolívii posvätný kvet inkov – kantuta krušpánolistá (*Cantua buxifolia*) spolu so strelčiovitou helikóniou zobákovitou – patujú (*Heliconia rostrata*), na Jamajke guajak posvätný (*Guaiacum sanctum*), na Antigue a Barbude kombretovitý „čierny olivovník“ – bucida rohatá (*Bucida buceras*) a agáva karatto (*Agave karatto*), v Chile zvonovitá lapagéria červená – copihue (*Lapageria rosea*), v Dominike „karibské drevo“ sapanovitá sabinea kýlovitá (*Sabinea carinalis*). Pre pôsobivú farebnosť kvetov sa v Uruguayi národnou rastlinou stal koralník hrebenitý – ceibo (*Erythraea crista-galli*) so žltokvetým – peltoforom pochýbnym (*Peltophorum dubium*); tiež v Argentine, kde ceibo dopĺňa jakaranda mimozolistá (*Jacaranda mimosifolia*). Republiku Sv. Krištof a Nevis a americké Mariánske ostrovy reprezentuje tzv. horiaci strom – flamboyant – červenokvetá cezalpiňová poinciana kráľovská (*Delonix regia*), Trinidad a Tobago marenovitá varševicia šarlátová (*Warszewiczia coccinea*), Mexiko Montezumov tisovec pichľavý – ahuehuete (*Taxodium mucronatum*), Madagaskar mohutný baobab madagaskarský (*Adansonia*

Papyrusový motív hlavíc stĺpov v Luxore

Montane, borovica červená (*P. resinosa*) v Minnesote, borovica podhorská (*P. monticola*) v Idahu, borovica kadidlová (*P. taeda*) v Arkansase, borovica močiarna (*P. palustris*) v Alabame, borovica sladká (*P. edulis*) v Novom Mexiku, borovica stočená (*P. contorta*) v Alberte, smrek pichľavý (*Picea pungens*) v Utahu a Colorade, smrek čierny (*P. mariana*) v Newfoundlande, smrek biely (*P. glauca*) v Južnej Dakote a Manitobe, smrek sitkanský (*P. sitchensis*) v Aljaške, jedľa balzamová (*Abies balsamea*) v Novom Brunswicku, jedľa plstnatoplodá (*Abies lasiocarpa*) v Yukone, smrekovec americký (*Larix laricina*) v Severozápadnom teritóriu, tisovec dvojradový (*Taxodium distichum*) v Louisiane, ľaliovník tulipánokvetý (*Liriodendron tulipifera*) v Indiane, Kentucky a Tennessee, dub virginický (*Quercus virginiana*) v Georgii, dub šarlátový (*Q. coccinea*) vo Federálnom distrikte Kolumbia, dub veľkoplodý (*Q. macrocarpa*) v Iowe, dub biely (*Q. alba*) v Marylande, Illinois a Connecticute, dub červený (*Q. rubra*) v New Jersey a na Ostrove princa Edwarda, topol' deltolistý (*Populus deltoides*) v Nebraske, Kansase a Wyomingu, brest americký (*Ulmus americana*) v Massachusetts a Severnej Dakote, cezmina tmavá (*Ilex opaca*) v Delaware, parkinzónia floridská (*Parkinsonia florida*) v Arizone, hikoríja pekanová (*Carya illinoensis*) v Texase, javor červený (*Acer rubrum*) v Rhode Island, javor cukrodarný (*Acer saccharophorum*) v Západnej

Plesnivec alpský – kvet Rakúska a Švajčiarska

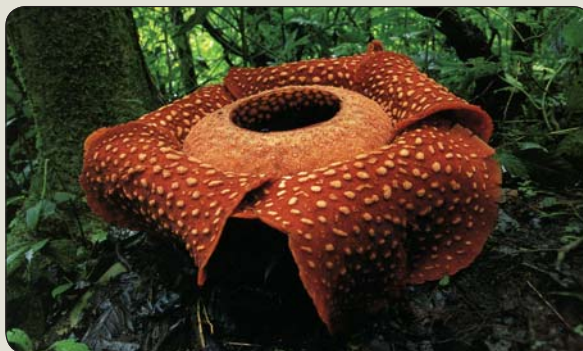
Virgínii, New Yorku a Vermonte, judášovec kanadský (*Cercis canadensis*) v Oklahome, breza papierová (*Betula papyrifera*) v New Hampshire a Saskatchewan, breza alleghanská (*Betula alleghaniensis*) v provincii Quebec, sabal menší (*Sabal palmetto*) na Floride a v Južnej Karolíne, pagaštan holý (*Aesculus glabra*) v Ohiu, magnólia veľkokvetá (*Magnolia grandiflora*) v Mississipi, svičkovec molucký – kamisi (*Aleurites moluccana*) na Havajských ostrovoch spolu s banyánom, vlnovec päťtyčinkový (*Ceiba pentandra*) na Portoriku. V Austrálskom zväze sa štátnymi rastlinami stali: v ACT modrá zvoncová wahlenbergia kráľovská (*Wahlenbergia gloriosa*), Novom Južnom Walese telopea prenádherná (*Telopea speciosissima*), Queenslande orchidea dendrobium lišajovitá (*Dendrobium phalaenopsis*), Južnej Austrálii svainsóna pekná (*Swainsona formosa*), Viktórii pavresovec vliáčny (*Epacris impressa*), Západnej Austrálii endemická kenguria labka červenozelená (*Anigozanthos manglesii*), Tasmánii eukalyptus guľatoplodý (*Eucalyptus globulus*) a v Severnom teritóriu „púštna ruža“ – bavlník (*Gossypium sturtianum*). V niektorých amerických štátoch sa ich „štátnymi kvetmi“ stali kvety drevín, napríklad na Floride citrónovníka pomarančového – pomarančovníka (*Citrus sinensis*), v Delaware broskyne obyčajnej

(*Persica vulgaris*), v Louisiane magnólie veľkokvetej (*Magnolia grandiflora*), v Missouri hlohu mäkkého (*Crataegus mollis*), v New Hampshire orgovánu obyčajného (*Syringa vulgaris*), v Južnej Karolíne jazmínovca vďyzeleného (*Gelsemium sempervirens*), vo Virgínii drieňa floridského (*Cornus florida*), v Britskej Kolumbii drieňa Nuttallova (*C. nuttallii*), vo Washingtone rododendronu veľkolistého (*Rhododendron macrophyllum*) a v Západnej Virgínii rododendrona najväčšieho (*R. maximum*). Viaceré regióny si zvolili za svoj symbol voľne rastúce ruže/*Rosa* (Severná Dakota prériovú/*R. arkansana*, Georgia čerokézsku/*R. laevigata*, Iowa divú/*R. pratincola*, Alberta ihlovitú/*R. acicularis*), fialky/*Viola* (Rhode Island - dlaňovitá/*V. palmata*, New Jersey - kôpkovitá/*V. sororia*, Wisconsin - motýľovitá/*V. papilionacea*), kosatec/*Iris* (Tennessee - klincovitý/*I. passiflora*, Maine - nebovomodrý/*I. giganticaerulea*), ďatelínu lúčnu/*Trifolium pratense* (Vermont), cínii pôvabnú/*Zinnia elegans* a pivonku bielokvetú/*Paeonia lactiflora* (Indiana), trojlist veľkokvetý/*Trillium grandiflorum* (Ontario, Ohio), poniklec otvorený/*Pulsatilla patens* (Manitoba), poniklec zachlpený/*Pulsatilla hirsutissima* (Južná Dakota), lupínu mäsitú/*Lupinus subcarneus* (Texas), kalmiu širokolistú/*Kalmia latifolia* (Connecticut), mahóniu ostrolistú/*Mahonia aquifolium* (Oregon), foradendron bieloplodý/*Phoradendron leucarpum* (Oklahoma), ranostaj pestrý/*Coronilla varia* (Pensylvánia), črievičník kráľovský/*Cypripedium reginae* (Minnesota, Ostrov Princa Edwarda), orlíček modrý/*Aquilegia coerulea* (Colorado), nezábudku alpinsku/*Myosotis alpestris* (Aljaška), slncovku kalifornskú/*Eschscholtzia californica* (Kalifornia), pajazmín oranžový/*Philadelphus lewisii* (Idaho), epigéu plazivú/*Epigaea repens* (Massachusetts, Nova Scotia), rudbekiu chlpatú/*Rudbeckia hirta* (Maryland), leviziu trvácú/*Lewisia rediviva* (Montana), palinu trojzubkovú/*Artemisia tridentata* (Nevada), ľaliu prériovú/*Lilium philadelphicum* (Saskatchewan), vrbovku úzkolistú/*Epilobium angustifolium* (Yukon), biely kalochortus Nuttallova - sego/*Calochortus nuttallii* (Utah), dryádku osemľupienkovú/*Dryas octopetala*

Protea artičoková - štátny kvet Juhoafrickej republiky

(Severozápadné teritórium), ktorú vyhlásili aj za národný kvet Islandu. Obdobne margarétu bielu/*Leucanthemum vulgare* okrem Severnej Karolíny tiež v Lotyšsku. K exotickjším „štátnym rastlinám“ patria kaktusovec obrovský - saguaro (*Carnegiea gigantea*) v Arizone, kvitnúca juka sivá (*Yucca glauca*) v Novom Mexiku, ibištek havajský (*Hibiscus brackenridgei*) na Havaji, indiánsky „prériový oheň“ - červená kastileja ľanolistá (*Castilleja linariifolia*) vo Wyomingu, mäsožravá saracénia purpurová (*Sarracenia purpurea*) na Newfoundland. Kým zlatobyľ kanadskú (*Solidago canadensis*) si vybrali za štátny kvet Kentucky a zlatobyľ obrovskú (*Solidago gigantea*) Nebrasky, na Slovensku ide o nežiaduce invázne rastliny. Slnečnica ročná (*Helianthus annuus*) sa stala kvetom Kansasu, ale aj časti Číny, Ruska a Ukrajiny, kde za národnú rastlinu považujú aj kalínu/*Viburnum*; v Rusku rumanček kamilkový (*Matricaria recutita*) a v Číne všehoj ázijský - žeňšen (*Panax ginseng*), chryzantémovku/*Chrysanthemum*, pi-

Rafležia Arnoldova - štátny kvet Sarawaku

vonku polokrovitú (*Paeonia suffruticosa*), v Srbsku pivonku trojlistú - bozur (*Paeonia triternata*). Národným kvetom Rakúska a Švajčiarska sa stal už dávno plesniviec alpský - Edelweis (*Leontopodium alpinum*), Iránu a Holandska tulipán (*Tulipa*), Iraku, Rumunska a Bulharska ruža (*Rosa*), Slovinska, Španielska a Portugalska klinček (*Dianthus*), ale tiež hortenzia kalinolistá (*Hydrangea macrophylla*) a levandula úzkolistá, resp. širokolistá (*Lavandula angustifolia/latifolia*), Taiwanu kokarda rozkošná (*Gaillardia pulchella*), Cypru cyklámen cyperský (*Cyclamen cypricum*), Izraelu cyklámen perzský - rakefet (*Cyclamen persicum*), Mexika georgína cisárska (*Dahlia imperialis*), Indie a Vietnamu lotos indický (*Nelumbo nucifera*), Srí Lanky leknó hviezdovité (*Nymphaea stellata*) spolu s nagasom - mezuou nagasovou (*Mesua ferrea*), Egypta leknó egyptské/lotosové (*Nymphaea lotus*). V Egypte už od staroveku významnú úlohu vo vývoji zohral šachor papyrusový (*Cyperus papyrus*), ktorého podobu využívali aj pri architektúre stĺpov a vo výtvarnom umení (napr. v Luxore) tak, ako v Grécku pri ozdobe hlavic korintských stĺpov akant trnitý (*Acanthus spinosus*), resp. akant mäkký (*Acanthus mollis*). Za národný kvet sa uznáva v Etiópii kornúťovka africká/kala etiópska (*Zantedeschia aethiopica*), Zimbabwe glorióza korunkatá (*Gloriosa rothschildiana*), Južnej Afrike protea artičoková (*Protea cynaroides*), Laose krásňolist žilkovaný (*Calophyllum inophyllum*), Nikarague pluméria červená (*Plumeria rubra*), Paraguayi, Venezuele a Brazílii trubače (*Tabebuia impetiginosa*, *T. chrysantha*, *T. alba*, *Tecoma chrysostricha*), Thajsku

Korunkovka strakatá - kvet švédskeho Upplandu

kasia rúrkovitá (*Cassia fistula*), Bhutáne modrý pamak veľkokvetý (*Meconopsis grandis*), Kuvajte astrovitý ar-faj (*Rhanterium epaposum*), Švédsku linnéovka severná (*Linnaea borealis*), Nórsku vres obyčajný (*Calluna vulgaris*) a lomikameň melinát (*Saxifraga paniculata/cotyledon*), Finsku konvalinka voňavá (*Convallaria majalis*), Macedónsku, Belgicku, Poľsku a Albánsku mak vlčí (*Papaver rhoeas*), Česku dúška materiná (*Thymus serpyllum*), Bosne ľalia bosnianska (*Lilium bosniacum*), Moldavsku, Estónsku a Nemecku nevädza poľná (*Cyanus segetum*), Chorvátsku kosatec chorvátsky (*Iris croatica*), Jordánsku kosatec čiernasty (*Iris nigricans*), Andorre narcis biely (*Narcissus poeticus*), Lesotho aloe mnoholistá (*Aloe polyphylla*), na Malte pranevädza hrubolistá (*Palaeocyanus crassifolius*), Bermudách mečovka bermudská (*Sisyrinchium bermudiana*), Tahiti gardénia tahitská (*Gardenia taitensis*), Tonge garcínia pagutaperčová - heilala (*Garcinia pseudoguttifera*). Viaceré štáty si vybrali za svoj národný symbol orchideu (katleje, vandy, brasavoly, likasty, peristérie, lišajovce...) napríklad Kolumbia (*Cattleya trianae*), Venezuela (*Cattleya mossiae*), Kostarika (*Cattleya skinneri*), Brazília (*Cattleya labiata*), Singapur (hybrid *Vanda Miss Joaquim* = *Vanda teres* x *Vanda hookeriana*), Honduras (*Brassavola digbiana*), Ekvádore (*Lycaste virginalis*), Panama (*Peristeria elata*), Seychely (*Angraecum eburneum*), Indonézia (*Phalaenopsis amabilis*). V niektorých štátoch majú svoje rastliny aj nižšie územnosprávne celky až mestá, napríklad Sarawak lišajovec pôvabný (*Phalaenopsis bellina*), Sumatra ralféziu Arnoldovu (*Rafflesia arnoldii*), ktorej zápachajúci oranžový kvet dosahuje priemer 1 m a hmotnosť 15 kg; Grónsko kyprinu širokolistú (*Chamaerion latifolium*), Guam bugénvileu úhľadnú (*Bougainvillea spectabilis*), Quebec kosatec strakatý (*Iris versicolor*), Nunavut mak arktický (*Papaver radicum*), vo Švédsku Jämtlands Län tmavohlávkú čiernu (*Nigritella nigra*) a Uppland korunkovku strakatú (*Fritillaria meleagris*). V Severnej Kórei sa z politických dôvodov národnými kvetmi stali vyšľachtené hybridy - orchidea (*Dendrobium*) kimilsungia nazvaná po Kim Il Sungovi/Kim-ir-senovi a begónia (*Begonia*) kimjongilia pomenovaná po jeho synovi a súčasnom vodcovi Kim Jong Illovi.

„A o odev prečo ste ustarosteni? Vidíte poľné ľalie, ako rastú, nenamáhajú sa a nepradú; hovorím vám: Ani Šalamún v celej svojej nádhere nebol tak oblečený ako jedna z nich.“

(Nový zákon, Mt. 6,28 - 29)
RNDr. Jozef Klinda

Alžírsko - Al Qal ' v Beni Hammade

SD uvádzané aj ako Kalaa Beni - Hammad leží v nadmorskej výške 980 m nad obcou Bechara a na južných svahoch pod sedlom púštného horského chrbta Hodna. Tvoria ho ruiny starého opevneného prvého hlavného mesta Hammadidských emirov, založeného v roku 1007.

Ide o autentické islamské mesto z 11. storočia, ktoré v roku 1152 dobyli a zničili berberskí Almohadovia pod vedením Abdumumina (1133 - 1163), ktorý ovládol ríšu Almorávidov v Afrike.

Mesto vybuďovali na svahoch vrchu Takerboust (1 148 m nad morom) s prechodom cez kopec El Gorein do oblasti roklín. Z 8 km mestských hradieb sa zachovali zvyšky množstva palácov, vládnych budov a domov.

K významnejším stavbám patrí Veľká mešita, Manarský palác a pevnosť (Ksar-el-Menat), dvojdielna vodná nádrž (cisterna), paláce Oasis-Salam a Dar El-Bahr.

Z troch mestských brán sa zachovali dve.

Veľká mešita s rozmermi 63,3 x 53,2 m sa považuje za druhú najväčšiu v Alžírsku. Jej modlitebňa dosahuje rozmery 53,2 x 26,9 m a hranolovitý minaret výšku 24,7 m. Postavili ho na plošine prístupnej prostredníctvom schodov, nad ktorými sú pod sebou tri okná po stranách s výklenkami.

Archeologické práce na lokalite Kalaa začali pred 80 rokmi a pokračujú aj v súčasnosti. Nálezy keramiky, nástrojov, hlavic stĺpov a ďalších predmetov vytvárajú reálnejšiu predstavu o kultúre obyvateľov islamských miest pred tisíc rokmi.

Al Qal ' v Beni Hammade je súčasťou SD od roku 1980 (Paríž).

Bolívia - El Fuerte de Samaipata

Monumentálnu indiánsku stavbu, 10 km východne od mesta Samaipata, južne od cesty zo Santa Cruz do Cochamby, nazvali Španieli pod vedením Diega de Alcaya „pevnosťou“ El Fuerte. Neskoršie v roku 1832 ju preskúmal Francúz Alcides d'Orbigny a v roku 1936 Nemeč Leo Pucher, ktorý uviedol, že ide o významné kultové (ceremoniálne) miesto bývalej ríše Inkov. Základy tohto rituálneho a vládneho indiánskeho centra siahajú do obdobia 800 - 200 pred n. l. tzv. Mojocoyaskej kultúry. Jeho osídlenie pretrvalo skoro 2 tisíc rokov, v 14. storočí ako provinčné hlavné mesto.

Archeologická lokalita zaberá pieskovcový vrch s kamenársky a sochársky upravenou odkrytou plochou o výmere asi 1 ha (200 x 50 m). Ide o tzv. El Mirador v najvyššej časti zrejme s obetným miestom Coro de los Sacerdotes (priemer 5 m). K nemu sa prichádza zo západnej strany zo základne po svahu s vytesanými ryhami - El Dorso de la Serpiente.

Z južnej strany s troma umelými plošinami upúta pozornosť 5 chrámov - sanktuárií s výklenkami vytesanými v skale. Najzachovalejším je Templo de los Cinco Hornacinas (Chrám s piatimi výklenkami), ktorý pripomína niektoré stavby na Machu Picchu. Súčasťou stavby sú terasy, obvodové múry, rôzne ryhy a úpravy skalného podkladu. Kamenné múry dosahujú hrúbku až 1,4 m a miestami výšku až 12 m. Z 8 vchodov o šírke 3,4 m sa prichádza k najväčšej budove Kallanka (68 x 16 m).

Archeologickú lokalitu Samaipata vyhlásili za národnú pamiatku v roku 1951. V roku 1974 vzniklo Centro de Investigaciones Antropológicas y Arqueológicas de Samaipata (CIAAS), ktoré sa zaoberá výskumom tejto lokality, o ktorú prejavil záujem aj Erich von Däniken so svojou hypotézou o jej spojitosti s mimozemšťanmi (hlboké a symetrické ryhy prirovnal k odpaľovacím rampám).

El Fuerte de Samaipata je súčasťou SD od roku 2000 (Cairns).

Nepál - rodisko Buddhu - Lumbini

Rodisko Buddhu a do 15. storočia významné pútnické miesto Lumbini sa nachádza na nižšie medzi nepálskym mestom Bhairahawa a indickou obcou Kakarhawa, v blízkosti štátnej hranice pri dedinke Lumbini. Sem, do hája Lumbini v oblasti Rupandehi, prišla v roku 623 pred n. l. kráľovná Maja/Mayadevi porodiť Suddodhanovi, kráľovi Kapilavastu (Tilaurakotu), syna, ktorého pomenovali Siddhártha Gautama. Západne ležiace kráľovstvo Kapilavasta/Kapilbasta zaberalo úrodnú nivu rieky Banganga, na ktorej žil kmeň Šákjov. Gautama vyrastal zrejme v paláci svojho otca, ktorý stál v pevnosti Tilaurakot. Jej zvyšky objavili v roku 1899 a odkryli na ploche 500 x 400 m. Dnes tvoria archeologické nálezisko neďaleko mestečka Taulihawa. K ďalším okolitým starobylým sídlam kráľovstva, dnes archeologickým náleziskám, patrí Gothihawa, Pipri/Pipari a Kudam/Lori-Kudan.

Najvýznamnejšou archeologickou lokalitou však je Lumbini s odkrytým štvorcovým malým bazénom Šákjov, z každej strany s okrajom zošíkmeným štyrmi schodmi. V ňom sa kúpala kráľovná Mayadevi a tu údajne porodila Buddhu. Okolitá plošina a päťky stĺpov svedčia o tom, že okolo bazéna postavili chrám (šikaru), zrejme v čase návštevy kráľa Ašoku v roku 249 pred n. l.

Celý archeologický areál Lumbini nepresahuje rozmery 150 x 130 m a jeho ochranná zóna v okolitej dosť spustnutej krajine zaberá kruh v priemere 960 m. V okolí Šákjovského bazéna sa odkryli zvyšky budhistických memoriólnych svätých (stúp) z obdobia 3. storočia pred n. l. až 15. storočia n. l., taktiež základy budhistických kláštorov (vihara). K najvýznamnejším nálezom patrí pieskovcový Ašokov stĺp s textom (brahmi) v sanskrite a ďalším textom (devanagari) z obdobia kráľovstva Ripu Malla. Takéto pamätné stĺpy dal z podnetu učiteľa Upaguptu umiestniť Ašoka na tri pútnické miesta - Lumbini, Gothihawa a Niglihawa.

O vysokej návštevnosti pútnikov v Lumbini do 15. storočia svedčia napríklad dokumenty čínskych cestovateľov Fa Hsiena (4. stor.) a Hsuan Tsanga (7. stor.).

Rodisko Buddhu - Lumbini je súčasťou SD od roku 1997 (Neapol).

Egypt - Abu Mena

Ranokresťanské pútnické mesto Abu Mena vzniklo nad hrobom a kryptou egyptského dôstojníka rímskeho vojska cisára Diokleciána (284 - 305), ktorý sa volal Menas a ako mučeníka ho vyhlásili za svätého. Patrí k významným svätcom kresťanských Koptov so sviatkom 11. novembra. Pútnické mesto z 5. storočia sa v 6. storočí v Byzantskej ríši rozrástlo, no po nástupe islamu v 7. storočí začalo upadať a okolo roku 900 ho abbasovskí Arabi zničili. Jeho súčasťou vo Wadi Natrum boli pramene a jazero s liečivými účinkami vody, čo viedlo k postaveniu kúpeľov. V roku 1905 ho objavil a v rokoch 1905 - 1907 preskúmal nemecký archeológ Karl Maria Kaufmann. Ruiny Abu Mena zahŕňajú dve baziliky (Veľkú a Severnú), Východný kostol, baptistérium, nemocnicu, cisterny, niekoľko verejných budov a dielne. Pôdorys pútnického mesta vidno dodnes. Uprostred neho stála Veľká bazilika, ktorej predchádzalo átrium, pokrývajúce hrobku sv. Menasa a zahŕňajúce zvyšky skôr postavené svätyně. Severnú baziliku (7. - 9. stor.) s átriom obkolesujú kláštorne budovy. Steny svätyně obložili mramorom a ozdobili zlatými mozaikami.

Abu Mena podáva unikátny dôkaz o období, v ktorom hlavné mesto Alexandria, ako kultúrne centrum Egypta, tvorilo prostredníka medzi klasickými vplyvmi Konštantinopolu a dávnymi tradíciami faraónskeho Egypta. Ruiny pritom dokladujú dynamiku rozvoja západného kresťanstva v prvých storočiach nášho letopočtu a pripomínajú, že práve v Egyptskej púšti vznikali základy asketizmu prvých kresťanských pustovníkov. Koncom 4. storočia tu žilo asi 20 tisíc pustovníkov, ktorí sa postupne združovali okolo majstrov do monastických spoločenstiev a komunít. Tie sa neskôr stali základmi prvých mužských kláštorov (v roku 320 založil v hornoegyptskom Tabennisí Pachomius prvý kláštor).

Archeologické nálezky z Abu Mena sú sústredené v Koptskom múzeu v Káhire.

Abu Mena je súčasťou SD od roku 1979 (Luxor).

Spracoval: RNDr. Jozef Klinda

VZDELÁVANIE

FRODOVA CESTA

Kapitola XXXXI.

Hlavová vrba

Milí mladí priatelia,

bolo to v časoch princezien a kráľov, v časoch, keď každý rybník v krajine mal svojho starostlivého správcu, v časoch nezahatých potokov a riek, v časoch, v ktorých pobozkať ropuchu sa zväčša oplátilo, klepotania vodných mlynov, v časoch lesných víl, ježibáb, bludíčiek a bezhlavých psov.

V tých časoch ste popri miestnych potokoch v obciach a v krajine nenachádzali strieborné jedličky, červené smrek, tisy... a mnohé iné dreviny, ktoré akosi k vode, vodníkom a čudesným tajomstvám vody nepatria. Bola tu spleť vrb, jelší, jaseňov a rôznych druhov krovín.

A v tých časoch nad každým rybníkom, potokom, tŕňou... trónila majestátna hlavová vrba a medzi jej strapatými prútmi sedela v tom lepšom prípade kačica či divá hus, v tom horšom prípade číhal na spanilú devu a pocestných zelený okatý vodník.

Vodníkovo „Sviť mesičku sviť, ať mi šije niť...“, nie je tým jediným, čo sa stratilo v čase. Stratilo sa oveľa viac. Stratila sa úcta k vode a stromom, stratila sa krása dediny spočívajúca vo vzájomnej synergii architektúry a krajinného rázu, stratili alebo pomaly sa strácajú mnohé zručnosti.

Tak ako už len zopár ľudí vie vytočiť na hrnčiarskom kruhu hlinený krčah, vystrúhať drevenú lyžicu, uvíť veniec, upliesť prútený košík..., tak márne hľadáte ľudí, ktorí ešte chcú a dokážu zasadiť hlavové vrby, roky sa starať o ich ligotavé vlasy, a v obojstrannej starobe napnúť medzi kmene hojdiacu sieť, ľahnúť si do nej, žmúriť oči oproti prebleskujúcemu slnku a v duši nôtť pieseň: „Krásne je žiť na svete...“

... iba to treba vedieť.

Vaše listy, kresby a fotografie očakávam na adrese: **Slovenská agentúra životného prostredia, ENVIROMAGAZÍN, „Frodova cesta“, Tajovského 28, P. O. Box 252, 975 90 Banská Bystrica.** Obálku označte: „Prísne tajné! Len pre Froda“. Najšikovnejších Frodových pomocníkov čakajú knižné odmeny.

Váš Frodo**Na začiatku bola vrba...**

Výskyt hlavových vrb je výsledným produktom i svedectvom mnohoročnej ľudskej činnosti v kultúrnych krajinách Európy. Pretože v minulosti boli oveľa bežnejšie, stali sa dôležitou súčasťou prírody, v ktorej vytvárali stanovištia pre výskyt zaujímavých druhov živočíchov a rastlín. Hlavové vrby v posledných desaťročiach stratili svoju ekonomickú využiteľnosť, a preto v dnešnej dobe majú skôr ekologický a krajínarsko-estetický význam, podobne ako vysokokmenné ovocné sady.

Väčšina druhov vrb je plne využívaná človekom, odkedy potrebuje príbytok, oplatenie, drevené nástroje a pletivo. Archeologické vykopávky dobre dokumentujú ich všestranné používanie a rozsiahlosť územia výskytu od dávnych čias. Skúsenosti ukázali, že vrba je rýchlo sa regenerujúci zdroj energie a stavebného materiálu.

Už v minulosti poznali aj jej liečivé vlastnosti. Uznával ju napr. aj grécky lekár Hippokrates a civilizácia starého Egypta.

Hlavová vrba je výsledkom špeciálneho spôsobu využívania vrby, založeného na jej regeneračnej schopnosti a vitalite. Početné maľby poukazujú na to, že hlavové vrby zohrávali dôležitú úlohu hlavne v dedinskom a roľníckom živote. Roľnícke zvyky, verše, porekadlá a legendy dokazujú jej význam v mystike.

Od polovice minulého storočia sa postupne vytráca. Trvalé lesné hospodárenie, ťažba uhlia, ropy, zemného plynu, využívanie cementu a priemyselných stavebných materiálov prevzali úlohu vrby ako „nevýčerpateľného“ zdroja dreva a stavebného materiálu.

V súčasnosti miznutím prírodných biotopov hlavová vrba nadobúda nové postavenie v druhej a krajínarskej

Ilustračná kresba: Silvia Redlingerová

ochrane. V kultúrnych krajinách má rovnaký význam ako staré ovocné stromy.

Vrba ako domov

Hlavová vrba, pre mnohých na prvý pohľad absolútne nezaujímavá drevina, poskytuje až neuveriteľné prostredie pre život iných rastlinných a živočíšnych druhov. Pozoruhodné je osídlenie neparazitujúcimi rastlinami, ktoré sa usídlili na vrbe vďaka nahromadenému prachu, spráchnivenému drevu a vhodnej vlhkosti. V Holandsku našli na hlavových vrbach 112 druhov rastlín, najhojnejší bol ľuľok sladkohorky. Okrem vyšších cievnatých rastlín na nej možno nájsť aj celý rad lišajníkov, machorastov a stromových húb. Hlavové vrby sú nesmierne dôležité pre veľký počet živočíchov, ktoré ich obývajú. Výskumníci našli na 5 skúmaných druhoch vrb až 450 druhov roztočov a hmyzu. Staršie hlavové vrby poskytujú živé aj odumierajúce drevo v rôznom stupni rozpadu. Preto tu nájdeme aj chrobáky viazané na drevo – xylobiontné druhy. V Nemecku štvrtina týchto druhov chrobákov patrí k obyvateľom hlavových vrb a jej húb. Aj u nás obývajú hlavové vrby vzácne druhy chrobákov. Nájdeme tu pižmovca hnedého, kováčika hrubého, žltocierneho a krížkového, fúzača pižmového a vrbového, krasoňa lúčneho i roháčika obyčajného atď.

Tieto vrby obývajú aj iné drobné živočichy, nápadné sú napr. niektoré druhy slimákov. Ako denné úkryty alebo brlohy využívajú duté kmene vrb kuny, králiky, ondatry, užovky fľakané, včely, osy, sršne a iné živočichy. V dutinách často nájdeme netopiere a mnohé druhy vtákov obývajúce dokonca aj vrch hlavy. Napríklad oriešok obyčajný,

žltouchvost hôrny, žltouchvost domový, červienka obyčajná, muchár sivý, trasochvost biely, rôzne druhy sýkoriek, vrabec poľný, ďateľ malý, kačica divá, holub plúžik, myšiarka ušatá, sokol myšiar a sova obyčajná.

Hlavové vrby a kuvik

V mnohých krajinách majú hlavové vrby veľký význam pre prežitie kuvikov, pretože tieto typy dutín kuvikom vyhovujú na hniezdenie. U nás na Slovensku žije veľmi silná populácia kuvikov na hospodárskych dvoroch poľnohospodárskych družstiev a štátnych majetkov. Avšak pre veľké zmeny v systéme hospodárenia budú mať hlavové vrby pre kuvikov aj u nás stále väčší význam ako útočisko po rozpade týchto veľkých hospodárskych dvorov.

Samozrejme, že ochranou hlavových vrb kuvikom poskytujeme len možnosť hniezdenia. Ak chceme, aby prežili, okolité plochy im musia poskytnúť dostatok potravy a umožniť im typický spôsob lovu nízkym letom. Podobne ako v ovocných alebo vysokokmenných sadoch, aj v tomto prípade treba okrem starostlivosti o staré hlavové vrby a pestovanie mladších zabezpečiť aj typické extenzívne využívanie okolitej krajiny lúk alebo pasienkov. Ak sa okolité plochy začnú v podstatnej miere poľnohospodársky využívať, alebo sa nechajú zarásť kríkmi a stromami, potom už hlavové vrby strácajú pre kuvika význam hniezdnej ponuky. Okrem toho je tiež dôležité, aby vrby boli viac-menej roztrúsené a tvorili len súvislý rad.

Starostlivosť o hlavové vrby

Našťastie ešte aj dnes môžeme nájsť hlavové vrby. Najčastejšie sú veľmi zanedbané a zarastené, a tak ich vo vegetácii ľahko prehládame.

Prv než začneme vysádzať nové, musíme sa postarať o staré, zanedbané hlavové vrby, pretože majú veľkú hodnotu pre druhovú ochranu. Možno aj túto zimu sa ďalšie vrby zlomia pod ťarchou svojich konárov. Ich revitalizácia je možná jedine odvetvením. Silnejšie konáre po orezaní týchto starých vrb používame na vypestovanie nových sadeníc. Predtým než pristúpime k ošetrovaniu, musíme získať súhlas majiteľa alebo správcu. S nimi treba dohodnúť termíny, spôsob využitia odrezaných konárov a ďalšiu spoluprácu. To isté platí aj o vysádzaní. Pri práci treba odrezaný materiál ukladať pekne na kopy a zväzovať tenšími prútmi. Ak by sme konáre nechali pod stromom neuložené, sťažovali by nám ďalšiu činnosť. Podľa možnosti by sme mali hľadať spôsob využitia týchto odrezkov, napr. pri ich vysádzaní na brehoch, svahoch alebo v rámci rekultivácií.

Využitelnosť odrezkov je ovplyvnená dĺžkou intervalov medzi jednotlivými rezmi. Každoročné orezávanie zabezpečí košíkársky materiál, dvoj- až trojročné intervaly sú vhodné na raždié. Interval nesmie prekročiť päť rokov. Tie hlavové vrby, ktoré sa už rozpadávajú, je vhodné odvetvovať v dvoj-, trojročných intervaloch. Optimálne je pravidelné dodržiavanie týchto intervalov. K starostlivosti o hlavové vrby patrí aj výrub alebo presvetľovanie tieniaceho porastu v bezprostrednej blízkosti. Pri odvetvovaní starých vrb musíme dávať pozor, aby sme v nijakom prípade neodstránili epifytické rastliny, machorasty alebo huby. Staré rozpadnuté vrby treba nechať úplne rozpadnúť. Vedľa nich môžeme založiť nové.

Konáre musíme odrezávať čo najtesnejšie pri hlave, len tak zabezpečíme zväčšovanie hlavy. Nemusíme sa

obávať nedostatku rašiacich konárov. Ak neodrežeme konáre tesne pri hlave, sťažuje nám to ďalšie ošetrovanie a ani hlava nebude tak intenzívne rásť. Tesne pri hlave neodvetvujeme len v prípade, ak zachraňujeme veľmi zanedbaný starý strom s obrovskými konármi. V takom prípade nechávame 10 – 20 cm časti konárov, aby takýto strom mal možnosť vyhnafť mladé prúty.

Nie je žiaduce urýchľovať proces prárchnivenia hlavy, potrebná je len trpezlivosť. S odvetvovaním by sa nemalo začať pred koncom septembra. Orezávať možno počas celej zimnej polovice roka, ak nie je mráz. Veľmi dobré výsledky sa dosahujú rezaním tesne po odkvitnutí vrb. Počas kvitnutia neodvetvujeme z toho dôvodu, že kvety slúžia ako prvá potrava pre včely. Nevýhodou je iba neskoršie vyhánanie prútov. Existujú však aj krajiny, kde je od 1. marca zakázané odvetvovať vrb.

Nie je hlava ako hlava

Postupný vznik hlavovej vrbí cieleným orezávaním je závislý od veľkosti zasadených konárov a od zvolenej výšky miesta vytvárania budúcej hlavy. Veľmi rozšírený je názor, že vrba musí niekoľko rokov rásť, a až potom, keď dosiahne dostatočnú výšku, z nej možno začať vytvárať hlavovú vrbu. Napriek tomuto všeobecne rozšírenému názoru možno s výchovným rezom začať už v prvom roku po vysadení, v ktorom dostatočne dlhé konáre treba vo vybranej výške odrezáť. Po náraste zvyčajne veľkého množstva výhonkov v najvyššej časti „stromu“ je dôležitým koncom mája odstrániť bočné výhonky a púčiky, a to od zeme do výšky asi 20 cm pod koncom hlavy (šírka dvoch dlaní). Bočné konáre musíme odrezávať tesne pri kmeni. Nesmú nám ostať tzv. vešiaky. Potom odporúčame vykonať kontrolu v auguste s opakovaním horeuvedeného postupu. Hlavu môžeme prvýkrát odvetvovať už v zimnej polovici prvého roka od novembra do začiatku marca. Hlava sa začne vytvárať po vyrašení nových výhonkov a po zacelení okrajov rán. Skúsenosti ukazujú, že týmto skorým odvetvovaním hláv sa vyvoláva zosilnená tvorba koreňov, čo prispieva k vitalizácii rastliny. Tvorba biomasy v nasledujúcom roku je neporovnateľne väčšia

ako pri nerezaných exemplároch. Aj v druhom roku je žiaduce odstránenie bočných výhonkov až po konáre hlavy (máj/jún). V zimnej časti roka znovu odvetvujeme hlavu. V treťom roku už vrba nevyháňa toľko bočných výhonkov. Treba ich však pri pravidelných kontrolách v máji/júni odstraňovať. Ak má kmeň priemer 10 cm a viac, od tretieho roka striháme hlavu v 2 – 3-ročných intervaloch. Podľa pomeru kmeňa a váhy aj priemeru hlavových konárov rozhodneme, kedy máme prejsť k 5-ročnému intervalu, ak si povaha využitia nevyžaduje častejší rytmus.

Ak vrba nedosahuje žiadajú výšku, pri prvom strihaní hlavy necháme neodrezaný jeden vybraný najsilnejší konár. Všetky ostatné konáre odstránime vyššie uvede- ným spôsobom. V nasledujúcom roku ostriháme všetky výhonky s výnimkou tohto hlavného. Ak konár dosiahne v mieste svojej päty priemer kmeňa, možno ho, opäť v zimnej polovici roka, odvetviť v požadovanej výške budúcej hlavy. Takisto odstránime bočné konáre. Po zhodení vedúceho konára postupujeme vo výchovných rezoch tak, ako je to opísané vyššie. Prv než začneme z vrb vytvárať hlavové, alebo skôr ako začneme sadiť nové, s cieľom vypestovať z nich hlavové, musíme si ujasniť, na čo budeme používať odrezaný materiál. Na základe toho si zvolíme aj druh vrb (napr. vrba biela nie je vhodná na košíkársku účely). Tým sa zabezpečí i dlhodobá starostlivosť.

Vrbové konáre a kôra sú maškrtou pre dobytok i pre zver. Preto treba na pasienkoch zabezpečiť ich ochranu. Mladá vrba je krajinársky atraktívna už od prvého roka, pre vtáctvo a iné zvieratá až s pribúdajúcim vekom.

Pestovanie hlavových vrb

Pre vypestovanie hlavových vrb používame najhrubšie konáre z odvetvených vrb z okolia alebo z regiónu. Vhodné sú konáre vrbí bielej (*Salix alba*), vrbí košíkár- skej (*Salix viminalis*), vrbí purpurovej (*Salix purpurea*) a vrbí krehkej (*Salix fragilis*). Sadíme ich na brehoch vód alebo pozdĺž ciest. Možno ich tiež sadiť do húštin mini- málny v 2 m odstupoch.

Hlavové vrbí a biodiverzita

Hlavové vrbí poskytujú životný priestor pre množstvo živočíšnych druhov, z ktorých veľká časť je zákonom chránená a má z tohto dôvodu finančne vysokú spoločenskú hodnotu.

• Chrobáky

Bystruška fialová (*Carabus violaceus*), bystruška vrás- katá (*Carabus intricatus*), húseničiar pižmový (*Calosoma sycophanta*), pižmavec hnedý (*Osmoderma eremita*), kováčik hrubý (*Elatér ferrugineus*), kováčik žltocierny (*Ampedus elegantulus*), kováčik krížikový (*Betarmon ferrugineus*), fuzáč pižmový (*Aromia moschata*), fuzáč vrbový (*Lamia textor*), krasoň lúčny (*Agrilus pratensis*), roháčik obyčajný (*Dorcus parallelipedus*).

• Obožiteľníky

Hrabavka škvrnitá (*Pelobates fuscus*), rosnička zelená (*Hyla arborea*).

• Vtáky

Dudok chochlatý (*Upupa epops*), kráľka belasá (*Co- racias garrulus*), lelek obyčajný (*Caprimulgus europae- us*), ďateľ malý (*Dendrocopos minor*), ďateľ prostredný (*Dendrocopos medius*), ďateľ hnedkavý (*Dendrocopos syriacus*), ďateľ veľký (*Dendrocopos major*), žlna zelená (*Picus viridis*), ďateľ čierny (*Dryocopus martius*), kuvik plačlivý (*Athene noctua*), myšiarka ušatá (*Asio otus*), myšiarka močiarna (*Asio flammeus*), plamienka driema- vá (*Tyto alba*), sova lesná (*Strix aluco*), výrik obyčajný (*Otus scops*), výr skalný (*Bubo bubo*), kôrovník krát- koprstý (*Certhia brachydactyla*), mlynárka dlhochvostá (*Aegithalos caudatus*), muchár sivý (*Muscicapa striata*), oriešok hnedý (*Troglodytes troglodytes*), strakoš kolesár (*Lanius minor*), svrčiak riečny (*Locustella fluviatilis*), sýkorka belasá (*Parus caeruleus*), sýkorka bielolica (*Parus major*).

• Cicavce

Bielozúbka bielobruchá (*Crociodura leucodon*), dulov- nica menšia (*Neomys anomalus*), jež východoeurópsky (*Erinaceus concolor*), netopier fúzatý (*Myotis mysta- cinus*), večernica malá (*Pipistrellus pipistrellus*), plch záhradný (*Eliomys quercinus*).

NADÁCIE

Ožije šesť turistických chodníkov v národných parkoch

Na obnovu a vylepšenie turistických chodníkov a ich infraštruktúry v troch národných parkoch Slovenska získalo z programu **Živé chodníky** šesť úspešných organizácií spolu 29 150 eur (878 172 Sk). Program vyhlásila Nadácia Ekopolis v spolupráci so spoločnosťou TOYOTA – partnerom programu. Cieľom programu Živé chodníky je podporiť citlivú obnovu krajiny vo Vysokých a Nízkych Tatrách a ostatných národných parkoch Slovenska, skvalitniť ich ochranu a zveľadiť rekreačné a poznávacie funkcie prírody. Podporené projekty budú realizované do jesene 2009.

Do programu Živé chodníky 2009 bolo prijatých 15 projektov, v celkovej sume viac ako 83 000 eur. „Kvalita predložených projektov bola vo všeobecnosti vysoká,“ uviedol programový manažér Ján Roháč. „Úspešní žiadatelia budú môcť obnoviť a vylepšiť turisticky značené chodníky, naučné trasy a verejné priestranstvá pre turistov. Podporené projekty riešia naliehavé problémy na turistických trasách, či už ide o zanedbané značenie, neschodnosť chodníkov kvôli popadaným stromom alebo silnú eróziu v strmých úsekoch. Ide nepochybne o veľmi užitočné projekty, ktoré skvalitnia túry v národných parkoch,“ upresnil Ján Roháč.

Podporené projekty:

Regionálna rada Klubu slovenských turistov v Rož- ňave vyčistí a obnoví 45 km chodníkov v Národnom parku Slovenský kras a vybaví ich základnou infraštruktúrou. Na svoj projekt *Obnova a vyčistenie turistických značených trás v NP Slovenský kras* získali 5 018 eur (151 172 Sk).

Skupina občanov z Nižnej opraví poškodený chodník na vrch Rákoň, obnoví chodník k Roháč-

skym plesám v Západných Tatrách a prispôbi od- počívadlu pri Ťatliakovej chate pre vozíčkarov. Ich projekt s názvom *Rekonštrukcia a oprava existujú- cich turistických chodníkov v NPR Roháčske plesá v Západných Tatrách* bol podporený sumou 6 000 eur (180 756 Sk).

Združenie Nový kumšt z Banskej Bystrice prečistí chodník z Harmanec cez Túfna dolinu k hotelu Kráľova studňa vo Veľkej Fatre, umiestni tam informačné panely a odpočívadlá. Na projekt *Rekonštrukcia turistického*

chodníka Harmanec – Túfna – Kráľova studňa získali 5 545 eur (167 048 Sk).

Klub slovenských turistov Liptov prečistí a vybaví reřazami a ďalšou potrebnou infraštruktúrou chodník z Ilanovskej doliny na Chatu gen. M. R. Štefánika v Nízkych Tatrách a rozmiestni po Nízkych Tatrách veľkoplošné turistické mapy. Ich projekt *Spriechodnenie trás v Ilanovskej a Širokej doline* bol podporený čiastkou 5 660 eur (170 513 Sk).

Združenie turizmu obce Ždiar vyčistí turistický chodník ponad obec cez vrch Magurka v Spišskej Magure. Sumou 2 700 eur (81 340 Sk) bol podporený ich projekt *Obnova turistického chodníka Spišská Magura – sedlo pod Príslpom – Bachledova dolina*.

Združenie Klub Krížna opraví zdevastované úseky turistických chodníkov v Necpalskej a Gaderskej doline vo Veľkej Fatre. Na projekt s názvom *Trasa Necpalská dolina – hrebeň Veľkej Fatry – Gaderská dolina* získali 4 228 eur (127 372 Sk).

Viac informácií získate na:

www.ekopolis.sk/Zive_chodniky

DOHOVORY

Odporúčanie Výboru ministrov CM/Rec (2008)3 členským štátom, týkajúce sa usmernení pre implementáciu Európskeho dohovoru o krajine

(prijaté Výborom ministrov na 1017. schôdzi námestníkov ministrov, ktorá sa konala 6. februára 2008)

Výbor ministrov, vzhľadom k tomu, že cieľom Rady Európy je dosiahnuť väčšiu jednotu medzi jej členmi za účelom ochrany a realizácie ideálov a zásad, ktoré sú ich spoločným dedičstvom;

so zreteľom na Európsky dohovor o krajine (EDK č. 176), ktorý bol prijatý Výborom ministrov Rady Európy 19. júla 2000 a ktorý bol otvorený členským štátom na podpis 20. októbra 2000 vo Florencii;

s úsilím dosiahnuť trvalo udržateľný rozvoj založený na vyváženom a zosúladenom vzťahu medzi spoločenskými potrebami, hospodárskou činnosťou a životným prostredím;

berúc na vedomie, že krajina zohráva dôležitú úlohu v kultúrnej, ekologickej, environmentálnej a sociálnej oblasti a tvorí zdroj priaznivý pre hospodársku činnosť, ktorej ochrana, manažment a plánovanie môže prispieť k vytvoreniu pracovných miest;

uvedomujúci si, že krajina prispieva k tvorbe miestnych kultúr a že je základnou súčasťou európskeho prírodného a kultúrneho dedičstva, ktoré prispieva k blahu ľudí a konsolidácii európskej identity;

uznávajúc, že krajina je dôležitou súčasťou kvality života ľudí kdekoľvek: v mestských oblastiach aj na vidieku, v poškodených oblastiach aj v kvalitných typoch krajiny, v oblastiach, ktoré sa považujú za výnimočne krásne, ako aj vo všedných oblastiach;

berúc na vedomie, že rozvoj poľnohospodárstva, lesníctva, priemyselnej a technickej výroby minerálov a regionálneho plánovania, mestského plánovania, dopravy, infraštruktúry, cestovného ruchu a rekreácií aj na všeobecnej úrovni, ako aj zmeny vo svetovej ekonomike, v mnohých prípadoch urýchľujú pretváranie krajiny;

želajúc si reagovať na pranie verejnosti tešiť sa z kvalitnej krajiny a aktívne sa zúčastňovať na jej rozvoji;

berúc na vedomie, že krajina je kľúčovým prvkom blaha jednotlivcov aj spoločnosti a že krajinná ochrana, manažment a plánovanie predstavujú práva aj povinnosti pre každého;

uznávajúc, že kvalita a rozmanitosť európskej krajiny tvorí spoločný zdroj a že je dôležité spoločne pracovať na jej ochrane, manažmente a plánovaní;

vzhľadom na ciele Európskeho dohovoru o krajine so želaním podporiť jeho uskutočnenie;

vzhľadom na želanie vyjadrené na konferencii Rady Európy o Európskom dohovore o krajine, ktorá sa konala 22. a 23. marca 2007 v Štrasburgu, aby bol návrh usmernenia na implementáciu Európskeho dohovoru o krajine postúpený prostredníctvom príslušných výborov Výboru ministrov Rady Európy na jeho prijatie

formou odporúčania Výborom ministrov adresovaného členským štátom,

1. prijíma usmernenia pre implementáciu Európskeho dohovoru o krajine uvedené nižšie;

2. odporúča, aby ich zmluvné strany dohovoru zoberali na vedomie a prijali v rámci svojich národných koncepcií.

Usmernenia pre implementáciu Európskeho dohovoru o krajine

Úvod

Tento dokument obsahuje súbor teoretických, metodických a praktických usmernení pre implementáciu Európskeho dohovoru o krajine (ďalej „dohovor“).

Dokument je určený pre zmluvné strany dohovoru, ktoré si na základe dohovoru želajú vypracovať a implementovať národnú krajinnú koncepciu. Predkladá návrhy so zohľadnením výhod a rozvojov v krajinskej koncepcii v Európe, ako aj rozličných existujúcich a praktických skúseností pri uplatňovaní dohovoru.

Krajinná koncepcia prechádza obdobím rýchlych a hlbokých zmien sprevádzaných významným pokrokom. Spolu s dokumentmi súvisiacimi s jej implementáciou, dohovor v porovnaní s ostatnými medzinárodnými dokumentmi týkajúcimi sa kultúrneho a prírodného dedičstva, predstavuje skutočnú inováciu. V mnohých európskych štátoch už viedol k rozvoju bez ohľadu na to, či k nemu formálne pristúpili, alebo nepristúpili nielen vo svojej národnej a regionálnej legislatíve, ale aj na rôznych správnych úrovniach, ako aj v metodických dokumentoch a experimentoch s aktívnou účasťou krajinskej koncepcie. K tejto situácii došlo v štátoch, ktoré sú už dlho aktívne v tejto oblasti a ktoré už odskúšali koncepciu a aj v krajinách, ktoré sa zatiaľ nenachádzajú v tejto etape. Niektoré krajiny používajú dohovor ako kritérium pre iniciovanie procesu hlbokých zmien vo svojej koncepcii krajiny; pre iné krajiny predstavuje príležitosť definovania svojej koncepcie.

Nižšie uvedené usmernenia a návrhy sa predkladajú s primeraným ohľadom na slobodu a najmä kreativitu orgánov každého štátu pri navrhovaní právnych, operatívnych, správnych a technických nástrojov týkajúcich sa krajiny, a nie sú právne záväzné. Zabraňujú zúženej alebo, obmedzujúcej interpretácii znenia usmernení dohovoru, ktoré už boli použité, ale pri ktorých vznikli problémy. Priebeh postupu, ktorý si jednotlivé štáty zvolili na uplatňovanie dohovoru, bude tvoriť spoločný zdroj prospešný pre všetky ostatné štáty.

Niektoré všeobecné zásady a ustanovenia sú uvedené ďalej:

- všeobecné zásady sú určené na poskytnutie usmernenia k základným článkom Európskeho dohovoru o krajine;
- všeobecné ustanovenia sú určené na poskytnutie vysvetlenia základov postupov, ktoré sa majú prijať na technickej a operatívnej úrovni s cieľom podporiť a na druhej strane chrániť, riadiť

a plánovať v súlade s cieľovou kvalitou krajiny (správne a inštitucionálne otázky) a taktiež podporiť integráciu krajinskej dimenzie do všetkých sektorových koncepcií, ktoré majú vplyv na krajinu (kritériá a nástroje na implementáciu krajinných koncepcií).

Zasadnutia Rady Európy, týkajúce sa implementácie Európskeho dohovoru o krajine, už vykonali a naďalej budú uskutočňovať hlbkové štúdie užitočných námetov ako odporúčania pre implementáciu dohovoru. Usmernenia so svojimi prílohami, ktoré tvoria ich neoddeliteľnú súčasť, sú určené na uľahčenie transponovania ustanovení obsiahnutých v dohovore do národných, regionálnych a miestnych predpisov.

Časť I – Všeobecné zásady

Všeobecné predpisy sú určené na poskytnutie usmernenia k niektorým základným článkom Európskeho dohovoru o krajine.

I.1. Otázky zahrnuté vo všeobecných zásadách

A. Posudzovať územie ako celok

Dohovor sa uplatňuje na celé územie a zahŕňa prírodné, vidiecke, mestské, prímestské oblasti, plochy pevniny, vnútrozemské vodné plochy a morské oblasti. Týka sa typov krajiny, ktoré sa môžu považovať za pozoruhodné, ako aj typy všedných alebo narušených oblastí krajiny.

B. Uznávať základnú úlohu poznania

Identifikácia, popis a posúdenie krajiny predstavuje prvú etapu akejkoľvek koncepcie krajiny. Zahŕňa analýzu morfológických, archeologických, historických, kultúrnych a prírodných charakteristík a ich vzájomné vzťahy, ako aj analýzu zmien. Vnímanie krajiny verejnou by sa malo tiež analyzovať z hľadiska historického rozvoja a jeho súčasného významu.

C. Podporovať uvedomenie

Aktívna účasť verejnosti znamená, že odborné vedomosti by mali byť prístupné pre všetkých; to znamená, že by mali byť ľahko dostupné, štruktúrované a prezentované spôsobom, ktorý je zrozumiteľným aj pre neodborníkov.

D. Určiť stratégiu krajiny

Na každej správnej úrovni (národnej, regionálnej a miestnej) by sa mali navrhovať osobitné alebo sektorové stratégie krajiny v rámci jej kompetencií. Tieto sú založené na zdrojoch a inštitúciách, ktoré, ak sa koordinujú z priestorového a časového hľadiska, umožnia programovanie implementácie koncepcie. Rozličné stratégie by sa mali spojiť prostredníctvom cieľovej kvality krajiny.

E. Začleniť krajinnú dimenziu do územných koncepcií

Krajinná dimenzia by sa mala zahrnúť do prípravy všetkých všeobecných aj sektorových priestorových

radiacií koncepcií s cieľom pripraviť kvalitnejšie návrhy na ochranu, riadenie alebo plánovanie.

F. Začleniť krajinu do sektorových koncepcií

Krajina by sa mala zohľadniť v celom rozsahu prostredníctvom postupov umožňujúcich systematické začlenenie krajinnej dimenzie do všetkých koncepcií, ktoré ovplyvňujú kvalitu územia. Integrácia sa týka rôznych správnych orgánov a úradov na rovnakej úrovni (v rámci horizontálnej integrácie) a rôznych správnych orgánov, ktoré patria do rôznych úrovní (v rámci vertikálnej integrácie).

G. Využiť účasť verejnosti

Všetkým prijatým postupom, ktoré sa prijali na účely vymedzenia, implementácie a sledovania koncepcií krajiny, by mali predchádzať a mali by ich sprevádzať postupy, ktoré by umožnili účasť zástupcov verejnosti a ďalším príslušným zúčastneným stranám, s cieľom umožniť im aktívnu účasť na formulovaní, implementácii a sledovaní cieľovej kvality krajiny.

H. Dosiahnuť cieľovú kvalitu krajiny

Každý postup alebo projekt súvisiaci s plánovaním by mal spĺňať cieľovú kvalitu krajiny. Mal by najmä zvyšovať kvalitu krajiny alebo aspoň nedávať podnet na jej zníženie. Mali by sa preto hodnotiť účinky projektov bez ohľadu na ich rozsah a mali by sa vymedziť pravidlá a nástroje zodpovedajúce týmto účinkom. Každý plánovací postup alebo projekt by mal nielen zodpovedať charakteristikám miest, ale mal by byť pre ne aj primeraný.

I. Rozvinúť vzájomnú pomoc a výmenu informácií

Vymena informácií, rozširovanie teoretických, metodologických a empirických predstáv medzi odborníkmi na krajinu a pri získavaní skúseností z nich majú základný význam pri zabezpečení sociálnej a územnej dôležitosti Európskeho dohovoru o krajine pri dosahovaní jeho cieľov.

1.2. Vymedzenie pojmu krajina

„Pre účely tohto dohovoru:

a) „krajina“ znamená časť územia, tak ako ju vnímajú ľudia, ktorej charakter je výsledkom činností a vzájomného pôsobenia prírodných a/alebo ľudských faktorov.“ (článok 1 Európskeho dohovoru o krajine – Základné pojmy)

„S výhradou ustanovení uvedených v článku 15 tento dohovor sa dotýka celého územia zmluvných strán a zahŕňa prírodné, vidiecke, mestské a prímestské oblasti, plochy pevniny, vnútrozemské vodné plochy a morské oblasti. Týka sa typov krajiny, ktoré môžu byť považované za pozoruhodné, ale aj typov krajiny všedných alebo narušených.“ (článok 2 Európskeho dohovoru o krajine – Rozsah platnosti)

Krajinná koncepcia v dohovore sa líši od tých, ktoré sú uvedené v niektorých dokumentoch a ktoré považujú krajinu za „majetok“ (koncepcia dedičstva krajiny) a posudzujú ju (ako „kultúrnu, prírodnú“ atď.) tak, že krajinu považujú za súčasť fyzického priestoru. Táto nová koncepcia naopak vyjadruje túžbu konfrontovať a ďalej komplexným spôsobom rozvíjať tému kvality prostredia, v ktorom žijú ľudia; chápe sa to ako predpoklad pre blaho jednotlivca a spoločnosti (chápané vo fyzickom, fyziologickom a intelektuálnom zmysle) a pre trvalo udržateľný rozvoj a ako zdroj priaznivý pre hospodársku činnosť.

Pozornosť sa zameriava na územie ako celok, bez

toho, aby rozlišovalo medzi mestskými, prímestskými, vidieckymi a prírodnými časťami alebo medzi časťami, ktoré sa môžu považovať za výnimočné, bežné alebo poškodené; neobmedzuje sa na kultúrne, umelé alebo prírodné prvky: krajina tvorí celok, ktorého neoddeliteľné časti sa posudzujú súčasne v rámci ich vzájomných vzťahov.

Koncepcia trvalo udržateľného rozvoja sa chápe ako koncepcia, ktorá v plnom rozsahu začleňuje environmentálne, kultúrne, sociálne a hospodárske rozmery celkovým a integrovaným spôsobom, čo znamená, že ich uplatňuje na celé územie.

Zmyslové (vizuálne, sluchové, hmatové, chuťové) a emotívne vnímanie životného prostredia obyvateľmi a uznávanie jeho rôznorodosti a osobitných historických a kultúrnych charakteristík je dôležité pre zachovanie príslušnej identity samotných obyvateľov a pre obohatenie jednotlivcov a spoločnosti ako celku. Zahŕňa uznanie práv a zodpovedností obyvateľov aktívne sa zúčastniť na procesoch súvisiacich so získavaním poznatkov, s prijímaním rozhodnutí a riadením týchto rozhodnutí sa časom považuje nie za formálny postup, ale za súčasť radiacií, ochranných a plánovacích postupov.

1.3. Právne uznávanie krajiny

„Každá zmluvná strana sa zaväzuje právne uznať krajinu ako základnú zložku životného prostredia obyvateľstva, ako vyjadrenie rozmanitosti ich spoločného kultúrneho a prírodného dedičstva a základ ich identity.“ (článok 5 Európskeho dohovoru o krajine – Všeobecné opatrenia)

Právne uznávanie krajiny zahŕňa uznanie práv a zodpovedností zo strany všetkých inštitúcií a obyvateľov Európy voči svojmu fyzickému životnému prostrediu. Krajina, v ktorej žijú, je výsledkom mnohých postupov, ktoré prinášajú zmeny vyplývajúce z činnosti rôznych zúčastnených strán, ktoré sa rozličným spôsobom a v rozličnom časovom a priestorovom rozsahu zúčastňujú na územných procesoch. Tieto činnosti môžu byť výsledkom postupov verejných orgánov pri zavádzaní rozsiahlych infraštruktúr alebo individuálnych postupov v obmedzenom priestore.

1.4. Krajinná koncepcia

„Pre účely tohto dohovoru:

b) „krajinná koncepcia“ znamená vyjadrenie všeobecných zásad, stratégií a metodických usmernení kompetentnými orgánmi verejnej správy, ktoré umožňujú prijatie špecifických opatrení zameraných na ochranu, manažment a plánovanie krajiny.“ (článok 1 Európskeho dohovoru o krajine – Základné pojmy)

Z operatívneho hľadiska dohovor predpokladá:

- vypracovanie osobitných krajinných koncepcií a súčasne systematického začlenenia krajinnej dimenzie do všetkých sektorových koncepcií, ktoré majú priamy alebo nepriamy vplyv na zmeny územia. Krajina nie je preto doplňujúcou témou k iným témam, ale je ich neoddeliteľnou súčasťou;
- prechod od koncepcie založenej na ochrane charakteristík a častí krajiny, ktoré sa považujú za pozoruhodné ku koncepcii založenej na kvalite celého životného prostredia, bez ohľadu na to, či je pozoruhodné, všedné alebo poškodené;
- vymedzenie a skúsenosti s novými formami spolu-

práce medzi rôznymi orgánmi a na rôznych správnych úrovniach;

- nový prístup k zaobchádzaniu s krajinou a jej interpretáciou, ktorý by mal ďalej:
  - chápať krajinu ako celok (a už nielen určovať miesta, ktoré sa majú chrániť);
  - zahŕňať a súčasne kombinovať niekoľko prístupov, ktoré spájajú ekologické, archeologické, historické, kultúrne, vnemové a hospodárske prístupy;
  - začleňovať sociálne a hospodárske hľadiská.

1.5. Opatrenia týkajúce sa krajiny

Dohovor poskytuje vymedzenia opatrení týkajúcich sa krajiny: ochrany, manažmentu a plánovania.

„Pre účely tohto dohovoru:

d) „ochrana krajiny“ znamená činnosť smerujúcu k zachovaniu a udržiavaniu významných alebo charakteristických črt krajiny vyplývajúcich z jej historického dedičstva a prírodného usporiadania a/alebo z ľudskej aktivity.“ (článok 1 Európskeho dohovoru o krajine – Základné pojmy)

Koncepcia ochrany zahŕňa myšlienku, že krajina podlieha zmenám, ktoré sa v určitom rozsahu musia prijať. Ochranné opatrenia, ktoré sa v súčasnosti v širokom rozsahu skúšajú zavádzať, by nemali byť určené na to, aby zastavili čas alebo obnovili prírodu alebo charakteristiky ovplyvnené ľuďmi, ktoré už neexistujú; môžu usmerňovať prebiehajúce zmeny s cieľom odovzdať ich osobitné materiálne a nemateriálne charakteristiky budúcim generáciám. Charakteristika krajiny závisí na hospodárskych, sociálnych, ekologických, kultúrnych a historických faktoroch, ktorých pôvod sa často nachádza mimo príslušných miest, na ktorých prebiehajú práce. Ochrana krajiny by mala na primeranej úrovni hľadať spôsoby a prostriedky postupov nielen na úrovni charakteristík, ktoré sa nachádzajú na miestach, kde prebiehajú práce, ale by mala zohľadňovať aj vonkajšie faktory.

„Pre účely tohto dohovoru:

e) „manažment krajiny“ znamená činnosť, ktorá má z hľadiska perspektívy udržateľného rozvoja zabezpečiť pravidelnú starostlivosť o krajinu s cieľom usmerňovať a zosúladiť zmeny, ktoré sú spôsobené sociálnymi, hospodárskymi a environmentálnymi procesmi.“ (článok 1 Európskeho dohovoru o krajine – Základné pojmy)

Manažment krajiny je trvalá činnosť zameraná na ovplyvnenie činností, ktoré sú zodpovedné za zmeny krajiny. Je ho možné chápať formou prispôbeného plánovania, ktoré sa samotné vyvíja tak, ako spoločnosti menia svoj spôsob života, rozvoj a svoje prostredie. Je ho možné chápať aj ako územný projekt, ktorý zohľadňuje nové úsilie v sociálnej oblasti, očakávané zmeny v biofyzikálnych, fyzických a kultúrnych charakteristikách a v prístupe k prírodným zdrojom.

„Pre účely tohto dohovoru:

f) „krajinné plánovanie“ znamená cieľavedomú činnosť smerujúcu k zvyšovaniu kvality, k obnove alebo tvorbe krajiny.“ (článok 1 Európskeho dohovoru o krajine – Základné pojmy).

„Krajinné plánovanie“ sa zároveň môže rovnako považovať za územný projekt a týka sa foriem zmien, ktoré pri zohľadnení prebiehajúceho vývoja môžu predpokladať nové sociálne potreby. Malo by sa zhodovať s trvalo udržateľným rozvojom a malo by umožňovať ekologické

a hospodárske procesy, ku ktorým môže dôjsť pri strednodobom a dlhodobom plánovaní.

Plánovanie zahŕňa aj revitalizáciu poškodených krajiných oblastí (bane, kameňolomy, skládky odpadu, nevyužitú územiu) tak, aby spĺňali stanovenú cieľovú kvalitu krajiny.

Činnosť uskutočňovaná v krajine je kombináciou ochrany, manažmentu a plánovania uskutočňovaného na tom istom území: určité časti krajiny a ich charakteristiky sa dajú chrániť, iné, najmä procesy, by sa mali riadiť a tým ďalším by sa malo zámerne prispôbiť.

Časť II – Všeobecné ustanovenia

Všeobecné ustanovenia uvedené v článku 5 dohovoru sú určené na vysvetlenie základov postupov, ktoré sa majú prijať na technickej aj operatívnej úrovni s cieľom na jednej strane podporovať ochranu, manažment a plánovanie v súlade s cieľovou kvalitou krajiny (správne a inštitucionálne otázky) a na strane druhej začlenením krajinú dimenziu do všetkých sektorových koncepcií, ktoré majú vplyv na krajinu (kritériá a nástroje na implementáciu krajiných koncepcií).

II.1. Rozdelenie zodpovedností a administratívne dojednania

„Každá zmluvná strana vykonáva tento dohovor, najmä články 5 a 6, podľa vlastného rozdelenia právomocí, v súlade so svojimi ústavnými princípmi a administratívnym usporiadaním a pri rešpektovaní princípu subsidiarity, zohľadňujúc Európsku chartu miestnej samosprávy. Každá zmluvná strana bude harmonizovať vykonávanie tohto dohovoru v súlade so svojimi vlastnými koncepciami bez toho, aby sa odchyľila od ustanovení tohto dohovoru.“ (článok 4 Európskeho dohovoru o krajine – Rozdelenie zodpovedností)

V niektorých štátoch Európy sú koordinované aj sektorové krajinné koncepcie založené na legislatíve historického dedičstva alebo na prírode, dlhodobo implementované už od prvých desaťročí 20. storočia; koncepcie všeobecne vychádzajú z predpisov a nariadení, ktoré súvisia s určitými oblasťami alebo charakteristikami, ktoré sa z rôznych dôvodov považujú za osobitne pozoruhodné (dominantnou koncepciou bola prirodzená alebo výrazná malebná krása, panoramatické výhľady atď. spojené s kultúrnymi modelmi 16. a 18. storočia, ktoré boli vyjadrené najmä v obrazoch). V niektorých z týchto štátov boli určené správne orgány zodpovedné na rôznych úrovniach za historické dedičstvo a kultúru.

Ďalšie štáty vyvinuli najmä za posledné desaťročia koncepcie, ktoré svoju pozornosť zameriavajú najmä na záležitosti súvisiace s reguláciou životného prostredia (vzduch, voda, pôda, flóra a fauna) a krajinná téma sa často dáva na tú istú úroveň ako životné prostredie. V niektorých krajinách je zodpovednosť za krajinu pridelená orgánom zodpovedným za manažment prírody, životného prostredia alebo ekológie, zatiaľ čo v iných štátoch sú osobitné zodpovednosti začlenené medzi zodpovednosťou orgánov, ktoré majú na starosti priestorové plánovanie.

Z dôvodu komplexnosti otázok súvisiacich s krajinou sa v posledných rokoch našli aj iné riešenia na národnej a najmä na regionálnej a miestnej úrovni. Zodpovednosť týkajúca sa krajiny sa niekedy prenášajú na príslušné sektory s koncepciami využitia územia a výstavby, inokedy na sektory verejných prác a niekedy na sektory, ktoré majú na starosti poľnohospodárstvo atď.

Každý štát rozhoduje o svojej inštitucionálnej orga-

nizácii v záležitostiach týkajúcich sa krajiny v súlade so svojou celkovou inštitucionálnou organizáciou (centralizovaná, decentralizovaná, federálna) na súčasných štátnych úrovniach (od národnej po miestnu úroveň) a v súlade s vlastnými správnymi a kultúrnymi tradíciami a existujúcou štruktúrou.

Odporúča sa však, aby sa záležitostiam týkajúcim sa krajiny dostalo osobitného uznania zahrňujúceho autonómiu v pridelovaní správnych zodpovedností aj činnosti založenej na vedomostiach a operatívnych činnostiach bez ohľadu na to, či sú alebo nie sú začlenené do väčších správnych sektorov.

Kompetencie by sa mali pridelovať na rôznych správnych úrovniach v súlade s princípom subsidiarity, ktorý požaduje, aby sa prijali opatrenia, ktoré by boli čo najbližšie k ľuďom. Vyššie správne úrovne však môžu prebrať tieto úlohy usmernenia a koordinácie, ak sa s nimi nezaobera na miestnej úrovni (napr. usmernenie, koordinácia, databanky odborníkov, koncepcií národného a regionálneho plánovania a nástrojov atď.), alebo ak by viedli k väčšej efektívnosti. Skúsenosti rôznych štátov a regiónov sa dajú využiť ako referenčné ukazovatele pri rozhodovaní o primeraných postupoch činnosti.

S cieľom ubezpečiť sa, že krajinná dimenzia je začlenená do územných koncepcií, je dôležité zapojiť sa do konzultácií, najmä do predbežných konzultácií medzi rôznymi úrovňami, ktoré sú zodpovedné za správu dotknutého územia (štátne a miestne úradné oddelenia) a medzi rôznymi orgánmi a sektormi rovnakej úrovne (horizontálne a vertikálne konzultácie).

Konzultácie by mali zahŕňať formulovanie všeobecných stratégií aj operatívne rozhodnutia. Týmto spôsobom bude možné predísť nerelevantným záujmom a záujmom jednotlivcov nepodstatným z hľadiska kvality založenej na ochrane osobitných oblastí, a zabrániť tak riziku alebo rozdielom, alebo skutočne protichodným koncepciám zo strany rozličných sektorov verejných služieb.

Na národnej úrovni by preto bolo užitočné zriadiť stále konzultačné procesy a postupy, ako aj pravidelné stretnutia orgánov s najcentralizovanejšou správou zodpovednosťou (ministerstvá) s cieľom stanoviť a dohodnúť stratégie a pripraviť poradenské orgány (napríklad stálu, medzirezortnú konferenciu). To isté by sa mohlo uplatňovať vertikálne medzi ministerstvami a nižšími správnymi úrovňami. Okrem týchto stálych orgánov by sa mohli navrhnúť postupy spolupráce medzi rôznymi orgánmi a inštitúciami (verejnými a súkromnými), ktoré by sa špecializovali najmä na národné a miestne problémy, najmä na spoluprácu medzi rezortmi zodpovednými za rôzne operatívne sektory v regióne, v orgánoch nad miestnou úrovňou alebo v samotných mestských samosprávach.

Národné, regionálne a miestne úrady by mohli dohodnúť aj užitočné dojednania poradenského a usmerňovacieho charakteru na zabezpečenie pomoci vyššie uvedeným technickým a správnym službám (krajinné observatóriá, krajinné rady, krajinné strediská a inštitúcie, atď.). Tieto útvary by mohli byť zložené zo zástupcov správnych orgánov, vedeckých a odborných spoločností zaoberajúcich sa krajinnými otázkami a zástupcami združení.

V rámci svojej štruktúry krajinnej správy a postupov by každý štát vymedzil kritériá verejnej účasti a spôsoby jej organizovania.

Verejné orgány by mali krajinnej koncepcii poskytnúť ľudské a finančné zdroje: tieto zdroje môžu byť buď špecificky určené, alebo môžu pochádzať z iných sektorov, (napríklad zo životného prostredia, cestovného ruchu, verejných prác, kultúry atď.), snád' so zavedením posúdenia

krajiny do vyššie uvedených sektorových stratégií.

II.2. Kritériá a nástroje krajinnej koncepcie

Základné etapy v procese smerujúcom k činnosti týkajúcej sa krajiny sú:

- poznanie typu krajín: určenie, popis a hodnotenie;
- vymedzenie cieľovej kvality krajiny;
- dosiahnutie týchto cieľov prostredníctvom ochrany, manažmentu a plánovania v priebehu určitého obdobia (mimoriadne činnosti a opatrenia a bežné činnosti a opatrenia);
- sledovanie zmien, hodnotenie účinkov koncepcií, možné nové vymedzenie výberov.

Účasť, konzultovanie, rozdeľovanie názorov a schvaľovanie (medzi inštitúciami a obyvateľstvom, horizontálne a vertikálne) by sa malo organizovať vo všetkých etapách tohto procesu.

Regulačný rámec by sa tu mal viac sústrediť na princípy ako na špecifické operatívne metódy, ktoré by sa mali ponechať technickejším nástrojom, ktoré sa časom dajú jednoduchšie zmeniť (pravidlá implementácie, prílohy atď.); mali by viac podporiť kreativitu vo výskume a experimentovaní, ktoré už majú rôzne štáty, alebo ktoré sú súčasťou činnosti v rámci spolupráce medzi niektorými krajinami.

II.2.1. Poznanie typov krajiny: identifikácia, analýza, posúdenie

Poznanie typov krajiny tvorí prvú základnú etapu v procese formulovania výberov alebo zainteresovania zúčastnených strán, ktorých činnosti ovplyvňujú krajinu; vedie to k stanoveniu cieľovej kvality krajiny a činnostiam týkajúcim sa krajiny.

„C. Identifikácia a hodnotenie;

1. S aktívnou účasťou zainteresovaných strán v súlade s článkom 5 písm. c) na účely zlepšenia úrovne poznania svojich typov krajiny sa každá zmluvná strana zaväzuje

- i. vymedziť vlastné typy krajiny na celom svojom území;*
  - ii. analyzovať ich charakteristiky, ako aj hybné sily a tlaky, ktoré ich formujú;*
  - iii. zaznamenávať ich zmeny;*
- b. vyhodnotiť takto vymedzené typy krajiny s ohľadom na špecifické hodnoty, ktoré im pripisujú zainteresované strany a obyvateľstvo.*

2. Tieto princípy identifikácie a hodnotenia budú usmerňované výmenou skúseností a metodologie organizovanou medzi zmluvnými stranami na európskej úrovni podľa článku 8.“ (článok 6 Európskeho dohovoru o krajine – Špecifické opatrenia).

Rôzne texty súvisiace s dohovorom a rôzne praktické experimentálne skúsenosti, ktoré boli vypracované alebo ktoré sú už zavedené v európskych štátoch, poukazujú na rozmanitosť prístupov k tvorbe poznatkov, ktoré odzrkadľujú aj rozmanitosť kultúrnych koncepcií. Existuje však uvedomenie si nevhodnosti a neprimeranosti teoretických a metodických nástrojov, ktoré sa najčastejšie používajú pre operatívne potreby; príliš často patria do oblasti rozdielnych disciplín, zatiaľ čo krajinné požiadavky primerane reagujú v rámci medzidisciplinárnych časových a priestorových zábran, ktoré môžu

vyhovovať potrebe poznania stálych zmien na miestnej úrovni. Prístupy zahŕňajú:

- tie, ktoré sa dajú opísať ako „popisno-interpretatívne“; snaha splniť požiadavky na vedomosti, ktoré zaviedli nástroje a opatrenia na riadenie územných zmien (všeobecný plán, sektorový plán, projekt krajiny atď.);
- prístupy, ktoré sú skôr analytické a popisné, relatívne nezávislé a ktoré sú určené na operaatívne účely.

Výraz „identifikácia“ by sa mal preto chápať v širšom zmysle ako vyjadrenie tejto predbežnej požiadavky, pretože sa skladá z etapy pochopenia a analýzy špecifických charakteristík (popisu) a etapy identifikácie problému kvality (posúdenia), ktoré sa môžu v závislosti od komplexnosti situácií a cieľov líšiť. Výraz identifikácia by sa nemal vykladať zjednodušene, ani by sa nemal obmedziť na súpis krajiny, ale by sa mal týkať stanovenia cieľovej kvality krajiny.

Poznanie krajiny by sa malo rozvíjať v súlade s identifikáciou, popisom a procesom posudzovania, ktorý zahŕňa:

- pochopenie a popis špecifických fyzických charakteristík lokalít v ich súčasnom stave, odhaľovanie stôp, ktoré zanechali prírodné a ľudské procesy a poznanie toho, že krajinné charakteristiky vyplývajú z činnosti prírodných alebo ľudských faktorov a ich vzájomných vzťahov;
- preskúmanie ich vývojových procesov a zdôrazňovanie minulosti, súčasnosti, ako aj predvídateľných síl súvisiacich s časom a spôsobených ľudskými alebo prírodnými faktormi a možných napätí a rizík, ktorým krajiny čelia;
- poznanie systému charakteristík a hodnôt založeného na odbornej analýze alebo poznaní sociálnych vnímaní/vnemov krajiny. Toto poznanie sa dá získať prostredníctvom rôznych foriem záin-teresovania verejnosti do procesu vymedzenia krajinej koncepcie a prostredníctvom analýzy geografického rozdelenia obyvateľstva.

Usmernenia pre opatrenia by nemali príliš zasahovať, pokiaľ ide o metódy, etapy a strany zúčastnené na procese tvorby poznania: niektoré verejné orgány môžu zabezpečiť katalógy krajiny alebo atlasy, ktoré sa používajú ako samostatný nástroj, pričom orgány sú osobitne zodpovedné za ich vypracovanie.

V závislosti od štátu majú tieto dokumenty rôzne názvy: atlas krajiny, katalóg krajiny, mapa krajiny, mapa posudzujúca charakter krajiny, a tak ďalej. Môžu poskytnúť spoločný referenčný rámec a vytvoriť spoločný jazyk, ktorý uľahčuje komunikáciu medzi zúčastnenými stranami. Pri iných dokumentoch zostáva na odborníkoch, aby vybrali, či použiť deskriptívnu analýzu alebo interpretačný popis ako prvú etapu pri získavaní poznatkov, ktoré nástroje sa požadujú na vymedzenie krajinej koncepcie a jej implementáciu, v závislosti od správnej úrovne, rozsahu, cieľov a nástrojov (programy, plány atď.).

Mali by sa prijať opatrenia na:

- podporu integrácie rôznych prístupov k tvorbe poznania na pozorovanie územia (hospodárske, sociálne, environmentálne, historické/kultúrne, vnemové/vizuálne atď.);
- kontrolu, že analýzy sa týkajú celého územia (ktoré zohľadňujú nevyriešené, všedné aj poškodené časti krajiny), a nielen časti alebo charakteristiky, ktoré sa považujú za významné alebo výnimočné;
- zabezpečenie jednoduchého prístupu zrozumiteľ-

nosti a prehľadnosti v organizácii a prezentácii poznatkov s osobitným zameraním na zabezpečenie verejnej účasti na výbere krajinej koncepcie;

- podporu stanovenia a dostupnosti krajinných databáz; tieto by sa mali týkať podmienok miest, ich minulej a prítomnej dynamiky, napätí a rizík a ich prírodných a ľudských aspektov. Informácie by sa mali pravidelne aktualizovať, najčastejšie vtedy, ak sú zmeny rýchle. Mali by sa dodržiavať celonárodne, a ak je to možné, medzinárodne, mali by uznávať kritériá na podporu výmeny skúseností medzi štátmi, regiónmi a územnými komunitami na iných úrovniach.

II.2.2. Vymedzenie cieľovej kvality krajiny

„D. Cieľová kvalita krajiny

Každá zmluvná strana sa zaväzuje po konzultácii s verejnosťou v súlade s článkom 5 písm. c) definovať cieľovú kvalitu krajiny na identifikované a vyhodnotené typy krajiny.“ (Článok 6 Európskeho dohovoru o krajine – Špecifické opatrenia).

Niektorým prírodným alebo historickým prvkom sa môže venovať osobitná pozornosť s cieľom zachovať ich špecifickú úlohu, najmä konkrétny historický význam, ako aj environmentálny a iný potenciál, napríklad v tých častiach územia, ktoré sú určené pre poľnohospodárstvo, ohradeným častiam, vysadeným oblastiam, suchým kamenným a zemným stenám, terasám, mohutným, samostatne rastúcim stromom, prameňom alebo historickým kanálovým systémom. Rozsah použitých nástrojov sa môže pohybovať od foriem právnej ochrany po granty vlastníkom a farmárom určené na starostlivosť, novú výsadbu alebo integráciu, až po formy, na vylepšovanie, ku ktorým môže byť pripojený učebný materiál, ktorý poskytuje usmernenie a odovzdáva tradičné metódy týkajúce sa starostlivosti o krajinu.

Špecifické pokyny a nariadenia sa môžu zaviesť pre určité typy prác a zmien, ktoré výrazne ovplyvňujú kvalitu miesta, napríklad elektrické vedenia, telefónne siete a stožiare, veterné farmy, kameňolomy, bane, komerčnú a politickú reklamu, zariadenia voľného času (napríklad táborská, obytné privesy, rekreačné zariadenia) atď.

Niektoré témy a problémy rozvoja miest, ktoré by sa mali kategorizovať podľa konkrétnych charakteristík rôznych oblastí, môžu podliehať špecifickým pokynom a nariadeniam a môžu sa uviesť ako témy pre osobitné krajinné štúdie, napríklad prístupy do miest, okraje urbanizovaných území, prímestské oblasti, lineárne spojenia medzi historickými centrami (horizontálny rozvoj) atď.

Mali by sa zaručiť podmienky prístupu verejnosti do krajiny s primeraným ohľadom na súkromné vlastníctvo, ale prístupové komunikácie, komunikácie, cesty a chodníky by mali umožňovať využívanie krajiny; preto môžu orgány po dohode s príslušnými zainteresovanými stranami zabezpečiť odstránenie vizuálnych zábran alebo výstavbu koridorov s výhľadom v krajinách, ktoré si vyžadujú takéto riešenie. Takéto prístupové komunikácie by mali poskytovať zariadenia pre blaho užívateľov, to znamená, pre ich pohodlie a bezpečnosť a spĺňať požiadavky trvalo udržateľného rozvoja.

Určenie cieľovej kvality krajiny by sa malo zakladať na poznaní špecifických charakteristík a kvalít dotknutých miest a identifikácii ich dynamiky a potenciálu, ako aj toho, ako krajinu vníma verejnosť. Určitým otázkam alebo aspektom týkajúcim sa krajiny sa môže venovať osobitná pozornosť. Cieľová kvalita krajiny predstavuje konečný výsledok procesu navrhovania krajiny, ktorý

zahŕňa poznanie výrobných stratégií, stratégií konzultácií s verejnosťou, formulovania koncepcií a opatrení a stratégií monitorovania.

Ciele by mali predstavovať predbežné usmernenia pre navrhnutie opatrení, ktoré sa majú prijať pre krajinnú ochranu, riadenie a plánovanie. Mali by byť navrhnuté tak, aby spájali sociálne požiadavky a hodnoty, ktoré krajine priradila verejnosť, s výberom koncepčných rozhodnutí, ktoré sa prijali, pokiaľ ide o podstatu jednotlivých komponentov krajiny. Osobitná pozornosť by sa mala venovať rozsahu sociálneho vnímania, ktoré je odrazom rozmanitosti obyvateľstva.

Konkrétna aplikácia ochrany, manažmentu a plánovania výberov by mala zasahovať do celej krajiny a nemala by pripustiť jej rozdelenie na viacero častí, z ktorých sa skladá: krajinu charakterizujú vzájomné vzťahy medzi niekoľkými oblasťami (fyzickými, funkčnými, symbolickými, kultúrnymi, historickými, formálnymi atď.), ktoré predstavujú minulé aj súčasné systémy krajiny, ktoré sa môžu vzájomne prelínať a prekrývať na tom istom úseku územia. Krajina nie je len jednoduchý súhrn jej základných zložiek.

Cieľovú kvalitu krajiny by mali definovať všeobecné nástroje krajinej koncepcie pre rôzne úrovne (národnú, regionálnu, miestnu atď.) a oficiálne by sa mala implementovať prostredníctvom dokumentov týkajúcich sa plánovania a rozvoja miest a vidieka, ako aj sektorových nástrojov; tieto dokumenty môžu zároveň osobitne prispieť k formulovaniu cieľovej kvality krajiny.

S cieľom zaručiť úspešnosť procesu je potrebné od začiatku radiť sa s verejnosťou a všetkými ostatnými príslušnými zúčastnenými stranami a zabezpečiť ich súhlas a zapojenie.

II.2.3. Účasť, zvyšovanie povedomia, školenie, vzdelávanie

A. Účasť

„Každá zmluvná strana sa zaväzuje:

c. vytvoriť podmienky na účasť širokej verejnosti, miestnych a regionálnych orgánov a iných strán, ktoré sú zainteresované na definovaní a realizovaní krajinných koncepcií podľa písmena b).“ (Článok 5 Európskeho dohovoru o krajine – Všeobecné opatrenia)

Istota, že upevnenie vzťahu medzi obyvateľstvom a jeho životným prostredím je oporou udržateľného rozvoja, má vplyv na celý proces definovania krajinej koncepcie. Okrem toho, účasť sa považuje za nástroj na upevnenie totožnosti obyvateľstva, ktoré sa identifikuje vo svojom prostredí.

Účasť verejnosti, ktorá môže mať za následok rozpory vyplývajúce z rôznorodosti hodnotových systémov, ku ktorým sa hlásia rôzne sociálne skupiny, by sa mala vnímať ako obohatenie a možnosť potvrdiť platnosť vedomostí a vymedzenia cieľov a postupov.

Účasť zahŕňa obojsmernú komunikáciu od odborníkov a vedcov k obyvateľstvu a vice versa. Obyvateľstvo má empirické vedomosti (vedomosti o miestnych pomeroch a prírodopisné vedomosti), ktoré môžu byť užitočné pre získanie úplných odborných vedomostí a ich zasadenie do kontextu.

To má tiež vplyv na proces „hodnotenia“, ktorým sa rozumie dialektické porovnávanie medzi analýzami odborníkov a hodnotami, ktoré krajine priradila verejnosť, vediac, že existujú rôzne systémy „hodnôt“ a systémy „bez hodnôt“ a tieto môžu byť pevne etablované alebo sú stále v procese definovania; tieto hodnotové systémy (univerzálne, špecifické pre jednotlivé národné kultúry, miestne kultúry, pre kultúru každého jednotlivca) patria do oblasti vedy ako

aj ľudovej kultúry: majú kvalitatívny charakter a nie sú kvantifikovateľné, a niektoré z nich si niekedy odporujú navzájom. Koncepcia účasti znamená, že sa do úvahy berie sociálne vnímanie krajiny a ľudové ciele vo výbere ochrany, manažmentu a plánovania krajiny. V tomto zmysle krajinná koncepcia navrhovaná dohovorom zahŕňa uplatnenie demokratických princípov, berúc do úvahy rozdiely, nájdené prirodzené charakteristiky a prípadne dosiahnuté operatívne kompromisy; tieto predstavujú alternatívu k návrhu odborníkov vo veci hierarchickej klasifikácie kvality krajiny.

Spôsoby participácie si musí každý štát zvoliť spomedzi metód, ktoré sú vhodné na identifikovanie rôznych problémov, pričom sa berú do úvahy posledné konzultácie a zvyky v oblasti porovnávaní, rozdielna organizácia administratívy, charakteristické črty rôznych situácií na predmetných územiach, typy používaných operatívnych nástrojov, rozsah činnosti, a skúsenosti minulé aj súčasné na medzinárodnej úrovni. V každom prípade by sa mali zúčastniť všetci relevantní investori: národné, regionálne a miestne orgány, obyvateľstvo, ktoré je uvedeným priamo dotknuté, široká verejnosť, mimovládne organizácie, hospodárske subjekty a odborníci a vedci pre oblasť tvorby krajiny.

Účasť by mala byť charakteristickým znakom všetkých jednotlivých fáz v procese vytvárania a vykonávania krajinných koncepcií, predovšetkým v oblasti hodnotenia krajiny, definovania cieľovej kvality krajiny, rozhodovania a vykonávania činností v čase. Účasť by sa mala považovať tiež za formu vzájomnej výmeny informácií príslušných investorov. Je mimoriadne dôležité, aby sa dosiahla účasť na všetkých úrovniach vykonávania, od fázy prvotnej vedomosti po vykonávanie dohodnutých činností, t. j. pri realizácii projektov, na ktorých sa zúčastnili všetci relevantní investori.

Pri definovaní postupov za účelom schválenia výberu sa môže odkazovať na preskúšané a overené postupy, ako napríklad na konzultácie, zisťovanie verejnej mienky, informačné stretnutia a výukové výstavy. Tieto postupy sa môžu využiť aj simultánne.

B. Zvyšovanie povedomia

„A. Zvyšovanie povedomia

Každá strana sa zaväzuje zvyšovať povedomie občianskej spoločnosti, súkromných organizácií a verejných orgánov týkajúce sa hodnoty krajiny, jej úlohy a jej zmien.“ (článok 6 Európskeho dohovoru o krajine – Zvláštne opatrenia)

Potreba zvýšiť povedomie občianskej spoločnosti, súkromných organizácií a verejných orgánov, týkajúce sa hodnoty krajiny, jej úlohy a jej zmien, neznamená, že tieto orgány nie sú citlivé na kvalitu miest, kde ľudia žijú (ich cadre de vie). V skutočnosti to znamená, že existujúca citlivosť nie vždy funguje, a že strany nie vždy si uvedomujú spojitosť medzi krajinou a ich každodenným životom. Zvyšovanie povedomia je preto spôsob ako objasniť vzťahy, ktoré existujú medzi cadre de vie ľudí, činnosťami, ktoré vykonávajú všetky strany v každodennom živote a charakteristickými vlastnosťami prirodzeného prostredia, bývania a infraštruktúry. Zvyšovanie povedomia založené na osobných kontaktoch sa robí tak, že sa vymieňajú skúsenosti medzi miestnym obyvateľstvom, na ktoré má vplyv rozhodovanie v oblasti plánovania a osobami, ktoré majú vedecké a technické poznatky, t. j. vedcami a odborníkmi.

Rôzne formy zvyšovania povedomia sa môžu využiť, buď na báze trvalosti, opakovania alebo dočasnosti:

- publikácie, výstavy, audiovizuálne prostriedky,

simulácie a exhibície umelcov a fotografov na národnej, regionálnej alebo miestnej úrovni. V širokej miere už používané písomné a audiovizuálne prezentácie môžu mať formu ilustrovaných traktátov, predstavení s diapozitívmi so zvukom alebo vystúpeniami, všetko na rôznych úrovniach. Tieto metódy sa často používajú na miestnej úrovni pri rozhovoroch o krajine obce alebo o krajine väčšieho počtu mestských území. Môžu sa urobiť aj prezentácie, po ktorých nasledujú rozhovory s miestnym obyvateľstvom, čo umožňuje zoznámiť sa s názormi miestnych ľudí. Simulácia krajiny alebo nástroje prezentácie využívajúce 3D techniku alebo blokové diagramy umožňujú lepšie chápanie a rozhovory medzi zúčastnenými;

- televízne vysielania, aj keď sú ešte nedostatočné, by sa mali robiť o všeobecných otázkach aj miestnych skúsenostiach;
- prax so zvyšovaním povedomia miestneho obyvateľstva, ako napríklad organizované návštevy do oblastí s účasťou miestnych ľudí, vybraných zástupcov a odborníkov alebo vedcov. Takáto prax môže dať vzniknúť rozhovorom a môže viesť ku kolektívnemu premýšľaniu o budúcnosti krajiny. Niektoré takéto skúsenosti/prax môžu tvoriť súčasť rozšírených festivalov.

Zvyšovanie povedomia by nemalo zahŕňať iba obyvateľstvo, vybraných zástupcov a zástupcov verejných orgánov, ale tiež spoločnosti, nevládne organizácie, vedeckú a technickú komunitu a umelcov. Zvyšovanie povedomia by sa malo chápať ako proces rozširovania vedomostí, ktorý je činný všetkými smermi, od tvorcov koncepcií k pracovníkom v teréne a miestnym obyvateľom a vice versa.

C. Výchova

„B. Výchova...

Každá zmluvná strana sa zaväzuje podporovať:

a. vzdelávanie odborníkov na hodnotenie krajiny a činností v nej;

b. viacodborové vzdelávacie programy v oblasti krajinnéj koncepcie, ochrany, manažmentu a plánovania krajiny určené pre odborníkov v súkromnom a verejnom sektore a v zainteresovaných združeniach.“ (článok 6 Európskeho dohovoru o krajine – Špecifické opatrenia)

Veľa štátov teraz vzdeláva odborníkov na hodnotenie krajiny a činností v nej. Takéto vzdelávanie treba podporovať a rozvíjať. Kurzy by mali byť zamerané na krajinu a jej zapojenie do udržateľného rozvoja, t. j. mali by školiť ľudí v oblasti vzťahov medzi krajinou a ekonomickým rozvojom, medzi krajinou a obnovou prírodných zdrojov a medzi krajinou a sociálnou spravodlivosťou.

Kurzy s takýmto zameraním majú za cieľ vychovávať návrhárov, manažérov, inžinierov a technikov, ktorí sa špecializujú na ochranu, manažment a plánovanie krajiny. Zahŕňajú zadávanie a manažment projektov. Kurzy sú ukončené štátom uznávaným diplomom a sú teraz súčasťou európskeho výukového programu v rámci ktorého je možná výmena medzi univerzitami jednotlivých štátov.

Výchova spĺňa potreby všetkých zúčastnených na odborné a doplňujúce vzdelanie:

- štátne a miestne inštitúcie a orgány zodpovedné za krajinu a výchovu by mali podporovať zriade-

nie kurzov pre odborníkov, zamerané na výchovu odborníkov – na multidisciplinárnej báze – na hodnotenie krajiny a činností v nej, a ponúkajúce výchovu v oblasti výskumu krajiny;

- nešpecializované univerzitné kurzy musia umožňovať zavedenie tém týkajúcich sa krajiny do výchovy technikov, ktorých činnosť má vplyv na charakteristiku krajiny územia;
- odborné informácie a doškoľovacie výchovné programy by mali byť pre vybraných zástupcov, technických pracovníkov verejných orgánov všetkých úrovní a sektorov, odborníkov v súkromných a verejných sektoroch, ktorých činnosť má vplyv na krajinu (poľnohospodárstvo, kultiváciu atď. tak, aby sa zvýšilo začlenenie krajiny do sektorových koncepcií) a príslušné asociácie;
- teoretické a aplikované výskumné programy krajiny by sa mali rozvíjať na multidisciplinárnej báze a mali by ich podporovať štáty a iné administratívne úrovne v kontexte medzinárodnej spolupráce. Očakávaný príspevok z výskumu krajiny sa týka teoretických poznatkov, vzťahov medzi krajinou a udržateľným rozvojom, verejných koncepcií a ich hodnotenia, prepojenia medzi výskumom krajiny a vzdelaním, ekonomiky krajiny, histórie krajiny a jej reprezentovania, vzťahu medzi postupmi hodnotenia krajiny a postupmi verejnosti, začlenenia sektorových disciplinárnych pohľadov za účelom zhodnotenia miest z perspektívy krajiny, účasti príslušných investorov na vytváraní a implementovaní krajinných koncepcií a definovania nástrojov na realizáciu koncepcie. Jedným slovom, výskum by mal byť zameraný konkrétnejšie na „výskum postupu“, pričom existuje úzky vzťah medzi základným výskumom a verejným postupom. Toto prepojenie medzi základným výskumom a verejným postupom môže priniesť hodnotné výsledky v oblasti ochrany, manažmentu a plánovania krajiny na teoretickej, metodologickej a operatívnej úrovni.

D. Vzdelávanie

„B. ... a vzdelávanie

Každá zmluvná strana sa zaväzuje podporovať:

c. školské a vysokoškolské programy, ktoré sa v rámci príslušných tematických oblastí zamerajú na hodnoty spojené s krajinou a na otázky týkajúce sa jej ochrany, manažmentu a plánovania.“ (článok 6 Európskeho dohovoru o krajine – Špecifické opatrenia)

Aj keď školy v niektorých štátoch už ponúkajú výchovu v oblasti „krajina“, takéto školenia by mali byť posilnené tak, aby v deťoch rozvíjali citlivosť na otázky, s ktorými sa pravdepodobne budú zaoberať, keď budú skúmať kvalitu krajiny, v ktorej žijú. Okrem toho, toto je spôsob podchytenia populácie cez rodinu.

To sa dá dosiahnuť vzdelávaním v rôznych disciplínach, v zemepise, dejepise, v prírodných vedách, ekonomike, literatúre, umení, architektúre alebo inžinierskych disciplínach alebo v disciplínach zameraných na občiansku výchovu. Študijné osnovy škôl na rôznych úrovniach by mali formovať povedomie v otázkach krajiny vyučovaním schopnosti čítať krajinu a cit pre vzťah medzi cadre de vie a krajinou, pre vzťah medzi ekológiou a problémami krajiny a pre sociálne a ekonomické otázky.

Krajina môže veľa naučiť, lebo keď žiak číta krajinu, je konfrontovaný tvárou v tvár s viditeľným prejavom

krajiny, v ktorej žije, čo súvisí s územným plánovaním. Čítanie krajiny tiež umožňuje porozumieť súčasným a historickým prístupom k produkcii krajiny ako výrazu identity spoločnosti.

II.3. Spôsoby realizácie

„E. Realizácia

Na realizáciu krajinných koncepcií sa každá zmluvná strana zaväzuje zaviesť nástroje zamerané na ochranu, manažment a/alebo plánovanie krajiny.“ (Článok 6 Európskeho dohovoru o krajine – Špecifické opatrenia)

Prostriedky realizácie krajinných koncepcií alebo zavedenia krajinskej dimenzie do sektorových koncepcií môžu byť buď zo zákona, alebo dobrovoľné. Nové spôsoby realizácie sa môžu tiež použiť. Voľba spôsobu môže závisieť od miestnej situácie, ktorá sa môže líšiť dokonca v rámci jednej krajiny.

Realizovanie krajinných koncepcií alebo koncepcií na zavedenie krajinskej dimenzie do sektorových koncepcií môže kombinovať nižšie uvedené spôsoby – podľa cieľov, napríklad špecifické charakteristiky územia, populáciu a príslušnú organizáciu administratívy atď. To sa vzťahuje na všetky situácie krajiny a na všetky činnosti, ktoré ich vytvárajú. Realizovanie môže byť zahrnuté vo všeobecných a sektorových nástrojoch na rôznych administratívnych a programových úrovniach a na úrovni územného plánovania; môže umožňovať nadobudnutie pôdy kompetentnými orgánmi.

II.3.1. Realizácia zo zákona

Realizácia zo zákona závisí od existujúcej legislatívy a samotného cieľa; t. j. závisí na želanom výsledku v pojmoch ochrany, manažmentu alebo plánovania. Opatrenia môžu byť zahrnuté do dokumentov územného plánovania alebo môžu poskytovať špecializované nástroje.

- Zahrnutie cieľov do koncepcie ochrany: opatrenia by mali zabezpečiť ochranu a starostlivosť o dôležité alebo charakteristické aspekty krajiny; ochrana by mala byť spojená s plánom riadenia rozpracovaným do fáz. Môže sa použiť existujúca osobitná legislatíva, alebo sa môže zadefinovať nová legislatíva.
- Zahrnutie cieľov do koncepcie riadenia: opatrenia môžu zabezpečovať starostlivosť o existujúce štruktúry krajiny (niektoré z nich môžu zabezpečiť kompetentné orgány).
- Zahrnutie cieľov do koncepcie plánovania: opatrenia môžu zabezpečovať schémy plánovania alebo môžu zabezpečovať vhodné nové zariadenia. Ustanovenia o financovaní navrhovaných činností a/alebo technickej a prevádzkovej pomoci sa môžu zadefinovať.

II.3.2. Realizácia na báze dobrovoľnosti

Dobrovoľná realizácia je založená na dohodách, chartách, akostných známkach alebo zmluvách medzi orgánmi a príslušnými investormi. Môže zahŕňať poskytovanie finančných prostriedkov na financovanie navrhovaných opatrení a/alebo technickú a prevádzkovú pomoc, napríklad:

- v prípade koncepcie ochrany: dohody o starostlivosti o krajinu. Môže byť vhodné, aby sa kompenzácia poskytla tým subjektom, ktoré boli nepriaznivo postihnuté opatreniami na zachovanie krajiny;

- v prípade koncepcie riadenia: dohody alebo zmluvy o starostlivosti a zachovaní existujúcej štruktúry krajiny. V prípade potreby sa môžu poskytnúť prostriedky rovnajúce sa nákladom na zachovanie (napríklad zachovanie živých plotov, kanálov, cestičiek atď.);
- v prípade koncepcie plánovania: dohody alebo zmluvy o vytváraní nových štruktúr alebo zariadení s riadnym financovaním. Tieto nové štruktúry alebo zariadenia musia spĺňať s existujúcou krajinou, t. j. musia byť v súlade s definovanými cieľmi kvality krajiny.

II.3.3. Nástroje pre krajinnú koncepciu

Na implementovanie krajinných koncepcií sa musí zaviesť všeobecné plánovanie a metódy rozvoja: tento musí využívať osobitné nástroje a zabezpečovať, aby krajinná dimenzia bola zahrnutá medzi sektorové nástroje. Uvedené musí byť založené na všeobecných zásadách na národnej úrovni – aj vtedy, ak sa očakáva decentralizácia – a na spojení kompetencií na viacerých úrovniach a viacerých typov implementačných nástrojov. Nástroje sa už začali používať v niektorých krajinách a každý z nich môže byť vzorom pre vytvorenie nových nástrojov alebo na vylepšovanie existujúcich nástrojov.

Hlavné kategórie nástrojov:

- krajinné plánovanie: plány a štúdie krajiny zahrnuté do územného plánovania;
- zahrnutie krajiny do sektorových koncepcií a nástrojov;
- zdieľané charty, zmluvy, strategické plány;
- účinok a krajinné štúdie;
- vyhodnotenie účinkov činností na krajinu, ktoré nie sú predmetom štúdie účinkov;
- chránené miesta a krajiny;
- vzťah medzi krajinou a smernicami, ktoré sa týkajú kultúrneho a historického dedičstva;
- zdroje a financovanie;
- ceny za krajinu;
- pozorovateľne krajiny, centrá a inštitúcie;
- správy o stave krajiny a krajinné koncepcie;
- cezhraničné krajiny.

Príloha 1

Príklady nástrojov, ktoré sa používajú na implementovanie Európskeho dohovoru o krajine

Cieľom tejto prílohy je poskytnúť niekoľko príkladov nástrojov, ktoré sa používajú na implementovanie Európskeho dohovoru o krajine. Môžu byť doplnené skúsenosťami strán tohto dohovoru, ktoré strany získali na svojom území, čo poskytne užitočné lekcie na zlepšenie prístupu k činnostiam uskutočňovaným v krajine.

Navrhujeme, aby každá strana prispela k vytvoreniu databázy, ktorá bude na internetovej stránke Rady Európy k Európskemu dohovoru o krajine. Táto databáza bude „skrinkou s nástrojmi“, ktorá bude môcť poskytnúť technickú aj vedeckú pomoc prostredníctvom súboru skúseností a ich výmeny v oblasti krajiny a výskumu, ako je uvedené v článku 8 Európskeho dohovoru o krajine o vzájomnej pomoci a výmene informácií.

1. **Krajinné plánovanie: autonómne krajinné plány alebo krajinné štúdie ako súčasť územného plánovania**
Je potrebné zdôrazniť, že k otázkam týkajúcim sa krajiny sa musí pristupovať cez systematické krajinné

plánovanie prispôbené rôznym úrovňam správy, od národnej po miestnu, na celom území, vrátane mestských oblastí a oblastí mimo územia miest.

Tento proces môže mať formu:

- a. riadneho krajinného plánovania a vývojového systému, ktorý bude disponovať špecifickými nástrojmi, s prepojením na rôzne správne úrovne (krajinný plán);
- b. systematického zavádzania krajinskej dimenzie do bežného plánovania na rôznych úrovniach (národnej, regionálnej, miestnej), doplnené špecifickými štúdiami a pokynmi (krajinné štúdie). Každé územné plánovanie musí mať krajinnú dimenziu.

Takéto voľby môžu byť prítomné súčasne v rôznych situáciách, dokonca v rámci jedného a toho istého štátu.

Bez ohľadu na otázku regulačnej a prevádzkovej autonómie je dôležité, že to vždy musia byť osobitné štúdie týkajúce sa hodnotenia prostredia z perspektívy krajiny, alebo že pokyn na činnosť musí byť presne definovaný.

V súlade s definíciou v Európskom dohovore o krajine sa takéto štúdie a smernice musia týkať ochrany charakteristických vlastností oblastí, ktoré boli uznané za také, ktoré majú vysokú kvalitu, bežnú kvalitu alebo oblasti, ktoré musia byť opäť prehodnotené a majú problémy s revitalizáciou.

To zahŕňa:

- prevádzkové predpisy týkajúce sa ochrany, manažmentu a plánovania, opätovného vyhodnotenia a/alebo revitalizácie;
- ustanovenia o vzdelávaní týkajúce sa informovania a zvyšovania povedomia verejnosti a hospodárskych subjektov;
- priamu účasť miestnych ľudí a investorov;
- nástroje na sledovanie transformácie a zmeranie úrovne účinnosti koncepcií, ktoré boli zavedené do praxe.

Krajinný plán alebo štúdia bude mať formu mapujúcich dokumentov a správ stanovujúcich ciele a navrhované opatrenia. Je tiež dôležité v maximálnej miere využívať pri plánovaní nástroje na predbežnú vertikálnu a horizontálnu konzultáciu medzi rôznymi úrovňami a sektormi zaoberajúcimi sa správou daného teritória. Pomohlo by, keby takéto konzultácia dostala štatutárnu pomoc, alebo keby boli podporené náležitými administratívnymi postupmi.

Účasť sa týka rôznych etáp v procese vytvárania a implementácie krajinných koncepcií; najmä tých, ktoré sa týkajú poznania krajiny, ktoré sa zaoberajú definovaním kvality krajiny a rozhodovaním, a realizáciou opatrení v priebehu času. Účasť nesie so sebou práva a povinnosti pre všetkých.

Bolo by tiež užitočné špecifikovať dobu platnosti, aktualizáciu a obnovu krajinných plánov a štúdií, pričom sa budú brať do úvahy rôzne faktory, ako napríklad:

- rýchlosť zmeny podľa zainteresovanej oblasti;
- reálne možnosti angažovať verejné orgány, aby navrhli také nástroje;
- citlivosť verejnosti na takéto záležitosti;
- možnosti udržateľného rozvoja, zistené pri skúmaní kvality krajiny v predmetných miestach.

2. Zahrnutie krajiny do sektorových koncepcií a nástrojov

Je mimoriadne dôležité v súčasnom kontexte pre:

- všetky nástroje územného plánovania a rozvoja, sektorové alebo parciálne, aby súhlasili s ustanoveniami v krajinných plánoch alebo štúdiách;

- všetky územné plány, programy vývoja a riadenia a nástroje, aby zahrnuli krajinnú dimenziu do fázy hodnotenia a operačnej fázy;
- početné formy vertikálnej a horizontálnej konzultácie medzi kompetentnými orgánmi, aby boli zabezpečené a implementované;
- integrovateľný prístup ku krajine, aby bol prítomný v jednotlivých sektorových nástrojoch v príslušnej oblasti.

Krajinné plány a štúdie by mali predovšetkým tvoriť súčasť programov riadenia energie, všetkých typov programov a projektov v oblasti infraštruktúry a prepravy; plánov na vytvorenie spádových oblastí; programov a plánov v oblasti kultúrneho dedičstva a turistiky; programov, ustanovení, plánov a finančných nástrojov pre oblasť chovateľstva, existujúcich nástrojov na ochranu prírody (napr. parky a rezervácie atď.).

Základné charakteristiky procesu analýzy a akčného plánu v súvislosti s krajinou na zahrnutie medzi všeobecné nástroje krajinného plánovania a medzi sektorové nástroje

Prehľad etáp všeobecného krajinného plánovania (krajinné plány, integrácia otázok súvisiacich s krajinou do všeobecného plánovacieho postupu) je uvedený nižšie. Podrobnosti týkajúce sa sektorových teritoriálnych transformačných postupov plánovania (sektorové plány a postupy) a spôsoby vedenia jednaní a rozhovorov (charty, zmluvy, spoločné stratégie) sú tiež uvedené.

1. V súlade s vedomosťami získanými z činností zameraných na celé územie (identifikácia a charakterizácia) treba jasne definovať a ohraničiť „krajinné celky“.

Výraz „krajinný celok“ sa používa na zdôraznenie dôležitosti systematického študovania príslušných miest z perspektívy krajiny. Bolo by nesprávne zamerať sa iba na jednu formu analýzy (napríklad na ekologickú, geografickú, historickú, vizuálnu atď.). Môžu sa ale použiť viaceré termíny založené na rôznych formách opisu krajiny a interpretácie miesta, ako sa už stalo v niektorých štátoch (napríklad jednotka, územie, systém, štruktúra, prvok atď.).

2. Krajinný plán alebo štúdia musí stanoviť „cieľovú kvalitu krajiny“ pre každý krajinný celok. Tieto zahŕňajú:

- ochranu a starostlivosť o kvalitatívne znaky (morfológia, podstatné znaky, farba atď.), tiež sa berie do úvahy spôsob výstavby a materiál a symbolické charakteristiky a miesta atď.);
- zabezpečenie jadra rozvoja v súlade s rôznymi uznávanými znakmi krajiny tak, že vývoj nebude mať negatívny dopad na kvalitu krajiny;
- nové hodnotenie a/alebo revitalizácia poškodených alebo problematických oblastí za účelom obnovenia ich kvality alebo vytvorenia novej kvality.

3. Kvalita krajiny územia (ochrana, riadenie, plánovanie, opätovné zhodnotenie) musí byť definované s ohľadom na všeobecné a prevádzkové požiadavky a činnosti týkajúce sa venovaniu špeciálnej pozornosti opatreniam potrebným na skvalitnenie krajiny a využívanie príslušného priestoru verejnosťou a tiež dostupnosť týchto miest.

4. Krajinný plán alebo štúdia musí tiež obsahovať ustanovenia o zvyšovaní povedomia, školení a informovaní

verejnosti a rôznych investorov, ktorých činnosti majú vplyv na krajinu (ekonómovia, technici, administratívni pracovníci atď.).

5. Krajinné plány a štúdie musia tiež zahŕňať dohody, granty a financovanie starostlivosti o komponenty krajiny, tvorby štruktúr a rekreačných a výukových činností atď. buď využitím jasne označených prostriedkov alebo ukázaním a zdôraznením možnosti použiť prostriedky patriace konkrétnym sektorom, ako napr. poľnohospodárstvo, turistika, kultúra, verejná práca atď., alebo podporením aktívnej účasti verejnosti a nevládných organizácií.

6. Krátkodobý a strednodobý program riadenia na implementovanie akcie (jeho aktívni účastníci a spôsoby realizácie) musia byť definované.

7. Je dôležité mať prostriedok na monitorovanie zmien krajiny a účinnosti opatrení. To by malo pomôcť v procese analýzy a preformulovania cieľovej kvality krajiny a predefinovania všetkých fáz krajinnej koncepcie a jej zdrojov na báze pravidelnosti.

3. Charty, zmluvy a spoločné strategické plány

Konzultácie a vyjednávania ako nástroje sa rozširujú a v posledných desaťročiach sa stávajú bežnejšími: môžu sa použiť na záležitosti týkajúce sa krajiny a existujú už aj pozitívne skúsenosti. V tomto prípade musia zahŕňať bežné hodnotenie identifikácie a opisu krajiny, vytváranie a schvaľovanie kvalitatívnych cieľov a strednodobé a dlhodobé stratégie riadenia rôznych investorov v oblasti krajiny; musia zahŕňať recipročné záväzky o lepšej implementácii krajinnej koncepcie prostredníctvom programu praktického a udržateľného zásahu.

Rôzne administratívne orgány sú zodpovedné za definovanie charakteristických vlastností takých nástrojov v medziach svojej vlastnej situácie: developeri, formy angažovania investorov, formy rokovania a zmluvy, spôsoby voľby, zodpovednosť za koordináciu, právne postupy na definovanie a implementovanie potrebných zásahov.

Na základe existujúcich skúseností treba zdôrazniť dôležitosť širšieho zaangažovania rôznych investorov (verejných a súkromných, individuálnych a kolektívnych, na národnej, regionálnej a miestnej úrovni, všeobecných alebo sektorových atď.), podiel krajinných technikov počas rôznych fáz, poskytnúť obyvateľstvu jasný a platný rámec prebežných znalostí. Aby sa zaistil úspech, sú potrebné rokovania všetkých relevantných investorov, a tieto môžu mať rôznu formu.

4. Vplyv a krajinné štúdie

Postupy na kontrolu vplyvu – štúdie vplyvu na životné prostredie (EIS, environmental impact studies) a strategické environmentálne hodnotenie (SEA, strategic environmental assessment) – ktoré vyžaduje Európska únia za účelom hodnotenia následkov projektov na životné prostredie, sú mimoriadne užitočné nástroje na študovanie priamych a nepriamych účinkov projektov na prostredie a na identifikovanie opatrení potrebných na čelenie takýmto účinkom alebo zníženie ich vplyvu v prípade potreby. Tieto postupy sa môžu použiť tiež v štátoch, ktoré nie sú členmi Európskej únie. Ale súčasné skúsenosti poukazujú na častú neadekvátnosť metód analýzy a hodnotenia krajinnej dimenzie, ktorá sa často považuje za sektorový tému, ktorá predstavuje iba inú environmentálnu zložku (ako napríklad vzdušné, voda alebo zem), ktorá sa často hodnotí pomocou kvantitatívnych indikátorov. Preto je dôležité mať vhodné

kvalitatívne hodnotenie účinkov rozvojových projektov na krajinu.

Zmena v obsahu týchto postupov je dôležitá pre celkovú komplexnú interpretáciu miest podľa rôznych hľadísk. Je dôležité zaviesť cieľovú kvalitu krajiny (krajinné plány, plány rozvoja územia s krajinným obsahom atď.) do štúdií, ktoré sa zaoberajú následkami, aby sa zabezpečilo, že projekty budú v maximálnej možnej miere konzistentné so stanovenými cieľmi.

V každom prípade je dôležité zabezpečiť také opatrenia, ktoré znížia alebo vykompenzujú všetky negatívne účinky na životné prostredie, ktoré prinášajú so sebou rozvojové projekty z pohľadu krajiny a životného prostredia (integrácie uvedených dvoch hľadísk).

Bolo by užitočné aplikovať hlavné zásady SEA, s cieľom odhadu a verifikovania plánov a programov v oblasti územného plánovania, nakoľko takéto hodnotenie zahŕňa rozsiahle a celkové hodnotenie krajiny a najmä jej schopnosti tolerovať plánovaný rozvoj.

5. Hodnotenie účinkov činností na krajinu, ktoré neboli predmetom štúdií zameraných na vplyvy

Všetky rozvojové projekty, bez ohľadu na ich povahu, obyčajne na miestnej úrovni, musia brať do úvahy faktory kvality krajiny. Niektoré štáty už prijali osobitné nástroje hodnotenia. Hodnotenie by malo prispieť k rozhodovaciemu procesu zo strany administratívnych orgánov a malo by vzdelávať technikov, administrátorov a súkromné osoby, aby brali ohľad a do úvahy dimenziu krajiny hneď od samého začiatku definovania projektu. Preto je potrebné stanoviť osobitné opatrenie, ak sa vyžaduje hodnotenie krajiny v prípade projektov, u ktorých sa vyžaduje povolenie úradov, ale ktoré ešte nepodliehajú EIS a SEA.

Treba ale zdôrazniť, že potrebná dokumentácia a súvisiace postupy nesmú byť veľmi drahé, ani technicky náročné. Okrem toho, hodnotenie účinkov na krajinu treba posudzovať osobitne od infraštruktúry alebo projektov výstavby, a zahŕňajú osobitnú dokumentáciu a postupy, a umožňujú celkovú integrovanú analýzu vzťahu medzi príslušným miestom a projektom rozvoja.

Dokumentácia musí:

- ukázať, ako sa projekt hodí do rôznych kontextov („okamžitý“ kontext návrhu rozvoja, a jeho „polovičné“ a „vzdialené“ kontexty), čo predstavuje problémy s viditeľnosťou a vzájomnou viditeľnosťou miest v najširších územiach; prepojenie s materiálmi, farbami a stavebnými technikami; dopad na biotické a abiotické aspekty;
- ukázať podmienky miest a kontexty predtým, ako sa vykoná práca; demonštrovať konzistenciu charakteristických vlastností projektu s kontextami; simulovať vzhľad miesta po realizácii;
- demonštrovať, že projekt vzhľadom na krajinné plánovanie a nástroje rozvoja (plány, zmluvy atď.) je v súlade s cieľovou kvalitou krajiny, tam kde existujú;
- zhodnotiť účinky navrhovaného rozvoja na príslušných miestach a zaviesť tam, kde je to potrebné, zmierňujúce opatrenia na zabezpečenie dobrej kvality krajiny na týchto miestach a kompenzačné opatrenia prispievajúce ku kvalite životného prostredia.

6. Chránené miesta a krajiny

Je dôležité podporovať koncepciu, aby sa zabezpečila kvalita územia ako celku definovaním koncepcie pre hodnotenie, plánovanie, rozvoj a manažment bežnej alebo degradovanej krajiny skôr, ako iba identifikovať a chrániť výnimočné územia. Výnimočné územia, ktoré boli v mno-

hých krajinách vystavené skúškam, vrátane monumentov a miest prírodných krás, niekedy vykazovali znaky krízy, najmä ak sa na ne uplatňovali iné postupy a boli iba pasívne chránené a izolované od ostatného územia ako celku; preto povolenia na urobenie zmeny podliehajú iba posudkom špecialistov a odborníkov. Aj keď sa môže považovať za vhodné zaviesť osobitné ustanovenia pre niektoré miesta (alebo zmeniť existujúci zákon), je potrebné dosiahnuť širokú dohodu o cieľoch, t. j.:

- kontinuite sociálnych vyhlásení potvrdenej ikonografiou, historikami cestovateľov, historickými dokumentmi atď.;
- nedávnych štúdiách, ktoré sa zaoberajú najmä:
  - aktuálnymi kultúrnymi hodnotami, ktoré opisujú odborníci, ale ktoré ešte neboli integrované obyvateľstvom (súčasná architektúra, priemyselná archeológia);
  - hodnotovými systémami, najmä symbolmi, ktoré uznáva najmä miestna populácia (vedľajšie dedičstvo, miesta, ktoré majú historický význam alebo na ktoré sa viažu miestne legendy atď.).

Do úvahy treba brať osobitné črty každého štátu. Zdá sa výhodné odmietnuť kritériá typu „pitoreskný“, „prírodná krása“ alebo „výnimočný“, lebo takého kritériá patria do kultúrnej koncepcie špecifickej pre legislatívu zo začiatku 20. storočia o ochrane monumentov a miest. Zdôvodňovanie založené na špecifických charakteristikách daného miesta môže byť doplnené alebo nahradené zdôvodnením založeným na rizikách alebo na tom, akú hodnotu má konkrétne miesto pre obyvateľov.

Pre takéto miesta by mal každý štát špecifikovať podľa vlastných potrieb:

- opatrenia a nástroje na všeobecnú a osobitnú ochranu: napríklad klasifikácia alebo jednoduchý zoznam, použitie existujúcich inštitucionálnych nástrojov, ako sú parky a rezervácie (národné parky, regionálne parky, archeologické rezervácie); tvorba nových nástrojov; vlastné dočasné ochranné opatrenia;
- charakteristické vlastnosti pre nástroje na súpis a ochranu: napríklad opis miesta a hlavné dôvody jeho ochrany, s oficiálnym oznámením pre verejnosť a súkromných vlastníkov.

Osobitné záväzné ustanovenia alebo jednoduché smernice by v ideálnom prípade mali byť vytvorené pre každé chránené miesto podľa jeho veľkosti a znakov atď.; alebo vypracovanie špecifických plánov krajiny pre každé chránené miesto alebo pre isté konkrétne typy krajiny. Pravidlá týkajúce sa uvedeného by mali tvoriť súčasť všeobecného plánovania a rozvoja krajiny.

7. Vzťah medzi krajinou a ustanoveniami, ktoré sa týkajú kultúrneho a historického dedičstva

Všeobecne povedané, každý štát má už legislatívu, organizáciu administratívy a špecifické nástroje na zachovanie svojho kultúrneho a historického dedičstva, ktorému sa teraz venuje zvýšená pozornosť zo strany verejnosti; mať koncepcie definované pre túto oblasť sa stalo v Európe od konca 19. storočia niečím bežným. Krajinnú dimenziu treba tiež zahrnúť do tohto sektora. Konkrétne, ochrana „bodú“ a starostlivosť o „bod“, lineárne a priestorové prvky vytvárajúce kultúrne a historické dedičstvo (napríklad historické centrá, vily, priemyselná archeológia, historické záhrady atď.), by mali brať do úvahy inkorporáciu takého dedičstva do krajiny.

Prístup k historickým monumentom môže podliehať konkrétnym plánom alebo predpisom, ktorých cieľom je zachovať fyzický, historický, symbolický, vizuálny a kom-

pozičný vzťah s blízkym a vzdialeným kontextom; inými slovami, je dôležité prestať venovať pozornosť (a preto aj ochranu) iba mimoriadnym samostatným a individuálnym telesám a miesto toho treba zamerať pozornosť na celý systém, ktorého komponentmi sú aj tieto telesá.

Bolo navrhnuté, aby bola zahrnutá identifikácia dôležitých prvkov historického dedičstva, zdôrazniac ich úlohu v systéme historických, materiálnych a nemateriálnych vzťahov, pričom sa majú vytvoriť nástroje na ochranu a obohatenie tohto systému, a tieto štruktúry a miesta by mali byť ošetrené nástrojmi na regulovanie aktivít rozvoja (ustanovenia, špecifické programy, zahrnutie do bežného plánovania atď.).

8. Zdroje a financovanie

Zdroje potrebné na definovanie a implementovanie krajinnej koncepcie môžu byť finančné aj ľudské.

Osobitné zdroje môžu byť rezervované, pričom fond pre krajinu sa môže vytvoriť na rôznych administratívnych úrovniach, od verejného a súkromného financovania až po individuálne financovanie (orgány, asociácie, združenia atď.). Zahrnutie aspektov krajiny do sektorových koncepcií (životné prostredie, turistika, poľnohospodárstvo, verejné práce, kultúra atď.) umožní použitie zdrojov rezervovaných pre tieto sektory súčasne s ochranou krajiny, manažmentom a plánovaním.

Aby sa podporil zámer, aby krajinnú dimenziu brali do úvahy všetky verejné a súkromné rozhodnutia, možno prijať osobitné opatrenia zahrnujúce daňové úľavy a granty. Tieto opatrenia musia byť prispôbené rôznym typom krajiny, ich podstatným znakom a implementačným nástrojom a potrebám príslušných miestnych komunít (priame iniciatívy).

Iné typy podnetov sa môžu tiež aplikovať, napríklad technická pomoc pri vytváraní a formovaní súkromných plánov a projektov, využívanie príslušných miest prostredníctvom koncepcií v oblasti turistiky, podpora vysokokvalitných poľnohospodárskych produktov atď. (nepriame iniciatívy).

Osobitné iniciatívy sa prijímajú za účelom povzbudenie účasti asociácií (mimovládnych organizácií) pri definovaní a implementovaní krajinných koncepcií na rôznych administratívnych úrovniach v súvislosti s rôznymi typmi nástrojov implementácie (plány, tabuľky atď.) a rôznymi operačnými fázami (ochrana, manažment a plánovanie atď.).

Významné verejné diela, projekty a verejná infraštruktúra by mali venovať minimálne percento zo svojho rozpočtu na krajinnú dimenziu. Tento prístup sa už v niektorých krajinách aplikuje.

9. Cena Rady Európy za krajinu

Na rozdiel od iných foriem ocenenia, ktoré sa zameriavajú hlavne na výnimočné prírodné krásy alebo dôležité územia, bez ohľadu na to, či boli zdedené alebo vytvorené nedávno, cena za krajinu, na ktorú odkazuje konvencia, má hlavne vyšší povedomie, lebo jej cieľom, je exemplárne oceniť konanie verejných orgánov a mimovládnych organizácií.

Mala by byť možnosť udeliť cenu na národnej, regionálnej a miestnej úrovni za výnimočné konanie zahrňujúce obnovu a zachovanie ohrozenej alebo degradovanej krajiny, činnosti týkajúce sa hodnotného každodenného a bežného riadenia, vytváranie a implementovanie krajinných plánov a plánov riadenia, úspešné skúsenosti s účasťou obyvateľstva, vzdelávanie a školenia, skúsenosti s horizontálnymi a vertikálnymi konzultáciami v oblasti krajinného plánovania a manažmentu, cezhraničné skúsenosti, štúdie a výskum, ktorý zahŕňa veľký

počet administratívnych operátorov buď na národnej alebo nadnárodnej úrovni atď. Každý štát môže zaviesť svoju vlastnú štátnu cenu za krajinu, ktorá môže slúžiť ako prostriedok pre užší výber kandidátov na cenu za krajinu, ktorú udeľuje Rada Európy.

Každý štát môže prijať a zaviesť svoju vlastnú cenu za krajinu podľa vlastných požiadaviek, potrieb a možností. Týmto spôsobom môže špecifikovať obsah ceny (ocenenie, technická a prevádzková podpora navrhovaných opatrení atď.), formy publikovania výsledkov (exhibície, demonstrácie, publikácie atď.), príslušné administratívne úrovne, kategórie, frekvenciu a zloženie poroty.

Je účelné, aby výber pre štátne a nadnárodné ceny bol založený na zásadách Rady Európy pre udeľovanie ceny za krajinu ako súčasť procesu univerzálne prijímaných zásad účasti.

10. Observatóriá, strediská alebo inštitúcie

Silné vplyvy, ktoré pôsobia na súčasnú krajinu, a mnohé problémy, ktoré súvisia s ochranou, manažmentom a plánovaním krajiny, vyvolávajú potrebu priebežného pozorovania ako aj fóra na výmenu informácií; vytvorenie krajinných observatórií, stredísk alebo inštitúcií by sa mohlo osvedčiť ako užitočné na tento účel. Tieto krajinné observatóriá, strediská alebo inštitúcie by umožnili pozorovanie na základe protokolov štúdií zahrňujúcich súbor ukazovateľov; umožnili by aj zhromažďovanie a výmenu informácií o koncepciách a skúsenostiach. Mohli by byť nezávislé alebo súčasťou širšieho pozorovacieho systému.

Tieto krajinné observatóriá, strediská alebo inštitúcie by sa mohli zakladať na rôznych úrovniach – miestnej, národnej – s využitím bezpečnostných pozorovacích systémov a poskytujúc možnosť stálych výmen. Vďaka týmto útvarom by malo byť možné:

- popísať stav krajiny v danom čase;
- vymieňať informácie o koncepciách a skúsenostiach súvisiacich s ochranou, manažmentom, plánovaním, verejnou účasťou a implementáciou na rôznych úrovniach;
- používať a v prípade potreby zostavovať historické dokumenty týkajúce sa krajiny, ktoré by mohli byť užitočné pre poznanie toho, ako sa dotknuté typy krajiny vyvíjali (archív, text, fotografie atď.);
- vypracovať kvantitatívne a kvalitatívne ukazovatele na zhodnotenie účinnosti krajinných koncepcií;
- poskytovať údaje vedúce k pochopeniu vývoja a k predpovediam alebo scenárom do budúcnosti.

Výmena informácií a skúseností medzi štátmi, regiónmi a územnými spoločenstvami, ktorá sa už uskutočňuje, by mala byť založená na porovnaní príkladov, ale vždy by sa mali porovnávať s politickými, sociálnymi, ekologickými a kultúrnymi súvislosťami pôvodnej krajiny. Výber štruktúry observatórií je záležitosťou dotknutých správnych orgánov, ale mala by byť možná spolupráca s vedcami, odborníkmi a technikmi z verejných orgánov a s verejnosťou.

11. Správa o stave krajiny a krajinných koncepcií

Štáty a regióny by mali v primeraných intervaloch podávať správu o stave krajiny na svojich územiach na základe práce observatórií, stredísk alebo inštitúcií. Správa by mala obsahovať prehľad a posúdenie koncepcie na účely kontroly účinnosti legislatívy a prijatých opatrení.

Tento typ dokumentu vypracovaný správnymi orgánmi, krajinnými observatóriami, strediskami alebo inštitúciami alebo inými orgánmi alebo v spolupráci

s ostatnými subjektmi, ktoré by mohli porovnať, čo aktuálne prebieha v dotknutej oblasti po uplatnení usmernení a opatrení, zdôrazní výsledky, riešenia a problémy, s ktorými sa stretli a určí nové smery. Dokument by mal byť samostatný alebo by mal byť súčasťou širšej správy, v ktorej by mala byť určitá časť venovaná krajine. Nemal by však nahrádzať pravidelné stretnutia, ktoré by mali štáty uskutočňovať na účely implementácie Európskeho dohovoru o krajine.

12. Cezhraničné typy krajiny

Výsledkom cezhraničnej spolupráce môžu byť spoločné programy krajinej ochrany, krajinného manažmentu a plánovania a môžu sa prijať nástroje a dohodnúť opatrenia medzi orgánmi (rôzne správne úrovne a všeobecné a sektorové právomoci) a príslušnými zúčastnenými stranami na oboch stranách hraníc. Cezhraničná spolupráca je možná na základe územnej súvislosti alebo spoločných charakteristík nielen medzi susediacimi štátmi, ale aj medzi susediacimi regiónmi a spoločenstvami v tom istom štáte, ktoré majú rôzne krajinné koncepcie.

Internetová stránka a bibliografické odkazy

Pozri internetovú stránku Rady Európy, www.coe.int/EuropeanLandscapeConvention, na ktorej sú rôzne správy o témach, ktoré boli vypracované od podpísania Európskeho dohovoru o krajine 20. októbra 2000, najmä na stretnutiach v rámci seminárov Rady Európy pre implementáciu Európskeho dohovoru o krajine.

Príloha 2

Navrhnuté znenie implementácie Európskeho dohovoru o krajine v praxi na národnej úrovni určené na použitie ako usmernenie pre verejné orgány pri implementácii Európskeho dohovoru o krajine.

Úvod

V súlade s Európskym dohovorom o krajine a s cieľom poskytnúť lepšie usmernenie pre krajinnú koncepciu tento usmerňovací dokument navrhuje niektoré regulačné a inštitucionálne opatrenia, ktoré by sa mohli prijať na národnej úrovni a na pomoc pri formulovaní, sledovaní a hodnotení krajinných koncepcií. Každý odsek priamo súvisí s príslušnými ustanoveniami dohovoru.

Článok 1 – Základné pojmy

Na účely tohto usmerňovacieho dokumentu:

- „krajina“ znamená časť územia, tak ako ju vnímajú ľudia, ktorej charakter je výsledkom činností a vzájomného pôsobenia prírodných a/alebo ľudských faktorov;
- „krajinná koncepcia“ znamená vyjadrenie všeobecných zásad, stratégií a metodických usmernení kompetentnými orgánmi verejnej správy, ktoré umožňujú prijatie špecifických opatrení zameraných na ochranu, manažment a plánovanie krajiny;
- „cieľová kvalita krajiny“ znamená pranie a požiadavky verejnosti týkajúce sa charakteristických črt krajiny, v ktorej žije, formulované pre danú krajinu kompetentnými orgánmi verejnej správy;
- „ochrana krajiny“ znamená činnosti smerujúce k zachovaniu a udržaniu významných alebo charakteristických črt krajiny vyplývajúcich z jej historického dedičstva a prírodného usporiadania a/alebo z ľudskej aktivity;
- „manažment krajiny“ znamená činnosť, ktorá má z hľadiska perspektívy udržateľného rozvoja zabezpečiť pravidelnú starostlivosť o krajinu s

cieľom usmerňovať a zosúladiť zmeny, ktoré sú spôsobené sociálnymi, hospodárskymi a environmentálnymi procesmi;

- „krajinné plánovanie“ znamená cielavedomú činnosť smerujúcu k zvyšovaniu kvality, k obnove alebo tvorbe krajiny.

Článok 2 – Rozsah

Tento usmerňovací dokument sa týka celého vnútroštátneho územia a všetkých typov krajiny:

- zahrňuje všetky prírodné, vidiecke, mestské a prímestské oblasti a týka sa plochy pevniny, teritoriálnych vód a pobrežných oblastí, vnútrozemských vodných tokov, mokradí, riek a vodných tokov, jazier a rybníkov;
- týka sa nielen pozoruhodných alebo výnimočných typov krajiny, ale aj typov všedných, poškodených alebo narušených.

Článok 3 – Všeobecné zásady

Všeobecné zásady sa týkajú všetkých verejných orgánov zodpovedných za rozvoj a implementáciu krajinej koncepcie.

1. Právne uznávanie krajiny

Krajina tvorí základnú zložku životného prostredia ľudí, vyjadrenie rozmanitosti ich spoločného kultúrneho a prírodného dedičstva a základ ich identity.

2. Práva a povinnosti

Ochrana, manažment a plánovanie krajiny znamenajú práva a zodpovednosti pre každého.

3. Integrácia krajinej dimenzie

Verejné orgány by mali na národnej, regionálnej a miestnej úrovni začleniť krajinnú dimenziu a umožniť to vo svojich koncepciách v rôznych sektoroch s možným priamym alebo nepriamym vplyvom na krajinu. Mali by začleniť krajinnú dimenziu aj do rôznych právnych nástrojov na účely implementácie týchto koncepcií.

4. Účasť verejnosti

Opatreniam prijatým v súvislosti s prípravou, implementáciou a preskúmaním krajinných koncepcií, by mali predchádzať a mali by ich sprevádzať primerané postupy pre účasť verejnosti a dotknutých zainteresovaných strán, ktoré by im umožnili aktívne sa zúčastniť na stanovení cieľovej kvality krajiny a na implementácii opatrení týkajúcich sa ochrany, manažmentu a plánovania. Na tento účel by sa mali pripraviť informačné dokumenty v jazyku zrozumiteľnom pre verejnosť.

5. Poznatky, zvyšovanie uvedomenia, vzdelávanie a odborná príprava

- Typy krajiny by sa mali podrobne preskúmať na celom území.
- Informovanosť a činnosť na zvýšenie uvedomenia by sa mali organizovať na všetkých úrovniach územia.
- V učebných osnovách škôl prvého a druhého stupňa by malo byť v príslušných predmetoch zahrnuté vzdelávanie o krajine.
- Malo by sa podporovať vyššie vzdelávanie so zameraním na ochranu, plánovanie a manažment krajiny.
- Otázky súvisiace s krajinou by sa mali zahrnúť do odbornej prípravy určenej pre odborníkov na priestorové plánovanie, rozvoj miest, kultúru, životné prostredie, poľnohospodárstvo, sociál-

nu a hospodársku politiku, ako aj iné oblasti s pravdepodobným priamym alebo nepriamym účinkom na krajinu.

6. Krajinná koncepcia

- Krajinná koncepcia zahrňuje dynamické činnosti, ktoré sú odrazom starostlivosti o kvalitu. Tieto činnosti sa môžu týkať ochrany, manažmentu alebo plánovania krajiny a ich výsledkom môžu byť konkrétne opatrenia a procesy, ktoré sa dajú implementovať osobitne alebo súčasne.
- Každý národný, regionálny a miestny orgán na vlastnej úrovni alebo v rámci vlastnej zodpovednosti určí krajinnú koncepciu obsahujúcu opatrenia na ochranu riadenia a plánovanie krajiny v rámci vlastných kompetencií. Túto koncepciu by mali sprevádzať opatrenia na určenie a klasifikáciu typov krajiny s cieľom určiť konkrétne miesto, ktoré im prideluje verejnosť a dotknuté zainteresované strany na základe skutočného oboznámenia sa s charakteristikami miest a problémov, ktoré s nimi súvisia.
- Rôzne príslušné orgány na svojich úrovniach pripravujú cieľovú kvalitu krajiny, pričom zdôraznia konkrétne charakteristiky a kvality dotknutých typov krajín a určujú, aké opatrenia by sa mali prijať na ich ochranu, riadenie a plánovanie. Tieto ciele kvality by mali byť zahrnuté do dokumentov priestorového plánovania a plánovania miest a do koncepcionálnych dokumentov iných sektorov.
- Praktické a regulačné opatrenia prijaté na ochranu, riadenie a plánovanie krajiny by mali prispievať k trvalo udržateľnému rozvoju a najmä by mali byť zlučiteľné so záujmom o ochranu životného prostredia a zvyšovanie hodnoty prírodného a kultúrneho dedičstva.

Článok 4 – Rozdelenie zodpovedností a kompetencií

- Krajinná koncepcia je zodpovednosť rozdelená medzi národné orgány a regionálne a miestne orgány, pričom sa zachováva princíp subsidiarity.
- Ministerstvo:
  - zodpovedá za implementáciu krajinej koncepcie a za koordináciu medzi ministerstvami v tejto oblasti;
  - organizuje konzultácie s občianskou spoločnosťou a posúdenie krajinej koncepcie zo strany orgánu ad hoc;
  - v spolupráci s ostatnými ministerstvami a verejnou účasťou pravidelne vypracováva a skúma národnú stratégiu krajiny, určuje usmerňujúce zásady a popisuje prijaté opatrenia a ciele, ktoré sa snaží dosiahnuť za účelom ochrany, riadenia a plánovania krajiny. Táto stratégia krajiny by sa mala zverejniť.
- Ministerstvá, ktorých činnosť má vplyv na krajinu, by sa mali v priebehu svojej činnosti spájať s útvarmi zodpovednými za implementáciu krajinej stratégie pri súčasnom dodržiavaní zásad uvedených v článku 3 a pravidelne by mali v správach informovať o svojej krajinej koncepcii.
- Regionálne a miestne úrady by mali o problémoch týkajúcich sa krajiny oboznámiť svojich pracovníkov, ktorí sú vo svojich príslušných oblastiach schopní implementovať krajinnú stratégiu s prihliadnutím na príslušné úrovne svojich území.

DEKLARÁCIE

Deklarácia z Changwon o prosperite ľudstva a mokradiach

Prečo by ste si mali prečítať a používať túto deklaráciu?

Mokrade poskytujú potravu, zadržávajú uhlík, regulujú prietok vody, uchovávajú energiu a sú veľmi dôležité pre biologickú diverzitu. Ich prínosy pre človeka sú nevyhnutné pre budúce zabezpečenie ľudstva. Ochrana a rozumné využívanie mokradí je nevyhnutné pre život ľudí, predovšetkým pre tých chudobných.

Blahobyt ľudstva závisí od mnohých úžitkov poskytovaných človeku ekosystémami a niektoré z nich plynú zo zdravých mokradí. Vytváranie politiky, plánovanie, rozhodovací proces a riadiace činnosti vykonávané rozmanitými sektormi, na všetkých úrovniach, od medzinárodnej po miestnu, môžu využiť celosvetovú zrodu v podkladoch, ktoré poskytuje Ramsarský dohovor. V tom je obsiahnuté určenie významnosti mokradí, význam ich ochrany a múdreho využívania a zabezpečenia pretrvávania ich úžitkov, ktoré mokrade poskytujú pokiaľ ide o vodu, zadržovanie uhlíka, potravu, energiu, biologickú diverzitu a životy. Dohovor tiež obsahuje odborné know-how, usmernenia, modely a podporu sieť na pomoc zavedenia týchto znalostí do praxe.

Deklarácia z Changwon predstavuje prehľad prioritných krokov pre činnosti, ktoré spoločne ukazujú, „ako“ splniť niektoré najrozhodujúcejšie ciele udržateľnosti životného prostredia.

Deklarácia z Changwon je prehlásením a výzvou na činnosť z 10. zasadnutia Konferencie zmluvných strán Ramsarského dohovoru o mokradiach, ktoré sa konalo v Changwon v Kórejskej republike od 28. októbra do 4. novembra 2008.

Deklarácia z Changwon sa týka každého z nás, všade, každého, kto sa zaoberá budúcnosťou nášho životného prostredia.

Ak ste plánovač, politický činiteľ, úradník, volený zástupca alebo riadiaci pracovník v akomkoľvek environmentálnom, územnoplánovacom sektore alebo v sektore využívania zdrojov, alebo pracujete v oblasti výchovy a komunikácie, ľudského zdravia, ekonomiky alebo prosperity, potom táto deklarácia je určená pre vás. Vaše činnosti ovplyvnia budúcnosť mokradí.

Z čoho vychádza táto deklarácia?

Ramsarský dohovor o mokradiach je celosvetový medzivládny dohovor zaoberajúci sa zachovaním a múdrym využívaním všetkých mokradí sveta. Bol podpísaný v meste Ramsar v Iránskej islamskej republike dňa 2. februára 1971.

Poslaním Dohovoru o mokradiach (Ramsar, Irán, 1971)¹ je: „ochrana a múdre využívanie² všetkých mokradí³ prostredníctvom miestnych, regionálnych a národných aktivít a medzinárodnej spolupráce, ako príspevok k dosiahnutiu trvalo udržateľného rozvoja na celom svete“.

Ako sa Ramsarský dohovor blíži k štyrom desiatkam rokov svojej existencie, neustále sa rozvíja a zameriava svoj program na rozhodujúce priority pre životné prostredie na globálnej, národnej a miestnej úrovni. Konferencia zmluvných strán dohovoru mala svoje 10. zasadnutie v meste Changwon v Kórejskej republike od 28. októbra do 4. novembra 2008 na tému *Zdravé mokrade, zdraví ľudia*⁴, so zameraním na vzťah medzi prosperitou ľudstva a funkciami mokradí a na identifikáciu pozitívnych aktivít v tomto ohľade.

Komu je táto deklarácia určená?

Deklarácia je určená všetkým zúčastneným v riadení a manažmente životného prostredia, najmä tým, ktorí sú vo vedúcich pozíciách, či už na príslušných fórach na celosvetovej úrovni, vrátane predsedov vlád, ale rovnako aj praktikom pri práci na miestnej úrovni a na úrovni riečnych povodí.

Prečo toto nie je „len ďalšia deklarácia“?

Deklarácie bývajú vydané na rôznych medzinárodných environmentálnych konferenciách. Zámerom Deklarácie z Changwon nie je zaoberať sa „štandardnou“ oblasťou, ale pridať aj určitú hodnotu tým, že:

- sa zameriava v prvom rade na prijímateľov mimo samotného Ramsarského dohovoru a na možnosti pre vykonanie rôznych aktivít;
- ponúka pozitívne, praktické kroky k aktivitám;

- definuje spôsoby, akými sa zaručí účinok deklarácie.

Čo obsahuje táto deklarácia?

Deklarácia vyzdvihuje pozitívne činnosti na zabezpečenie blahobytu ľudstva a na zaručenie výstupov v budúcnosti v rámci piatich prioritných tematických kapitol, nasledovaných dvoma kľúčovými oblasťami prierezových mechanizmov na ich realizáciu.

Čo to znamená v praxi?

Voda a mokrade

Degradácia a úbytok mokradí sú rýchlejšie ako pri iných ekosystémoch a tento trend sa zrýchľuje kvôli rozsiahlym zmenám vo využívaní územia, odvádzaní vôd a rozvoji infraštruktúry. Na celom svete sa znižuje prístup k sladkej vode pre 1 až 2 miliardy ľudí, a to následne negatívne ovplyvňuje produkciu potravín, zdravie ľudí a ekonomický rozvoj a môže to podnieť spoločenský konflikt.

Existuje naliehavá potreba zlepšenia hospodárenia s vodou. Namiesto smerovania na spotrebu, ktorá pod-

poruje nadmerný prídel vody, riadenie obhospodarovania vôd by malo zaobchádzať s mokradami ako s našou „prírodnou vodnou infraštruktúrou“, ktorá je integrálnou súčasťou obhospodarovania vodných zdrojov na úrovni povodí. Pokračovanie „obvyklým spôsobom“ nie je dobrou voľbou.

Náš zvyšujúci sa dopyt a nadmerná spotreba vody ohrozujú prosperitu ľudstva a životného prostredia. Prístup k bezpečnej vode, zdravie ľudí, produkcia potravín, hospodársky rozvoj a geopolitická stabilita sa stávajú menej zabezpečenými degradáciou mokradí a rýchlo sa rozširuje rozpor medzi požiadavkami na vodu a jej zdrojmi.

Často nie je dostatok vody na uspokojenie našich priamych ľudských potrieb a na udržanie potrebných mokradí.

Aj pri súčasných pokusoch o udržanie prietoku vody pre ekosystémy, kapacita mokradí na udržanie poskytovaných úžitkov pre ľudí a biologickú diverzitu, vrátane dodávok čistej vody, sa znižuje. Je nutné znásobiť a zosilniť opatrenia na podporu prerozdelenia vody do ekosystémov, akými sú environmentálny prietok, zadanie horných limitov na pridelenie vody (vodné „uzávery“) a nová legislatíva pre manažment vôd.

Pre preklopenie tohto „vodného deficitu“ musíme:

- využívať našu dostupnú vodu efektívnejšie;
- zastaviť degradáciu a úbytok mokradí – na základe jednoznačného uznania, že my všetci závisíme od zdravých mokradí pre našu vodnú bezpečnosť a že služby mokradí sa v súčasnosti strácajú v rýchlejšej miere než u ktorýchkoľvek iných ekosystémov;
- obnovovať naše mokrade, ktoré sú už znehodnotené – to nám ponúka účinné a z hľadiska nákladov výhodné prostriedky pre zvyšovanie zásob podzemnej a povrchovej vody, zlepšovanie kvality vody, prosperujúce poľnohospodárstvo a rybníctvo a ochranu biologickej diverzity;
- múdro obhospodarovať a chrániť naše mokrade – tým, že vždy zabezpečíme, že majú dostatok vody pre seba na ďalšie prežívanie ako zdroj množstva a kvality vody, ktorú potrebujeme pre produkciu potravín, pitnú vodu a hygienu. Ak v tom zlyháme, budú naše problémy s vodou ešte horšie, pretože mokrade sú jediný zdroj vody, ku ktorému máme ľahký prístup.

Klimatické zmeny a mokrade

Mnohé typy mokradí hrajú dôležitú úlohu pri sekvestracii a ukladaní uhlíka. Sú obzvlášť citlivé na dopady klimatických zmien, pričom narušenie týchto mokradových systémov človekom môže vyvolať mohutné emisie uhlíka.

Mokrade sú životne dôležitou súčasťou prírodnej infraštruktúry, ktorú potrebujeme pre zmiernenie a adaptáciu na klimatické zmeny. Degradácia a úbytok mokradí zhoršujú klimatické zmeny a vedú k tomu, že sú ľudia náchylnejší na účinky klimatických zmien, akými sú povodne, sucho a chudoba. Mnohé politické odozvy na klimatické zmeny smerujúce k väčšiemu zadržaniu vody a jej distribúcii, ako aj k zvyšovaniu výroby energie, môžu, ak sa nesprávne realizujú, škodlivo vplyvať na mokrade.

Klimatické zmeny zvyšujú nepredvídateľnosť obhospodarovania vôd a sťažujú prekonanie disproporcie medzi požiadavkami na vodu a jej zásobami. Čoraz viac budeme pociťovať vplyvy klimatických zmien, najbezprostrednejšie prostredníctvom zmien v distribúcii a dostupnosti

vody, narastajúcich tlakov na zdravotný stav mokradí. Obnova mokradí a udržiavanie hydrologických cyklov sú otázkami najvyššieho významu pri zmierňovaní klimatických zmien a adaptácii na ne, pri zmierňovaní záplav, zásobovaní vodou, zabezpečovaní potravy a zachovaní biologickej diverzity.

V stratégiách pre riešenie problémov v pobrežných oblastiach, vyvolaných zvyšovaním hladiny morí, budú hrať významnú rolu pobrežné mokrade.

Vlády musia zahrnúť obhospodarovanie vôd a mokradí do efektívnych stratégií pre zmierňovanie a adaptáciu na klimatické zmeny na národnej úrovni. Rozhodovacie orgány musia uznať prírodnú infraštruktúru mokradí ako veľkú hodnotu pri boji s klimatickými zmenami a pri adaptácii na ne.

Voda a dobre fungujúce mokrade hrajú kľúčovú úlohu pri odozve na klimatické zmeny a pri regulovaní prírodných klimatických procesov (prostredníctvom vodného cyklu, udržiavaním biologickej diverzity, znížením emisií skleníkových plynov a tlmením účinkov). Ochrana a rozumné využívanie mokradí pomáha znižovať negatívne ekonomické, sociálne a ekologické následky, ku ktorým môže dôjsť.

Potrebné je chopiť sa rozvíjajúcich sa možností na spolupráce medzinárodných odborných orgánov zapojených do riešenia klimatických zmien (napr. medzivládny panel o klimatických zmenách, ramsarský vedecký a odborný hodnotiaci panel) **pre výmenu poznatkov a harmonizovanie analýz**, najmä čo sa týka súvislostí mokradí/vody/klímy.

Živobytie ľudí a mokrade

Ak nie sú zosúladené politiky rôznych sektorov, veľa veľkých rozvojových a infraštruktúrnych projektov zameraných na znižovanie chudoby môže v skutočnosti viesť k degradácii mokradí, a tak pôsobiť proti ich schopnosti poskytovať životodarné služby pre miestne komunity a v podstate viesť k ďalšej a prehľbujúcej sa chudobe.

Potrebné sú aktivity k udržiavaniu úžitkov poskytovaných mokradami pre ekonomický rozvoj a živobytie ľudí, predovšetkým chudobných. Investície na udržiavanie hodnôt poskytovaných mokradami by mali byť integrálnou súčasťou strategických dokumentov pre znižovanie chudoby a súvisiacich politík a plánov.

Potrebné je rozumné využívanie, manažment a obnova mokradí na vytváranie príležitostí pre zlepšenie živobytia ľudí, najmä tých, ktorí sú závislí od mokradí, marginalizovaných a ohrozených obyvateľov. Degradácia mokradí ovplyvňuje živobytie a zhoršuje chudobu, najmä v marginalizovaných a ohrozených skupinách spoločnosti.

Nutné je lepšie analyzovať a dokumentovať vzťahy medzi mokradami a živobytím. Žiada sa podpora kapacít a partnerstiev na všetkých úrovniach v oblasti štúdií, získavania a zdieľania znalostí o tomto prepojení.

Trvalo udržateľný manažment mokradí by mal vychádzať z pôvodných, tradičných znalostí, zo zisťovania kultúrnej identity spojenej s mokradami, a to spravovaním podporovaným ekonomickými stimulmi a diverzifikáciou podpornej základne pre živobytie.

Zdravie ľudí a mokrade

Mokrade sú dôležité pre svoje zdravotné prínosy, ktoré poskytujú, a tiež ako miesta, ktoré ľudia navštevujú pre vzdelávanie, rekreáciu, ekoturizmus, duchovné a kultúrne zážitky, alebo jednoducho pre pôžitok z ich prírodných krás.

Vzájomné vzťahy medzi mokradovými ekosystémami a zdravím ľudí sa musia stať kľúčovým komponentom národ-

ných a medzinárodných politík, plánov a stratégií.

Rozvojové sektory, vrátane banského a iného ťažobného priemyslu, sektora budovania infraštruktúry, vody a hygieny, energetického, poľnohospodárskeho, dopravného a iných sektorov, môžu mať priamy alebo nepriamy vplyv na mokrade. Tieto vplyvy vedú k negatívnym dopadom na hodnoty mokradových ekosystémov, vrátane tých, ktoré podporujú ľudské zdravie a blahobyt. Riadiaci pracovníci a rozhodovacie orgány v týchto rozvojových sektoroch si musia byť toho viac vedomé a vykonávať všetky opatrenia, aby nedošlo k týmto negatívnym dopadom.

Sektory v oblasti zdravotníctva a mokradí musia spolu riešiť vzťahy a súvislosti medzi ekologickým charakterom mokradí⁵ a ľudským zdravím. Pracovníci vo vodnom hospodárstve a obhospodarovaní mokradí musia identifikovať a realizovať zásahy, ktoré sú na prospech tak „zdravia“ mokradových ekosystémov, ako aj ľudského zdravia.

Je už zrejmé, že mnohé z pokračujúcich tlakov na mokrade, ktoré sú poháňané trendmi v ľudskom zdraví, spočívajú v problematike vôd, ako je napríklad prenos vodou sa šíriacich chorôb a/alebo znižujúce sa zásoby vody vyhovujúcej kvality pre produkciu potravín, pitnej vody a hygieny.

Zmeny vo využívaní územia, biologická diverzita a mokrade

Lepšie znalosti a chápanie pomeru vynaložených nákladov a prínosu zo zmien v mokradových ekosystémoch vedú k zlepšeniu rozhodovacieho procesu. Rozhodnutia o zmene využívania územia musia integrovať primerané znalosti o rozsahu prínosov (a ich hodnote), ktoré mokrade poskytujú ľuďom a biologickej diverzite.

Rozhodovanie musí, vždy keď je to možné, dávať prioritu ochrane prirodzene fungujúcich mokradí a úžitkom, ktoré poskytujú, predovšetkým prostredníctvom zabezpečenia udržateľnosti služieb ekosystémov, pričom sa uznáva, že človekom vytvorené mokradové systémy môžu tiež významne prispieť k cieľom vodnej a potravinovej bezpečnosti.

Viac aktivít sa vyžaduje na riešenie hlavných príčin úbytku biologickej diverzity a na zvrátenie týchto strát, s odvolaním sa na dohodnuté ciele na regeneráciu, vrátane cieľov, ktoré sa dohodnú v nadväznosti na „ciele k roku 2010“⁶ pokiaľ ide o podstatný pokles miery úbytku biologickej diverzity.

Ktoré typy prierezových mechanizmov pri tom všetkom najviac pomáhajú?

Plánovanie, rozhodovanie, financovanie a ekonomika

Vpracovanie politiky a rozhodovanie pri opatreniach pre každú oblasť vyzdvihnutú v tejto deklarácii veľmi často vyžaduje vyváženú cieľov politik v rozličných sektoroch. Dobré rozhodovanie závisí na múdrom zvažovaní legitímnych cieľov, ktoré sú vzájomne prepojené, aj keď nie sú k dispozícii úplné a podrobné informácie.

Dobré použitie rýchlych a praktických nástrojov na podporu rozhodovania (ako je rýchle hodnotenie, riešenie konfliktov, dohadovanie, rozhodovacie schémy a analýza nákladov a prínosov) môže často významne pomôcť pri identifikácii problémov a možností politiky.

Treba oceniť význam mokradí v územnom plánovaní, predovšetkým mokradí medzinárodného významu (ramsarských lokalít⁷), tak, aby hodnoty, ktoré reprezentujú, mohli náležite usmerniť stanovovanie územnoplánovaciech a investičných priorít a prijatie potrebných záruk na ochranu.

Analýzy vynaložených nákladov a prínosov musia byť

dostatočne komplexné, aby čo najlepšie odrážali ekonomické hodnoty mokradí, ako aj realitu, že investovanie do udržiavania ekologického charakteru mokradí je zvyčajne nákladovo oveľa efektívnejšia stratégia ako neskoršia náprava straty hodnôt mokradí.

Nevyhnutné je dostatočné a udržateľné financovanie ochrany a múdreho využívania mokradí a tomuto môže napomôcť využívanie inovatívnych finančných nástrojov a partnerstiev medzi tými sektormi a zainteresovanými skupinami mimo Ramsarského dohovoru, ktoré nemohli v minulosti spolupracovať v problematike mokradí. Aktivity týkajúce sa ochrany a múdreho využívania mokradí sa musia zamerať na maximálnu efektívnosť využívania práve dostupných zdrojov, najmä v prípadoch, keď sú tieto zdroje limitované.

Zdieľanie znalostí a skúseností

Je naliehavo potrebné zlepšiť základné informácie o rozlohe a charakteristike mokradí vo svete. Máme zvyšujúce sa možnosti na dobré využitie vyvíjajúcich sa techník prieskumu Zeme a iných informačných technológií.

Organizácie so spoločnými záujmami o údaje, informácie a znalosti (vrátane pôvodných a tradičných znalostí) relevantné pre oblasti obsiahnuté v tejto deklarácii, by mali zvýšiť úsilie na získanie spoločných, harmonizovaných a dostupných prístupov tak, aby znalosti a skúsenosti (napr. týkajúce sa dobrých postupov) mohli byť zdieľané efektívnejšie, tiež s pomocou použitia vhodných informačných technológií.

Vaša výzva na činnosť

Všetci a každý z nás má podiel na výsledkoch, ktoré sú podporené touto deklaráciou.

Pre múdre využívanie mokradí už pôsobí vo svete mnoho skupín práve spôsobom, ku ktorému vyzýva táto deklarácia. Existujú cenné skúsenosti a poznatky, ktoré je možné zdieľať a ktoré nám všetkým môžu napomôcť uskutočniť skutočný, hmatateľný pokrok. Snažte sa ho dosiahnuť, spojte sa, riešte mokrade!

Zabezpečenie vplyvu

Opatrenia pre dosiahnutie úspechu tejto deklarácie budú zahŕňať:

- široké oboznámenie sa s jej existenciou, informovanie, preloženie a pripomínanie;
- zohľadňovanie jej odkazov pri plánovaní, rozhodovaní v procesoch riadenia/manažmentu na miestnej úrovni a na úrovni riečnych povodí;
- začlenenie jej relevantných častí do plánovania na národnej úrovni, rozhodovania a akčných programov;
- jej prvky sa zahrnú do medzinárodných politických vyhlásení, rozhodnutí a akčných programov, a to aj prostredníctvom inštruktáží pre vládne delegácie na príslušných medzinárodných zasadnutiach.

Poznámky:

¹ Ramsarský dohovor o mokradiach je hlavný medzivládny činiteľ v záležitostiach mokradí a snaží sa zabezpečiť, že všetky aspekty, ktorými mokrade prispievajú k blahobytu ľudstva, sa vo všetkých sektoroch a na všetkých úrovniach spoločnosti uznávajú a posilňujú.

² „Múdre využívanie“ mokradí bolo definované podľa dohovoru ako „udržiavanie ich ekologického charakteru, ktoré sa dosahuje realizáciou ekosystémových prístupov, v rámci kontextu trvalo udržateľného rozvoja“ (slovné spojenie „v kontexte trvalo udržateľného rozvoja“ má

zdôrazniť, že pokiaľ určitý rozvoj v mokradiach je nevyhnutný a mnohé rozvojové projekty prinášajú významné benefity spoločnosti, tieto projekty môžu byť riešené trvalo udržateľným spôsobom a prístupmi rozpracovanými v rámci dohovoru a nie je náležité tvrdiť, že „rozvoj“ je cieľom pre každú mokraď).

³ „Mokrade“ zahŕňajú širší rozsah ekosystémov, ako sa často chápe. Článok 1.1 Ramsarského dohovoru ich definuje ako „územia s močiarimi, slatinami, rašeliniskami alebo vodou, či už prírodné alebo umelé, stále alebo dočasné, s vodou stojatou alebo tečúcou, sladkou, brakickou alebo slanou, vrátane území s morskou vodou, ktorej hĺbka pri odlive nepresahuje šesť metrov“.

⁴ V posledných rokoch ramsarské Konferencie zmluvných strán (COP) dostávajú tematické názvy na vyjadrenie

prioritných tém daného obdobia evolúcie dohovoru. Predchádzajúce témy zdôrazňovali rôzne aspekty prepojenia medzi mokradami a ľuďmi a téma COP10 „Zdravé mokrade, zdraví ľudia“ dáva dohovor do súvislosti s narastajúcim porozumením pre kritické vzťahy medzi mokradami a ľudským zdravím a určuje kontext pre prijatie nových rozhodnutí v tejto oblasti.

⁵ „Ekologický charakter“ mokradí je kľúčovým konceptom Ramsarského dohovoru, definovaným ako „kombinácia zložiek ekosystému, procesov a úžitkov/služieb, ktoré charakterizujú mokraď v danom čase“. (V tomto kontexte úžitky ekosystémov sú definované v súlade s definíciou ekosystémových služieb podľa Miléniového hodnotenia ekosystémov ako „úžitky, ktoré získavajú ľudia z ekosystémov“).

⁶ „Cieľ pre biologickú diverzitu k roku 2010“, prijatý

Dohovorom o biologickej diverzite a hlavami štátov na Svetovom samite Organizácie Spojených národov o trvalo udržateľnom rozvoji, je „dosiahnuť do roku 2010 významné zníženie súčasného rozsahu úbytku biologickej diverzity na globálnej, regionálnej a národnej úrovni ako príspevok k zmierneniu chudoby a v prospech všetkého života na Zemi“.

⁷ „Ramsarské lokality“ (mokrade medzinárodného významu) sú uznané vládami štátov sveta, ktoré sú zmluvnými stranami Ramsarského dohovoru. Tvoria najväčšiu celosvetovú sieť „chránených území“, ktorá pokrýva v súčasnosti vyše 168 miliónov hektárov na vyše 1 822 lokalitách.

Text Deklarácie z Changwon v 13 jazykoch sveta je uverejnený tiež na: http://www.ramsar.org/cop10/cop10_changwon_e.htm

REZORTNÉ ORGANIZÁCIE

Ďalší úspešný rok SIŽP

Pre Slovenskú inšpekciu životného prostredia (SIŽP) bol rok 2008 sedemnásty v jej činnosti. Opäť v ňom dosiahla výborné výsledky, ktorými výrazne prispela k ochrane nášho životného prostredia. Sú prejavom náročného trendu, ktorý inšpekcia v ostatných rokoch uplatňuje vo svojej činnosti pod vedením generálneho riaditeľa RNDr. Ota Hornáka.

SIŽP vykonala v minulom roku 3 781 kontrol. Porušenie právnych predpisov zistila pri 1 127 kontrolách, čo je 29,8 percenta z celkového počtu kontrol. To svedčí o vysokej účinnosti práce inšpekcie a zároveň o pozitívnom trende v ochrane životného prostredia. V prvých rokoch činnosti inšpekcie dosahoval totiž v niektorých oblastiach životného prostredia podiel porušenia právnych predpisov až 70 percent.

SIŽP pokračovala vlni aj vo vydávaní integrovaných povolení pre činnosť tých prevádzok, na ktoré sa vzťahuje zákon o integrovanej prevencii a kontrole znečisťovania životného prostredia. Z celkového počtu 592 vydaných právoplatných integrovaných povolení sa ich 436 týkalo povolenia zmien v činnosti prevádzok, v 120 prípadoch išlo o stavebné konanie inšpekcie a 35 povolení vydali na činnosť nových prevádzok.

Za porušenie právnych predpisov uložili inšpektori v minulom roku 967 pokút v celkovej výške 30 619 738 Sk (1 016 389 €). Najvyššiu pokutu, 1,1 milióna korún (36 513,31 €), dostala spoločnosť Continental Automatic Systems Slovakia vo Zvolene, spoločnosti Eko Salmo v Bratislave uložili pokutu 1 milión korún (33 199,91 €). O tom, za čo tieto pokuty dostali i o ďalších pokutách, sa podrobnejšie zmienime v ďalšej časti článku pri oboznámení sa s činnosťou jednotlivých odborných útvarov inšpekcie.

Ešte predtým však treba zdôrazniť, že všetky uložené pokuty sú príjmom Environmentálneho fondu, resp. štátneho rozpočtu a späť sa vracajú do oblasti životného prostredia. Kontrolnú činnosť však inšpekcia neobmedzuje len na sankčné postihy, ale kontroly vníma predovšetkým ako prostriedok na zvyšovanie environmentálnej disciplíny podnikateľských subjektov a fyzických osôb.

Z hľadiska zvyšovania environmentálneho vedomia verejnosti prikladajú inšpektori osobitný význam prešetrovaniu podnetov, ktoré dostávajú od občanov, ale aj z rôznych inštitúcií. Prešetrojú ich prednostne. Vlni prijali celkovo 591 podnetov, pričom riešili aj 21 podnetov z roku

2007. Porušenie zákona zistili v 218 prípadoch.

Aj vlnajšia bilancia svedčí o tom, že Slovenská inšpekcia životného prostredia ako orgán štátneho dozoru zodpovedne pristupuje k ochrane životného prostredia a vo svojej činnosti sa dôsledne riadi platnými zákonmi v Slovenskej republike. To, ako zdôrazňuje generálny riaditeľ SIŽP RNDr. Oto Hornák, bude prioritou inšpekcie aj v budúcnosti.

Pozrime sa teraz na minuloročné výsledky SIŽP podrobnejšie podľa jednotlivých zložiek ochrany životného prostredia.

Voda

Najviac kontrol spomedzi šiestich odborných útvarov SIŽP, 1 341, vykonali aj v minulom roku inšpektori ochrany vôd, ktorí uložili tiež najviac pokút - 346 v celkovej výške 12 221 338 Sk (405 674,10 €). Porušenie právnych predpisov zistili pri 379 kontrolách, čo znamená podiel 28,3 percenta z vykonaných kontrol.

Inšpektori vykonali 1 291 kontrol dodržiavania zákona o vodách, 40 kontrol dodržiavania zákona o prevencii závažných priemyselných havárií, ako aj 10 kontrol dodržiavania zákona o chemických látkach a chemických prípravkoch. Schválili tiež 572 havarijných plánov. V minulom roku zaregistrovali 102 prípadov mimoriadneho zhoršenia vôd. Na ich vzniku sa v najväčšej miere podieľali opäť ropné látky, ktoré spôsobili mimoriadne zhoršenie vôd až v 65 prípadoch. Oproti roku 2007 mierne poklesol počet prípadov mimoriadneho zhoršenia vôd spôsobených dopravou a prepravou (z 50 na 43).

Inšpektori vykonali vlni aj 199 kontrol zameraných na nakladanie s vodami a prevádzku a účinnosť čistiarní odpadových vôd. Porušenie zákona zistili až v 129 prípadoch (64,8 percenta), čo je o 18 prípadov viac ako v roku 2007, pričom porušenie zákona sa medziročne zvýšilo o 14 percent.

Nepriaznivé boli tiež výsledky kontroly zaobchádzania

s nebezpečnými látkami, pretože z 237 vykonaných kontrol zistili inšpektori porušenie zákonného ustanovenia na ochranu akosti vôd až v 148 prípadoch. Neuspokojivý je najmä stav žump na skladovanie hospodárskych hnojív a zachytávanie silážnych štiav.

Najlepšie dopadlo 10 kontrol dodržiavania zákona o chemických látkach a chemických prípravkoch, pri ktorých sa nezistilo žiadne porušenie právnych predpisov, ako aj kontroly dodržiavania zákona o prevencii závažných priemyselných havárií, pri ktorých zo 40 kontrolovaných subjektov zistili inšpektori porušenie zákona iba v štyroch prípadoch.

Inšpektori uložili v minulom roku najvyššiu pokutu, 398 023 Sk (13 211,94 €), Nováckym chemickým závodom za nepovolené vypúšťanie odpadových vôd. Za ten istý prehrešok, ktorý spôsobil mimoriadne zhoršenie vôd, dostala pokutu 300 000 Sk (9 958,18 €) spoločnosť Sweedwood Slovakia v Malackách. V rovnakej výške uložili pokutu Oravskému výrobnému družstvu v Dolnom Kubíne za nepovolené vypúšťanie odpadových vôd z povrchového odtoku a za nedovolené zaobchádzanie s nebezpečnými látkami vo veľkovýkrmni ošipovaných v Zábiedove. Liptovská vodárenská spoločnosť v Liptovskom Mikuláši dostala pokutu 232 116 Sk (7 704,84 €) za nepovolené vypúšťanie odpadových vôd z čistiarne odpadových vôd v Liptovskom Mikuláši a za nepovolené vypúšťanie odpadových vôd dostala pokutu 213 666 Sk (7 092,41 €) tiež spoločnosť ZSNP v Žiari nad Hronom.

Ovzdušie

Inšpektori ochrany ovzdušia vykonali vlni 669 kontrol, čo je až o 227 kontrol viac ako v roku 2007. Porušenie právnych predpisov zistili pri 140 kontrolách, teda približne pri pätine z vykonaných kontrol. Kontrolovali dodržiavanie ustanovení zákona o ochrane ovzdušia a zákona o ochrane ozónovej vrstvy Zeme, pričom vykonávali inšpekčné kontroly a kontrolné merania emisii znečisťujúcich látok.

Za porušenie právnych predpisov uložili 126 pokút v celkovej výške 3 775 000 Sk (125 307,04 €). Je to o 26 pokút a 1 211 000 Sk (40 197,83 €) viac ako v roku 2007. Uložili tiež 94 opatrení na nápravu nedostatkov.

Najvyššiu pokutu, 380 000 Sk (12 613,68 €), uložili Železničnej spoločnosti Cargo Slovakia, Sekcia výcho-

doslovenské prekladiská, Čierna nad Tisou za neplnenie určených všeobecných podmienok prevádzkovania pri prečerpávaní organických kvapalín. Spoločnosť Smrečina Hofatex v Banskej Bystrici dostala pokutu 320 000 Sk (10 622,05 €) za prekročenie určených emisných limitov a nesplnenie opatrenia na nápravu. Trefou najvyššou, 250 000 Sk (8 298,47 €), bola pokuta pre spoločnosť Silometal v Sečovciach za nanášanie náterov a sušenie mimo lakovacej kabíny a nesplnenie uloženého opatrenia.

Meracie skupiny uskutočnili vlni 48 meraní emisií znečisťujúcich látok na veľkých a stredných zdrojoch znečisťovania, pričom porušenie zákona o ovzduší zistili u piatich prevádzkovateľov. Emisné limity prekročili v banskobystrických spoločnostiach Lauroba Drevo a Dýha - prevádzka Šášovské Podhradie a Smrečina Hofatex a v spoločnostiach Bardterm v Bardejove, Drema v Humennom a Eurocast v Košiciach. Za zistené porušenia zákona o ovzduší uložili inšpektori zatiaľ štyri pokuty v celkovej výške 410 000 Sk (13 609,50 €) a rovnaký počet opatrení na nápravu.

Inšpektori ochrany ovzdušia vykonali tiež 13 kontrol zameraných na kvalitu tuhých fosilných palív a palív z nich vyrobených. Porušenie zákona o ovzduší zistili v dvoch prípadoch. Za zistené nedostatky uložili tri pokuty v celkovej výške 20 000 Sk (663,87 €), z toho však dve boli ešte za kontroly vykonané v roku 2007.

Ako tradične, aj vlni kontrolovali tiež ostro sledovanú kvalitu pohonných látok. Na 148 čerpacích staniaciach odobrali 325 vzoriek týchto látok, z toho 165 vzoriek benzínu, 136 vzoriek motorovej nafty a 24 vzoriek LPG (skvapalneného ropného plynu). Nedodržanie požadovanej kvality zistili u 10 podnikateľov. Za zistené nedostatky uložili zatiaľ šesť pokút v celkovej výške 140 000 Sk (4 647,14 €), ostatné správne konania ešte pokračujú. Pri benzíne išlo najčastejšie o nedodržanie predpísaného oktánového čísla, pri LPG o prekročenie obsahu síry, pri naftě nedostatky nezistili.

Na 60 čerpacích staniaciach a v 8 distribučných skladoch pohonných látok vykonali inšpektori tiež kontroly zamerané na dodržiavanie stanovených technických požiadaviek a všeobecných podmienok prevádzkovania zariadení používaných na skladovanie, plnenie a prepravu benzínu. Až na 16 čerpacích staniaciach zistili, že prevádzkovatelia nemajú systém spätného odvádzania pár benzínu do prepravnej cisterny pri plnení do skladovacej nádrže, alebo spätného odvádzania týchto pár pri čerpaní benzínu do motorových vozidiel. V dvoch prípadoch vykonali prevádzkovatelia zmeny na zariadení recirkulácie pár zasa bez súhlasu orgánu ochrany ovzdušia. Pri ôsmich kontrolách v distribučných skladoch pohonných látok zistili inšpektori v dvoch prevádzkovateľov tri porušenia zákona o ovzduší. Za zistené nedostatky na čerpacích staniaciach a v distribučných skladoch uložili doteraz spolu 17 pokút v celkovej výške 353 000 Sk (11 717,45 €) a 16 opatrení na nápravu.

Inšpektori vykonali tiež 36 kontrol dodržiavania zákona o ochrane ozónovej vrstvy Zeme, a to najmä u podnikateľov, ktorí predávajú tzv. regulované látky poškodzujúce ozónovú vrstvu, alebo ich sami používajú pri oprave chladiacich, mraziacich a klimatizačných zariadení. Kontrolovali tiež prevádzkovateľov chladiacich zariadení. Porušenie zákona zistili u štyroch podnikateľov. Za zistené nedostatky uložili zatiaľ tri pokuty v celkovej výške 12 000 Sk (398,32 €) a rovnaký počet opatrení na nápravu.

V minulom roku pokračovali tiež v kontrolách emisií prchavých organických zlúčenín unikajúcich pri používaní organických rozpúšťadiel v regulovaných výrobkoch.

Pri kontrolách 51 podnikateľov, ktorí vyrábajú alebo dovážajú tieto výrobky (napríklad farby, laky a výrob-

ky na povrchovú úpravu motorových vozidiel), odobrali spolu 128 vzoriek regulovaných výrobkov. Pri siedmich vzorkách zistili nedodržanie hraničných hodnôt pre maximálny obsah prchavých organických zlúčenín a obaly so šiestimi vzorkami neboli označené podľa predpisov. Evidenciu o množstve a kvalite regulovaných výrobkov nepredložilo v požadovanom termíne 18 podnikateľov. Za zistené porušenia uložila inšpekcia 19 pokút v celkovej výške 150 000 Sk (4 979,08 €) a ďalším podnikateľom ich uloží po ukončení správnych konaní, ktoré sa preniesli do tohto roka.

Odpadové hospodárstvo

Inšpektori odpadového hospodárstva si na svoje minuloročné konto zapísali 673 vykonaných kontrol. Porušenie právnych predpisov zistili pri 356 z nich, čo znamená podiel takmer 53 percent.

Najviac kontrol, 209, vykonali u pôvodcov odpadu. Sústredili sa pri nich najmä na kontrolu nakladania s nebezpečným odpadom. Porušenie zákona o odpadoch zistili pri 118 kontrolách, čo je vyše 56 percent z celkového počtu kontrol vykonaných u pôvodcov odpadu. V rámci týchto kontrol vykonali napríklad aj štyri kontroly v zdravotníckych zariadeniach, pričom v troch z nich zistili porušenie zákona o odpadoch. Vykonali tiež 18 kontrol zameraných na odpad s obsahom polychlórovaných bifenyllov, pričom porušenie platnej legislatívy konštatovali v štyroch prípadoch.

Najvyšší podiel porušenia právnych predpisov, vyše 70 percent, zistili inšpektori pri 67 kontrolách nakladania s komunálnym odpadom a drobným stavebným odpadom v obciach. Popri závažných nedostatkoch v evidencii odpadu došli k záveru, že vo viacerých obciach si neplnia zákonnú povinnosť zabezpečiť podľa potreby, najmenej dvakrát do roka, zber a prepravu objemného odpadu s cieľom jeho zhodnotenia alebo zneškodnenia, oddelene vytriedeného odpadu z domácností s obsahom škodlivín a drobného stavebného odpadu.

Pri kontrolách sledovali aj nakladanie obcí s biologicky rozložiteľným komunálnym odpadom. V niektorých obciach kompostujú tento odpad na plochách, ktoré majú na to vyhradené, resp. na malých kompostoviskách fyzických osôb. V iných odovzdávajú odpad na zhodnotenie oprávneným organizáciám, prípadne sa združujú do spoločenstiev, ktoré si vybudovali spoločnú kompostáreň. Sú však aj obce, v ktorých zatiaľ tento problém nevyriešili a odpad len zhromažďujú.

Inšpektori odpadového hospodárstva sa pri kontrolách zamerali celkovo na 12 tematických okruhov. Uskutočnili napríklad aj 35 kontrol nakladania s elektrozariadeniami a elektroodpadom, pričom porušenie povinností výrobcov elektrozariadení a spracovateľov elektroodpadu zistili približne pri tretine kontrol. Pri deviatich kontrolách nakladania so starými vozidlami, ktoré vykonali predovšetkým u spracovateľov týchto vozidiel, zistili však porušenie zákona až v šiestich prípadoch.

Z vykonaných 35 kontrol dodržiavania zákona o obaloch zistili porušenie povinností pri siedmich kontrolách.

Za porušenie zákona o odpadoch a iných právnych predpisov uložili inšpektori odpadového hospodárstva v minulom roku 328 pokút v celkovej výške 7 484 500 Sk (248 439,88 €).

Najvyššiu pokutu, 540 000 Sk (17 924, 71 €), uložili spoločnosti Rettenmeier Tatra Timber v Liptovskom Hrádku za to, že si neplnila základné povinnosti pôvodcu odpadu. Spoločnosť Mestor v Prešove dostala pokutu pol milióna korún (16 596,95) za to, že ako vlastník nehnuteľností v katastrálnom území v Čelovciach neumožnila orgá-

nu štátneho dozoru v odpadovom hospodárstve vykonanie kontroly. Súkromnému podnikateľovi z Veľkého Zálužia uložili zasa pokutu 300 000 Sk (9 958,17 €) za to, že ako držiteľ odpadu uložil nebezpečný odpad na nedovolené miesto a nezabezpečil ho proti nežiaducemu úniku.

Spoločnosť Sklo Expres Slovakia v Bratislave dostala pokutu 200 000 Sk (6 638,78 €) za neplnenie základných povinností dovozců vybraných komodít.

Príroda a krajina

Ďalším odborným útvarom SIŽP je útvar inšpekcie ochrany prírody a krajiny. Kontroluje dodržiavanie zákona o ochrane prírody a krajiny, ale aj zákona o ochrane druhov voľne žijúcich živočíchov a voľne rastúcich rastlín reguláciou obchodu s nimi (zákon CITES) a s ním súvisiacich nariadení Európskej únie.

V minulom roku vykonali inšpektori celkovo 555 kontrol. Porušenie právnych predpisov zistili pri 183 z nich, čo je približne tretina z celkového počtu kontrol. Previnilcom uložili 101 pokút v celkovej výške 1 637 900 Sk (54 368,31 €).

Na dodržiavanie zákona o ochrane prírody a krajiny bolo zameraných 461 kontrol, pričom jeho porušenie zistili v 165 prípadoch. Najviac nedostatkov odhalili v oblasti ochrany drevín. Išlo najmä o nedodržanie podmienok určených v súhlase na výrub drevín a na ich náhradnú výsadbu. Žiaľ, naďalej pretrvávajú niektoré nedostatky z minulých rokov. Najväčším problémom zostáva, že súhlas na výrub drevín vydávajú obce aj samy sebe na základe svojich žiadostí.

Inšpektori zaznamenali aj mnoho ďalších prípadov porušovania zákona v chránených územiach. Išlo najmä o vjazdy motorových vozidiel na ne, zásahy do biotopov, nedovolené organizovanie verejných športových a turistických podujatí, pasenie a košarovanie hospodárskych zvierat, aplikáciu chemických látok a hnojív, nenahlásené vykonávanie výskumných prác, činnosti súvisiace s poľovníctvom, ale aj s jaskyniarstvom a iné.

Podľa zákona CITES bolo vykonaných 94 kontrol, pričom jeho porušenie sa zistilo v 18 prípadoch. Najviac kontrol bolo zameraných na skupinu vtákov (papagáje a dravé vtáky) a plazov (korytnačky, hady, jaštery a krokodíly). Ďalšiu kontrolovanú skupinu tvorili cicavce (rysy, medvede, mačky divé a tigre) a rastliny (kaktusy, orchidey). Inšpektori zistili najviac nedostatkov pri vedení evidencie o držaných exemplároch, preukazovaní ich pôvodu, komerčných činnostiach s nimi a pri nedostatočnom nezameniteľnom označení kontrolovaných exemplárov. V dvoch prípadoch, na východnom Slovensku, došlo aj k zhabaniu nelegálne držaných neživých exemplárov (vypracovanej kožušiny) mačky divej.

Inšpektori ochrany prírody a krajiny uložili vlni najvyššiu pokutu, pol milióna korún (16 596,95 €), spoločnosti Energo Trade v Bardejove za výrub 273 drevín pri vodnom toku Topľa na území s prvým stupňom územnej ochrany bez súhlasu príslušného orgánu ochrany prírody. Pokutu 100 000 Sk (3 319,39 €) dostali spoločnosť Doprastav v Bratislave za poškodenie jedincov chránenej rastliny cyklámenu fatranského v ochrannom pásme Národného parku Nízke Tatry a spoločnosť Valor - X v Dunajskej Strede za výrub 117 listnatých a 26 ihličnatých stromov a 90 m² krovitých porastov v katastrálnom území obce Vrakúň bez súhlasu orgánu ochrany prírody.

Inšpektori prešetrovali v minulom roku aj 173 rôznych podnetov, z ktorých najviac bolo od občanov a mimovládnych organizácií. Najčastejšie v nich žiadali prešetrenie výrubu a poškodzovania drevín. Porušenie zákona zistili v 77 prípadoch.

Biologická bezpečnosť

Jedným z najmladších odborných útvarov SIŽP je inšpekcia biologickej bezpečnosti. Vykonáva štátny dozor nad používaním genetických technológií (GT) a geneticky modifikovaných organizmov (GMO), ako aj kontrolu environmentálneho označovania výrobkov.

Inšpektori biologickej bezpečnosti SIŽP uskutočnili v minulom roku 307 kontrol. Väčšinu, 181 kontrol, zamerali na dodržiavanie povinností používateľov genetických technológií a geneticky modifikovaných organizmov. Z nich 156 sa týkalo tzv. zámerného uvoľňovania GMO (na poliach, ale napríklad aj v akváriách) a 25 v uzavretých priestoroch. Ďalších 126 kontrol uskutočnili v oblasti environmentálneho označovania výrobkov. Je potešiteľné, že z celkového počtu 307 kontrol zistili porušenie zákona len v 9 prípadoch.

V minulom roku sa rozšíril záujem o pestovanie geneticky modifikovanej kukurice na Slovensku, pričom podľa niektorých projektov už nepôjde iba o testovanie vlastností jednotlivých druhov tejto kukurice, ale aj o sledovanie ich možných nežiaducich účinkov na životné prostredie. Zároveň sa zvyšuje záujem pestovať jeden z týchto druhov, kukuricu NK603, na väčšej výmere. SIŽP dbá na to, aby pestovanie tejto kukurice bolo v súlade s prísnyimi legislatívnymi požiadavkami Európskej únie.

Inšpektori kontrolovali vlni zavádzanie ôsmich druhov geneticky modifikovanej kukurice do životného prostredia u nás. Tieto kontroly uskutočnili na experimentálnych pracoviskách počas celého obdobia používania tejto kukurice, od jej dovozu na naše územie a sejbu až po zber a uskladnenie. Vykonali spolu 47 týchto kontrol, pri ktorých zistili päť porušení zákona o GMO. Správne konania o uložení pokuty previnilcom sa zatiaľ neskončili.

Na poliach odobrali celkovo 86 vzoriek kukurice, repky, sóje a zemiakov. Laboratórnou analýzou, zameranou na stanovenie transgénneho genetického materiálu, zistili prítomnosť nepovolených geneticky modifikovaných rastlín v dvoch vzorkách sóje. Výsledky analýzy všetkých vzoriek však ešte nemajú. Aj v uvedených dvoch prípadoch správ-

ne konanie o uložení pokuty ešte pokračuje.

Inšpektori pokračovali aj v minulom roku v kontrolách u predajcov akváriových rýb a akváriových potrieb, či sa v ich sortimente nevyskytujú geneticky modifikované akváriové ryby Danio rerio. Na celom Slovensku uskutočnili až 87 takýchto kontrol, pričom ryby kontrolovali vizuálne - použitím svetla príslušnej vlnovej dĺžky - a zároveň preverili tiež dokumentáciu o ich pôvode. Porušenie zákona o GMO zistili v jednom prípade a potrestali ho pokutou 5 000 Sk (165,96 €).

V uzavretých priestoroch zistili tiež jedno porušenie zákona o GMO, ktoré však nemalo za následok poškodenie životného prostredia. Je to aj výsledok aktívnej spolupráce používateľov GMO s inšpektormi biologickej bezpečnosti na uskutočňovaní preventívnych opatrení, vďaka čomu sa porušenie zákona v uzavretých priestoroch vyskytuje iba ojedinele a bez negatívnych následkov na životnom prostredí.

Pri 126 kontrolách dodržiavania zákona o enviroznačke, v rámci ktorých inšpektori skontrolovali 14 rôznych výrobných skupín v 174 predajniach, nákupných strediskách a na iných miestach, nezistili žiadne porušenie zákona.

Integrované povoľovanie a kontrola

SIŽP je odborný kontrolný orgán, ktorý vykonáva nielen štátny dozor a ukladá pokuty v životnom prostredí, ale vykonáva tiež miestnu štátnu správu v oblasti integrovanej prevencie a kontroly znečisťovania životného prostredia. Zákonom č. 245/2003 Z. z. o integrovanej prevencii a kontrole znečisťovania životného prostredia (zákon o IPKZ) dostala inšpekcia aj povoľovacie kompetencie, v rámci ktorých vydáva integrované povolenia na činnosť všetkých prevádzok v chemickom priemysle a od určitej kapacity tiež prevádzok v oblasti energetiky, výroby a spracovania kovov, spracovania nerastov, nakladania s odpadom, ale aj pre niektoré ďalšie odvetvia.

Namiesto množstva rôznych povolení, ktoré predtým vydávali pre niekoľko oblastí životného prostredia rôzne

orgány, vydáva teraz SIŽP pre príslušné prevádzky jedno prehľadné integrované povolenie. Hlavný prínos pre prevádzkovateľov je v tom, že ich partnerom je teraz len jeden orgán štátnej správy v životnom prostredí. Tento systém zároveň umožňuje inšpekcií posúdiť prevádzku komplexne a určiť také opatrenia, ktoré budú minimalizovať negatívne vplyvy jej činnosti na životné prostredie.

V minulom roku vydala SIŽP ďalších 592 integrovaných povolení, z ktorých sa 436 týkalo povolenia zmien v činnosti prevádzok, v 120 prípadoch išlo o konanie inšpekcie ako špeciálneho stavebného úradu a 35 povolení vydala inšpekcia na činnosť nových prevádzok.

Popri tom vykonávali inšpektori tiež kontroly plnenia podmienok vydaných integrovaných povolení. Vlni ich uskutočnili 236, pričom porušenie právnych predpisov zistili v 60 prípadoch, čo je približne štvrtina z celkového počtu vykonaných kontrol. Inšpektori riešili tiež 49 podnetov, z ktorých 20 bolo opodstatnených.

Za porušenie zákona uložili 65 pokút v celkovej výške 5 496 000 Sk (182 433,77 €), čo je až o 4 milióny korún viac ako v roku 2007.

Najvyššiu pokutu, 1,1 milióna korún (36 513,31 €), ako sme uviedli už v úvode, uložili spoločnosti Continental Automativ Systems Slovakia vo Zvolene za porušenie stavebného zákona. Spoločnosti Eko-Salmo v Bratislave uložili pokutu 1 milión korún (33 199,91 €) za nedodržanie podmienok integrovaného povolenia. Tieto dve pokuty boli aj najvyššie v rámci celej inšpekcie v minulom roku. Aj ďalšie vysoké pokuty uložili inšpektori za nedodržanie podmienok integrovaného povolenia: spoločnosti Rajo v Bratislave pol milióna korún (16 596,95 €), VAS-u v Mojšovej Lúčke 300 000 Sk (9 958,17 €), spoločnosti Pigagro v Jesenskom tiež 300 000 Sk (9 958,17 €) a tej istej spoločnosti v Hlohovci 250 000 Sk (8 298,47 €).

Štátny rozpočet obohatila SIŽP aj o správne poplatky za podanie žiadostí o vydanie integrovaného povolenia, ktoré vlni vybrali v celkovej sume 3 479 700 Sk (115 504,88 €).

Michal Štefánek

SÚŤAŽE

Klíma bez hraníc

Priatelja Zeme-CEPA začiatkom marca vyhlásili súťaž pre školy združené v Klimatickej aliancii. Súťaž **Klíma bez hraníc** bude trvať do 15. júla 2009 a jej hlavnými témami sú šetrenie energiami, využívanie obnoviteľných zdrojov energie, triedenie odpadu, klimatické zmeny, chudoba či doprava.

Do súťaže sa môžu zapojiť „akčné tímy“ pozostávajúce z maximálne piatich žiakov či študentov, ktoré pripravia originálne a prakticky využiteľné prezentácie na uvedené témy, návrhy komiksov, spotov, plagátov či nálepiek, alebo zorganizujú prieskum verejnej mienky na niektorú z tém vo svojom meste.

„Naším cieľom je sprístupniť tému klimatických zmien a s nimi súvisiacich problémov pre študentov, a zároveň rozvíjať ich kreativitu a zmysel pre etiku. Súťažné práce musia byť originálne. Nesmú porušovať autorské práva a nesmú byť kompilátmi. Žiaci a študenti si budú musieť sami zadovážiť potrebné informácie a tvorivo ich využiť pre osvetu vo

svojom okolí,“ hovorí koordinátorka projektu Priateľov Zeme-CEPA Katarína Hipšová.

Výhercovia súťaže sa môžu tešiť na zaujímavé ceny ako napríklad účasť na prednáške a diskusii s predstaviteľom pôvodných obyvateľov Amazónie, ktorá sa uskutoční na jeseň 2009, či účasť na jesennej exkurzii v Hostetíne zameranej na využívanie obnoviteľných zdrojov energie a malé komunitné projekty.

Jedným z hlavných cieľov medzinárodného projektu Dajme šancu Slnku, ktorý od roku 2007 realizujú Priatelja Zeme-CEPA v spolupráci s českým a rakúskym partnerom, je zriadenie kancelárie Klimatickej aliancie na Slovensku. Kancelária by mala poskytovať rôzne služby a poradenskú činnosť pre svojich členov v oblasti ochrany klímy. Doposiaľ vstúpilo do Klimatickej aliancie 63 slovenských škôl a 3 samosprávy.

Viac informácií o súťaži sa školy dozvedia na webovej stránke projektu:

www.sunshine-eu.org

Erráta

V Enviromagazíne č. 1 v prílohe na s. 25 je chybné uvedené uvádzacie heslo k článku **České predsedníctvo v Rade EÚ – Rada Európy**. Správne má byť Rada Európskej únie.

Redakcia sa ospravedlňuje čitateľom.

PUBLIKÁCIE

Environmentálna regionalizácia Slovenska opäť knižne

Druhé aktualizované a rozšírené vydanie publikácie **Environmentálna regionalizácia Slovenskej republiky** vydali MŽP SR a SAŽP v decembri 2008 (prvé vydanie vyšlo v r. 2002). Táto nová publikácia (je k dispozícii aj na CD nosiči) významne rámkuje našu viacročnú činnosť na tomto, teraz už pomerne dobre „obrobenom“ poli praktického environmentalizmu. Preto sa môžeme jednak trochu poohliadnuť späť, ale tiež sa chceme pozrieť dopredu – ako ďalej s environmentálnou regionalizáciou v podmienkach SR. Samozrejme, okrem toho, že chceme našu prácu prostredníctvom Enviromagazínu spopularizovať a priblížiť verejnosti.

Približne 12 rokov sa pracovisko SAŽP v Košiciach zaoberá otázkami a možnosťami spracovania environmentálnej regionalizácie Slovenska (ERS). Na začiatku teda nebolo slovo, ale hneď dve slová „environmentálna regionalizácia“, ktorých obsah sme v súčinnosti s MŽP SR postupne naplňovali reálnym obsahom.

V „prvom kole“ v rámci pracovného kolektívu nášho pracoviska. Ten bol zostavený tak, že zahŕňoval predovšetkým analytikov – špecialistov pre jednotlivé zložky životného prostredia a rizikové faktory. Ale súčasne s nimi sa rozbiehali tiež pracovné úvahy špecialistov pre integrované a prierezové hodnotenie stavu životného prostredia v regiónoch – bolo žiaduce sformulovať cieľ, ku ktorému budú práce na ERS smerovať. A tým cieľom sa stalo syntetické, prierezové zhodnotenie stavu životného prostredia na Slovensku a vymedzenie regiónov diferencovaných podľa rôznej environmentálnej kvality podľa týchto základných pravidiel:

- výber ukazovateľov a spôsob ich interpretácie zodpovedajúci mapám v mierke 1 : 500 000, ako základnej mierke zostavovania ERS,
- zložkový (interdisciplinárny) prístup – identifikácia ukazovateľov za všetky zložky životného prostredia a rizikové faktory, či už boli získané monitoringom alebo matematickým modelovaním,
- celoslovenský prístup k hodnoteniu – uprednostnenie údajov dostupných za celé územie Slovenska,
- prednostná identifikácia environmentálnych záťaží spôsobených človekom,
- dôraz na negatíva životného prostredia, environmentálne záťažové územie a s tým súvisiacia identifikácia zaťažených oblastí.

V „druhom kole“ bolo potrebné pred tými 10 – 12 rokmi nájsť porozumenie pre pracovné postupy vedúce k environmentálnej regionalizácii Slovenska v odborných organizáciách rezortu MŽP SR i mimo nášho rezortu – vo všetkých tých organizáciách, ktoré sú správcami prvotných informácií o stave jednotlivých zložiek životného prostredia a rizikových faktorov. Podarilo sa to prostredníctvom viacerých odborníkov, ktorí prijali vyššie uvedené pravidlá „hry“, príp. ich pomáhali ďalej rozvíjať. Kľúčoví spomedzi týchto spolupracovníkov sú uvedení v tiráži publikácie v zozname odborných poradcov, ale ten zoznam mohol byť určite ešte aspoň raz taký dlhý. Keďže podstatným výstupom v rámci ERS sú mapové výstupy, spolupráci významne napomáhal rozvoj práce s výpočtovou technikou a pracovných metód formou geografických informačných systémov (GIS). Od počiatkov, keď sme si mapy medzi jednotlivými odbornými pracoviskami odovzdávali prostredníctvom

presvecovacích stolov, cez štádium prácneho zjednocovania GIS postupov, sme dospeli (v oboch významoch tohto slovesa) do štádia korektného preberania geodát na zjednotených kartografických podkladoch.

Dnes môžeme konštatovať, že environmentálna regionalizácia Slovenska predstavuje prierezový zdroj informácií o stave životného prostredia v SR, určený pre odborníkov i širokú verejnosť, čím sa naplňujú ustanovenia čl. 45 Ústavy Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. a zákona č. 17/1992 Zb. o životnom prostredí v znení neskorších predpisov, osobitne zákona

č. 211/2000 Z. z. o slobodnom prístupe k informáciám a zákona č. 205/2004 Z. z. o zhromažďovaní, uchovávaní a šírení informácií o životnom prostredí. A tiež to, že aj Programové vyhlásenie vlády SR z augusta 2006 zahŕňuje pojem environmentálnej regionalizácie – považuje ju za jeden z predpokladov zlepšovania informovanosti verejnosti o environmentálnej situácii v SR, ako súčasť zvyšovania environmentálneho vedomia obyvateľstva.

Publikácia Environmentálna regionalizácia Slovenska obsahuje viac ako 60 analytických máp s hodnotením stavu životného prostredia za problematiku ovzdušia, vody, horninového prostredia, pôdy, bioty a krajiny, odpadu.

Syntetické mapy z procesu environmentálnej regionalizácie Slovenska sú podkladom, ktorý charakterizuje úroveň životného prostredia SR v 5 stupňoch. Prvý stupeň (prostredie vysokej kvality) predstavuje stav životného prostredia najmenej ovplyvnený činnosťou človeka. Piaty stupeň (prostredie silne narušené) predstavuje stav životného prostredia zmenený, silne ovplyvňovaný činnosťou človeka, s najvyšším podielom environmentálnych záťaží. Tretí stupeň predstavuje stredný stav negatívneho ovplyvnenia životného prostredia v území a druhý a štvrtý stupeň je treba chápať ako prechodné hodnoty medzi krajnými stavmi a identifikovaným stredom. Čo sa týka tzv. zaťažených oblastí, v poslednej verzii ERS z r. 2005 sme identifikovali 8 zaťažených regiónov Slovenska: Bratislavský, Dolnopovažský, Poniatriansky, Pohronský, Jelšavsko-lubenický, Rudniansko-gelnický, Košicko-prešovský, Zemplínsky.

Environmentálna regionalizácia Slovenska prebieha, dá sa povedať, ako permanentný proces spočívajúci najmä v údržbe aktuálneho stavu analytických máp (hlavne tých, kde je periodicitu zmien 1 – 2-ročná), v interpretácii celoslovenských podkladov pre rôzne celoslovenské i regionálne úlohy, v poskytovaní priere-

zových informácií o stave životného prostredia respondentom, v aktualizácii hodnotenia zmien v zaťažených oblastiach, osobitne pre potreby zostavenia výročných správ o stave životného prostredia v SR. Jednorazový syntetický mapový výstup bol vyprodukovaný na báze najaktuálnejšie dostupných analytických podkladov v r. 1997, 2001 a 2005. Vidíme, že v predošlých rokoch sa vyformoval 4-ročný cyklus „generálnej“ aktualizácie ERS.

Takže dnes stojíme v intenciách tohto cyklu prakticky na prahu ďalšej aktualizácie syntetických výstupov z ERS, s čím sa počíta aj v hlavných úlohách SAŽP na r. 2009. Toto je jeden z prvoradých postupových cieľov pri pohľade dopredu – pripraviť inovovaný podklad najneskôr pre najbližšiu správu o stave životného prostredia v SR.

Táto situácia evokuje tiež určitú možnosť prístupí k hodnoteniu vývojových trendov, čo sa týka zaťažených oblastí ŽP na území Slovenska i ďalších čiastkových vývojových trendov za jednotlivé aspekty obsiahnuté v hodnoteniach ERS, približne v naznačených 4-ročných cykloch vývoja. Aj keď hneď treba povedať, že hodnotenie vývojových trendov nebude možné realizovať nejakou mechanicky a priamočiaro, nakoľko pri žiadnej z predošlých aktualizácií syntetických máp sa nepoužil identický metodický postup. Síce existovala snaha autorského kolektívu o čo najväčšie zjednotenie metodického postupu, s vytvorením následnej možnosti porovnateľnosti napr. vymedzenia zaťažených oblastí za dlhšie časové obdobie, no nie celkom sa to podarilo. Dôvody sú prevažne objektívne – v kritickom období dochádzalo jednak k zmenám právnych predpisov, čo vyvolávalo nutnosť meniť niektoré vstupné dáta a jednak rýchle napredovali možnosti využívania výpočtovej techniky, najmä pre fázu syntézy, a dnes je trochu problematické porovnávať výstupy z presvecovacieho stola a výstupy z GIS programov zo skupiny ArcGIS Desktop a ich nadstavby Spatial Analyst použité v r. 2005 a používané v súčasnosti. Ale napriek tomuto hendikepu pre určité vývojové konfrontácie priestor existuje, ako sme to už preukázali napr. niektorými prezentáciami v publikácii **Životné prostredie SR v rokoch 2002 – 2006**, MŽP SR, 2006.

Z viacerých praktických dôvodov (požiadavky na podklady z ERS pre niektoré iné úlohy SAŽP, skvalitnenie podkladov pre úrady životného prostredia, požiadavky na informácie o životnom prostredí v rôznych regiónoch SR v zmysle zákona o slobodnom prístupe k informáciám a pod.) bude potrebné v najbližšom období výstupy z ERS zamerať viac na jednotlivé regióny Slovenska, čo znamená prechod z hodnotenia územia v podrobnosti „celoslovenskej“ mierky 1 : 500 000 do mierok podrobnejších 1 : 200 000 prípadne 1 : 100 000.

Práca spojená s naznačenou inováciou prístupov k environmentálnej regionalizácii Slovenska nebude určite jednoduchá, ale na druhej strane to láka a inšpiruje.

RNDr. Peter Bohuš
riaditeľ Centra hodnotenia environmentálnej kvality
regiónov SAŽP, Košice

POZVÁNKY

8. stretnutie Rady Európy venované workshopom o implementácii Európskeho dohovoru o krajine vo Švédsku

Krajina a hybné sily

Aké sú súčasné pokroky v oblasti klimatickej zmeny, globalizácie, sociálnej transformácie, systémov produkcie a modelov spotreby?

Aký vplyv majú tieto hybné sily na krajinu v medzinárodnom kontexte?

Aké sú nové aktivity v tvorbe adekvátnych politických stratégií a opatrení?

Toto sú niektoré otázky, o ktorých sa bude diskutovať počas švédskeho ôsmeho stretnutia Rady Európy pre implementáciu Európskeho dohovoru o krajine. Cieľom je vymeniť si názory, perspektívy, praktické a teoretické prístupy z európskej, národnej, regionálnej a miestnej úrovne.

Stretnutie sa zameria na škálu „horúcich záležitostí“, ktorým postupne Európa čelí za účelom prepojiť ich s riadením krajín. Stretnutie bude zahŕňať výzvy ako predstavovanie a zavádzanie nových energetických systémov a opatrení na šetrenie energie, ako aj možnosť riešiť nedostatok energie, demografické transformácie či zvýšenie globálnych cien potravín, pôdy a surovín v kontexte s krajinou. Ďalšie témy, o ktorých sa bude diskutovať, sú otázky, ako sa ekologické hodnoty a normy kvality môžu zmierniť a dať do súladu s rozvojom voľného trhu a ochranou krajiny.

Stretnutie poskytne príležitosť podeliť sa o skúsenosti s hodnotením pozitívnych aj negatívnych príkladov uplatnenia integrovaného prístupu ku krajine a jeho riadenia v praxi. Pokúsi sa posilniť agendu o krajine medzi kľúčovými a rozhodujúcimi osobnosťami pri ochrane krajiny, jej manažmente a plánovaní. V neposlednom rade workshopy budú príležitosťou prezentovať švédske prístupy a riešenia pred fórom medzinárodných krajinných špecialistov, ale pokúsia sa aj vzbudiť vlastnú verejnú diskusiu o vplyve hybných síl na švédsku krajinu.

Účastníci a miesto stretnutia

Stretnutie je otvorené pre vládnych predstaviteľov, reprezentantov miestnych a regionálnych autorít, vedcov, nezávislých expertov, verejnosť a súkromné organizácie a mimovládne organizácie pracujúce v oblasti krajiny a udržateľného priestorového rozvoja. Počet účastníkov je obmedzený na 300 osôb. Pracovnými jazykmi bude angličtina a francúzština. Stretnutie sa uskutoční **8. - 10. októbra 2009** na Švédskej univerzite poľnohospodárskych vied, ktorá sa nachádza 10 km od Malmö, hlavného mesta regiónu Skåne.

http://www.raa.se/cms/extern/aktuellt/landscape_and_driving_forces.html

Vplyv globalizácie na krajinu. Zmenou životného štýlu, zmenou modelov výroby a spotreby sa mení aj vzhľad krajiny. Kam náš vývoj smeruje a ako ho usmerniť tak, aby vplyv na fungovanie krajiny bol minimálny, bude predmetom diskusie v Malmö. Oficiálnu ilustračnú fotografiu k nadchádzajúcemu workshopu urobil švédsky kolega Leif Gren počas jeho účasti na slovenskom workshope v roku 2008. Známozná areál Tesca ako vstupnej brány do svetoznámeho kúpeľného mesta Piešťany

XV. medzinárodný festival filmov o životnom prostredí

ENVIROFILM

11. - 16. máj 2009

Banská Bystrica
Banská Štiavnica
Kremnica
Zvolen

www.envirofilm.sk

XIV. ročník medzinárodnej súťaže detí a mládeže

ZELENÝ SVET

11. - 16. máj 2009

Banská Bystrica

VODNÝ SVET

Letný pobytový tábor zameraný na poznávanie vodného sveta, objavovanie tajomstiev mokradií, spoznávanie našej vodnej flóry a fauny a zážitky prvých kontaktov so skutočným pristrojovým potápaním pod vedením profesionálnych inštruktorov potápačského centra z Bratislavy.

miesto:

Stredisko environmentálnej výchovy Dropie, Kolárovska 30, Zemianska Oľča
(samota 10 km od Kolárova smer Zemianska Oľča)

dátum:

13. 7. 2009 (pondelok) – 19. 7. 2009 (nedeľa)

doprava:

individuálna

vek:

10 - 18 rokov

počet:

min. 15, max 20

personálne zabezpečenie:

3 lektori SAŽP – odborní pracovníci environmentálnej výchovy
2 lektori potápačského centra

Cena tábora 185 eur

V cene je zahrnuté ubytovanie, strava (5 x denne, pitný režim), poistenie, doprava na výlety, zdravotnícky dozor, poplatok za technické zabezpečenie potápania, videoprojekcia, použitie prírodovedného laboratória a environmentálnych pomôcok

Kontakt:

Mgr. Katarína Kosková

Slovenská agentúra životného prostredia (CPEP), Tajovského 28, 975 90 Banská Bystrica
Tel./Fax: +421 48 4374 175, Mobil: +421 918 500 032, Email: katarina.koskova@sazp.sk

KNIHY

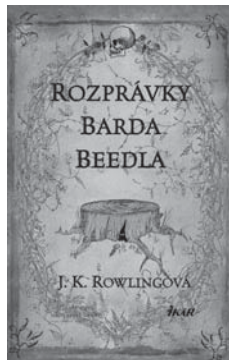
**Vikas Swarup
Miliardár**

Nikto mu neverí, že nepodvádza. Ved' ako by mohol mladík z mumbajského slumu, ktorý nemá nijaké vzdelanie, v živote neprečítať noviny, nepočul o Shakespearovi, nepozná hlavné mesto Japonska ani hlavnú menu Francúzska, uhádnuť odpovede na všetky zložité otázky, ktoré mu položil moderátor televíznej súťaže o najvyššiu výhru všetkých čias. Niekedy však stačí veľký kus šťastia. Lenže to nebolo Rámovi Muhammadovi Thomasovi naklonené už od chvíle, keď ho ako bábätko našli mnišky v kontajneri na odložené šatstvo, a neusmialo sa na neho ani neskôr, keď začal žiť v meste a našiel si prácu... Podľa knižného bestselleru Miliardár režisér Danny Boyle nakrútil film Milionár z chatrče. Stal sa hitom na celom svete a získal sedem Oscarov a štyri Zlaté Glóbusy.

(Ikar 2009)

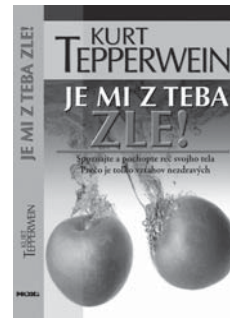
**J. K. Rowlingová
Rozprávky barda Beedla**

Rozmer knihy Rozprávky barda Beedla je charitatívny. Výnos z predaja je celosvetovo venovaný na podporu zlepšenia života detí v detských domovoch a to prostredníctvom charitatívnej organizácie The Children's High Level Group (CHLG), ktorú založila J. K. Rowlingová spolu s členkou Európskeho parlamentu Emmou Nicholsonovou. Rozprávky barda Beedla odkázal profesor Dumbledore v testamente Hermione Grangerovej. Hermiona sa podujala rozprávky nanovo preložiť z originálu napísaného v ruštinách. Ku všetkým príbehom sú s láskavým dovolením rokfortského archívu priložené komentáre profesora Albusa Dumbledora. Rozprávky sú zbierkou príbehov napísaných pre malých čarodejníkov a čarodejnice. Po stáročia boli obľúbeným čítaním na dobrú noc.

(Ikar 2008)

**Kurt Tepperwein
Je mi z teba zle!**

Knihy Je mi z teba zle! dáva odpovede na otázky, prečo je toľko vzťahov nezdravých, či má manželstvo zmysel, čo je potrebné pre šťastný a hodnotný partnerský vzťah, aké sú skutočné súvislosti medzi našimi vzťahmi a zdravím, či dokážeme porozumieť reči svojho tela a včas rozpoznať problémy, ktoré môžu mať nežiaduce dozvuky na tele aj na duši... Pri predchádzaní chorobám nie je dôležitá iba zdravá výživa a správna životospráva. Naše zdravie ovplyvňujú v prvom rade emócie, ktorých kvalitu určujú naše vzťahy s inými ľuďmi, najmä partnerské vzťahy. Často potláčame svoj hnev, žiaľ a nespokojnosť, ale tieto pocity sú skryté len zdaniivo. Naše podvedomie totiž nezabúda a skôr či neskôr sa to prejaví prostredníctvom choroby. Kniha má slúžiť ako praktický poradca v oblasti vzťahov.

(NOXI 2009)

KRÍŽOVKA

Pomôcky: ATV, Au-ne, BMU, výs	zvýšok	zistili veľkosť	dávajú na vešiak	příbytok včiel (zdrob.)	nasycuj	citoslovce povzdychu	nevyvolá- vam, nepo- krikujem	predložka s geniti- vom	automobil (hovor.)	slovné zachytenie javu	geometric- ké teleso	lúčna lieči- vá bylina	meno Adriany	fúkať
vydajú zvuk, zaznejú							územie na juhu Slov. (hist.) športovala							
ZAČIATOK TAJNIČKY														
rozdávať radosť						východo- slovenský (skr.) rus. rieka		hlasno kričať zhodne, jednotne						
ryžová pálenka					omyl (hovor.) hektár (zn.)				sníva (kniž.) nákladné autá (zn.)				čpavok	pomimo, okolo
tajomstvo, hádanka				obec v Slovens- kom krase písmeno						odkvap, po česky typ rus. letadiel				
otravné látky (skr.)			dával do fólie vandrovka, po česky									molyb- dén (zn.) pracovník v kaliarni		
druh ovocia					druhý muž na Mesiaci ozdob. pás na budove							kovový prvok H2O		
	kód Ber- múd	system TV v USA biblické žen. meno				francúz- ska rieka omotaj				nádoby na kúpanie zábavný podnik				
zvučalo, zunelo (expr.)							křmí sa to je, id est (lat. skr.)		jasný meteorit kilopond (zn.)					
STRED TAJNIČKY								KONIEC TAJNIČKY						
skoncen- trujem trasením								bitka (expr.)						

Mysli ako pesimista, konaj ako optimista. Toto je tajnička prvého tohtoročného čísla Enviromagazínu. Spomedzi správnych riešiteľov sme vyžrebovali týchto výhercov: Emerita Ivanová, Vrbov, Štefan Palačka, Levice a Jozef Cyprich, Dubnica nad Váhom. Výhercom srdečne blahozeláme. Ďalšie zaujímavé publikácie čakajú na troch správnych lúštitel'ov tejto krížovky. **Vaše odpovede čakáme v redakcii do 15. mája 2009.**